

ŽEMAIČIŲ

žemė

2024 / 9 (140)

2024-ųjų vasarą Užvenčio dvaro sodybos parke penkioliką kartą vykusio tarptautinio akvarelės plenero, meninės kalvystės ir šamoto skulptūrų kūrybos stovyklos-festivalio „Užventis MENE XV. 2024“ renginio akimirka.

Justinos Knyzelytės nuotrauka

Dirba kalviai. Vaizdai iš 2024 m. vasarą Užvenčio dvaro sodyboje vykusios stovyklos-festivalio „Užventis MENE XV. 2024“ ir jos metu surengtos parodos „Užventis. Šimtas saulių geležinių“ fragmentas.

Justinos Knyzelytės ir Šarūnės Zurbos nuotraukos

MUZIKA
LITERATŪRA
ISTORIJA
PAVELDAS
TRADICIJOS
KULTŪRA

ŽEMAIČIŲ

žemė

2024 / 9 (140)

Ž E M A I T I U Ž E M Ė

23–27

31–47

48–50

- 2–10 Aurelija Ričkuvienė. „Nyksta bešeimininkiai ir menkas finansines bei fizines galimybes turintiems valdytojams priklausantys senųjų dvarų ūkiniai pastatai“
- 11–13 „2025-ieji Lietuvoje – Baroko literatūros, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio bei lėktuvo „ANBO“ ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metai“
- 14–19 Kazimieras Prušinskas. „Kompozitorius, dailininkas M. K. Čiurlionis (1875–1911) ir Žemaitija“
- 20–22 Jurgis Želvys. „Pužų dvaras. Čia savo gyvenimo kelią pradėjo Žemaičių rašytojų sambūrio narys Fabijonas Neveravičius“
- 23–27 Gintautas Čižiūnas. „Kretingos krašto žmonės mena bajorų Mongirdų giminę ir jos iškiluosius“
- 28–30 Dainora Kaniavienė: „Palanga mini 125-ąsiais pirmojo lietuviško spektaklio metines bei Liudo Vaineikio ir Jono Basanavičiaus vardų suteikimo miesto gatvėms 100-metį“
- 31–47 Danutė Žalpienė, Laima Šimkutė. „Kelmės rajono dvarai: dar ne viskas sunykę, dar daug ką verta ir reikia restauruoti, renovuoti, prikelti naujam gyvenimui“
- 48–50 Vytis Alionis. „Milda Balvočiūtė Knyzelienė: „Esu laiminga, kad šis kraštas kasmet vis sulaukia gausaus būrio menininkų ir čia vyksta gražūs dalykai...“
- 51–53 Milvydas Knyzelis. „Šeiko šokio teatro spektaklio-ekskursijos „Soteria“ premjera
- 54–55 Milda Balvočiūtė-Knyzelienė. „Ant Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios pagrindinio frontono kupolo – naujas didysis kryžius“
- 56–61 Džervienė Teklė. „Salontūm dvarė“
- 62–72 Sofija Tyzenhauzaitė. „Nykštukas politikas“
- 73–74 Donatas Kazlauskienė. „Vasarą Žemaičių kaimo muziejuje Telšiuose – vaikų dienos stovykla „Kaima zbėtkas“

REGĖJUONU KULTŪRĖNIŲ INICETŪVŲ CĖNTRŲ.
LEIDĖNI SODARĖ, MAKETAVA REDAKTUORĖ
Mukienė Danutė.
ŽORNALA REDAKCĖNĖ TARĪBA: Butrėms Aduoms,
Daujuotitė Vėktuorėjė, Skurdauskienė Jolanta,
Sungailienė Loreta, Mukienė Danutė

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS
LITERATŪRA, DAILĖ, KULTŪRAS PAVELDS ŽEMAITĖ-
JĖS DVARŪS. ISTUORĖJĖ Ė ŠIŲ DĖINŲ AKTOALĖJĖS“

Žornals parėngts
igĭvendėnont RKIC
kultŪrėni sklaiduos
pruojekta „MOZĖKA,
LITERATŪRA, DAILĖ, KULTŪRAS PAVELDS ŽEMAITĖ-
JĖS DVARŪS. ISTUORĖJĖ Ė ŠIŲ DĖINŲ AKTOALĖJĖS“

ISSN 2783-6436
Regėjuonu kultŪrėniŲ inicetĭvu cėntrŲ,
GERBUTAVIČIAUS G. 10-213. Tel. + 370 687 47 550
El. p. zemaiciu@gmail.com
<http://www.zemaituzeme.lt>

NYKSTA bešeimininkiai ir menkas finansines bei fizines galimybes turintiems valdytojams priklausantys senųjų dvarų ūkiniai pastatai

Interviu su Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Telšių-Tauragės teritorinio skyriaus vedėja AURELIJA RIČKUVIENE

– KPD Telšių-Tauragės teritorinio skyriaus žinioje esančiose vietovėse – nemažai buvusių dvarų sodybų. Kurios iš jų per paskutiniuosius 10 metų buvo atnaujinamos (renovuojamos, restauruojamos – visos sodybos ar jų pastatai, parkai, jų fragmentai) ir iš kokių lėšų tai buvo daroma?

– Galime pasidžiaugti, kad per pastarąjį dešimtmetį gaivinant dvarų sodybas nuveikta tikrai kad nemažai. Štai Plungės dvaro sodybos Mykolo Oginskio rūmai bei kiti pastatai ir parkas restauruojami, tvarkomi jau ne vienerius metus (1956 m. parengto sodybos restauravimo projekto autorius – architektas Vladas Mačys). Nuo 2007 m. pradėti šios sodybos restauravimo ir pritaikymo turizmo reikmėms darbai (restauravimo projekto autorė – architektė Gražina Kirdeikienė). Kelis metus buvo vykdomas „Plungės dvaro sodybos Mykolo Oginskio rūmų rekonstravimo ir pritaikymo Žemaičių dailės muziejui tvarkybos darbų (restauravimo, remonto)“ projektas, finansuotas iš Europos Sąjungos

regioninės plėtros fondo ir Plungės rajono savivaldybės lėšų. Pagal UAB „Projektavimo ir restauravimo instituto“ (projekto vadovė – Gražina Kirdeikienė) parengtą projektą ir ikonografinę medžiagą yra atkurtas rūmų interjeras. Šiuos darbus vykdė UAB „Pamario restauratorius“. Etapais įgyvendinamas UAB „Projektavimo ir restauravimo institutas“ parengto projekto „Plungės M. Oginskio dvaro sodybos pastato – Žirgyno pritaikymas visuomenės kultūros ir rekreacijos reikmėms, kapitalinio remonto ir tvarkybos darbų (restauravimo, remonto) techninis projektas“, finansuotas iš Europos Sąjungos regioninės plėtros fondo, Plungės rajono savivaldybės ir Valstybės investicijų programos (VIP) lėšų. Darbus vykdė UAB „Pamario restauratorius“. 2021 m. užbaigti Plungės dvaro sodybos advokatų namo tvarkybos darbai, kuriuos taip pat atliko UAB „Pamario restauratorius“.

Keletą metų etapais buvo tvarkomas Šateikių dvaro sodybos ponų namas. Šiuos darbus finan-

Restauruoti Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos rūmai. A. Ričkuvienės nuotrauka

Iš kairės: restauruotas Plungės dvaro sodybos advokatų namas; atkurtas Plungės dvaro sodybos kunigaikščių Oginskių rūmų buvusios bibliotekos interjeras. Nuotraukos A. Ričkuvienės

savo pastato valdytojas, nemažą dalį darbų kainos kompensavo Kultūros paveldo departamentas.

Atnaujinta Rietavo dvaro sodybos muzikos mokykla. Čia tvarkybos darbai buvo vykdomi 2018–2019 metais pagal tvarkomųjų paveldosaugos (restauracijos, remonto, konservavimo) darbų projektą, kurį parengė UAB „Šiltas namas“. Darbus vykdė UAB „Pamario restauratorius“ specialistai. Kiek anksčiau Rietavo dvaro sodyboje sutvarkytas muzikantų bendrabutis, arklidės, parkas. Vykdamas darbus buvo atlikti pastatų langų, palangių, fasado mūro, kami-

Plungės dvaro sodybos skalbykla. Nuotrauka A. Ričkuvienės

nų ir stogo tvarkybos darbai. Jie finansuoti iš Europos Sąjungos fondų, Lietuvos Respublikos, Rietavo savivaldybės biudžeto lėšų.

2021 m. restauruotas Mažeikių rajono Renavo dvaro sodybos rūsys, ankstesniais metais sutvarkyta tos pačios sodybos oficina, svirnas ir sandėlis.

Plungės rajone esančios Bukantės dvaro sodybos fragmentai ir vietovė 2015 m. Aplinkos ministerijos ir Etninės kultūros globos tarybos buvo

(Nukelta į 4 p.)

Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos žirgyno pastatas. A. Ričkuvienės nuotrauka

Platelių dvaro sodybos parko fragmentas. A. Ričkuvienės nuotrauka

pripažinta geriausiai atspindinčia savitus Žemaitijos regiono kraštovaizdžio bruožus. 1855 m. statytas šios sodybos ponų gyvenamasis namas suremontuotas 2012 m. vykdant projektą „Bukantės dvaro sodybos restauravimas ir pritaikymas turizmo reikmėms“, kurį finansavo Kultūros paveldo departamentas. Įgyvendinant šį projektą buvo vykdomi ir kiti darbai, atstatytas Bukantės dvarelio tvartas ir svirnas.

Praėjusiais metais pagal „Platelių dvaro sodybos parko (24803) želdynų tvarkybos darbų (restauravimo) projektą“ (architektas Aurimas Vengris) buvo tvarkomas Platelių dvaro sodybos parkas.

– *Kas vykdant minėtų dvarų sodybų atnaujinimo darbus, Jūsų vertinimu, buvo atlikta puikiai, kas už juos buvo atsakingas?*

– Pirmiausiai norisi paminėti Plungės kunigaikščio Mykolo Oginskio rūmus, kuriuose jau 30 metų veikia Žemaičių dailės muziejus. Didžioji dalis rūmų interjero vykdant tvarkybos darbus buvo atkurta pagal išlikusią ikonografinę medžiagą. Tai ir sienų dekoravimas balto ir gelsvo stiuko piliastrais, ir lubų, sienų lipdybinis dekoras, ir sienų įrė-

Nuo viršaus: Bukantės dvaro sodybos ponų namas užbaigus jo tvarkybos darbus; tas pats namas prieš pradedant juos; atstatytas Bukantės dvaro sodybos ūkinis pastatas. A. Ričkuvienės nuotraukos

minimas lipdinių juostomis, kurių vidinėje dalyje gelsvas stiukas, dekoravimo frizu su karnizais, liūtų galvomis frizo kampuose, Oginskių herbais virš balkono pirmojo aukšto salėje, ir mediniai paneliai, ir grindų danga – degtų molio plytų, išdėstytų eglute, grindys rūšio patalpose, raštuotos keturių spalvų marmuro su smulkesniu aprėminimu ir rozete viduryje, grindys vestibulyje, raštuotas parketas ir kt. Įgyvendinant projektą darbus vienas iš svarbiausių

Iš kairės: Plinkšių dvaro rūmai ir tie patys rūmai vykstant remonto darbams. A. Ričkuvienės nuotraukos

Iš kairės: Plinkšių dvaro sodybos didžioji oficina ir mažoji oficina. A. Ričkuvienės nuotraukos

uždavinių buvo tinkamai atkurti buvusios bibliotekos interjerą pagal vienintelę išlikusią nespalvotą fotografiją. Pavyko. Šiuos darbus vykdė UAB „Pamario restauratorius“, jiems vadovavo atestuotas specialistas Mindaugas Pocius.

– Kokie dvarų sodybų atnaujinimo darbai Jūsų žinioje esančioje teritorijoje vykdomi šiemet, kieno iniciatyva jie vyksta, kas organizuoja ir atlieka darbus?

– Šiuo metu jau anksčiau pradėti restauravimo darbai vyksta Plinkšių dvaro sodybos rūmuose, jų valdytojo UAB „Lelijų dvaras“ iniciatyva ir rūpesčiu. Darbų rangovas – „Kalvasta“. Pagal UAB „Architekto studija“ parengtus tvarkybos darbų projektus (projektų vadovas Algirdas Žebrauskas) planuojama restauruoti ne tik rūmus, bet ir abi oficinas.

Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodybos skalbykloje (valdytojas Plungės rajono savivaldybė) taip pat vyksta darbai. Juos organizuoja Kultūros

infrastruktūros centras, atlieka UAB „Nanska“.

– Kokias Telšių-Tauragės teritorinio skyriaus žinioje esančias dvarų sodybas kaip reprezentacines Jūs pirmiausiai rekomenduotumėte aplankyti turistams, kitiems žmonėms, besidomintiems dvarų paveldu ir kodėl?

– Siūlyčiau pirmiausiai aplankyti Žemaitijos Versaliu vadinamą jau minėtą Plungės kuigaikščių Oginskių dvaro sodybą. Čia yra ką pamatyti, kuo pasidžiaugti ir kur pasivaikščioti. Parko plotas 58,3 hektaro. Yra išlikę dešimt paminklinių statinių. Sodybos plano ašyje – neorenesansinio stiliaus rūmai su dviem oficinomis ir neogotikinio stiliaus žirgynu. Šie rūmai – vienas gražiausių XIX a. Lietuvos architektūros paminklų. Yra atkurtos rūmų stogų puošiančios antikinio stiliaus skulptūros. Rūmuose, kaip jau minėta, veikia Žemaičių dailės muzie-

(Nukelta į 6 p.)

Nuo viršaus: Juliaus Tamošausko nuotraukose – Renavo dvaro oficina užbaigus tvarkybos darbus ir ta pati oficina prieš juos pradėdant (nuotrauka iš Kultūros vertybių registro)

jus, rengiamos parodos, vyksta įvairūs kultūriniai renginiai.

Verta aplankyti ir Renavo dvaro sodybą. Tai viena iš geriausiai išlikusių dvaro sodybų Žemaitijoje, anksčiau plačiai garsėjusi sodu ir apie puikiai tvarkomu 18 ha angliško stiliaus parku. Šioje sodyboje yra per-

Nuo viršaus: Renavo dvaro rūsys užbaigus jo tvarkybos darbus ir tas pats rūsys prieš juos pradėdant. A. Ričkuvienės nuotraukos

sipynę klasicizmo, romantizmo ir istorizmo stiliai.

Šilalės rajone yra restauruoti, turizmo reikmėms pritaikyti Bijotų dvaro sodybos, dažniausiai vadina- mos Baublių sodyba, fragmentai ir jos garsieji Dionizo Poškos baubliai.

Puikūs Žemaitijos medinio dvaro pavyzdžiai yra Biržuvėnų dvaro sodyba ir jau minėti atkurti Bukantės dvaro sodybos fragmentai.

Lankytojų visada laukiama ir gražioje Platielių dvaro sodyboje, kurioje jau atnaujinta nemažai jos ūkinių pastatų. Jie sumaniai naudojami miestelio bendruomenės, Žemaitijos nacionalinio parko bei kultūros reikmėms.

– *Daugelis išlikusių dvarų sodybų, jų statinių, parkų yra įrašyta į Lietuvos Kultūros vertybių registrą? Tokių objektų į minėtą Registrą įrašius, jo valdytojams atsiranda konkrečios pareigos ir atsakomybės.*

Iš kairės: Biržuvėnų dvaro sodybos oficina užbaigus jos tvarkybos darbus bei šios sodybos ponų namas jį atstaciaus po gaisro. A. Ričkuvienės nuotraukos

Iš kairės: Biržuvėnų dvaro sodybos tvartas; Biržuvėnų dvaro sodybos vežiminė užbaigus jos tvarkybos darbus. A. Ričkuvienės nuotraukos

Kaip jų laikomasi Jūsų kontroliuojamose vietovėse? Gal galėtumėt pateikti gerų ir blogų pavyzdžių?

– Kiekvieno kultūros paveldo objekto savininko ar valdytojo pareiga yra prižiūrėti savo turtą, juo tinkamai rūpintis, o jeigu kyla problemų, kurių patys nepajėgūs išspręsti, kreiptis pagalbos į atitinkamas institucijas, savivaldybę ar Kultūros paveldo departamentą, jo teritorinį skyrių.

Kultūros paveldo objektų apsauga reglamentuojama Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymo, kuriame yra apibrėžtos ir valdytojo pareigos. Jame nurodyta, kad Valdytojas privalo prižiūrėti kultūros paveldo objektą, jo teritoriją, vietovę: laiku šalinti atsiradusius defektus ir apsaugoti statinius nuo neigiamo aplinkos poveikio; patalpose, kurių interjeras vertingas, palaikyti reikiamą mikroklimatą; laiku atnaujinti želdynus ir želdinius, šalinti savaime užaugančius augalus, teritorijoje šienauti žolę ir genėti medžius, valyti šiukšles, šalinti taršos šaltinius. Eksploatuojant

Biržuvėnų dvaro sodybos arklidės užbaigus jų tvarkybos darbus. A. Ričkuvienės nuotrauka

kultūros paveldo objektus reikia laikyti ir Lietuvos Respublikos specialiųjų žemės naudojimo sąlygų įstatymo nuostatų.

Senųjų dvarų sodybų naudojimas ir priežiūra paminkloaugininkams jau daugelį metų kelia nemažai rūpesčių ne tik Žemaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje. Ypač daug bėdų dėl nykstančių ūkinių pastatų, kurie nebenaudojami pagal paskirtį, yra

(Nukelta į 8 p.)

Iš kairės: atnaujintas Platelių dvaro sodybos svirnas; restauruotas Šateikių dvaro rūmų rūsys. A. Ričkuvienės nuotraukos

blogos, arba net avarinės būklės. Dažnai jų niekam nebereikia, neaišku, kaip juos atnaujinus ateityje būtų galima panaudoti, o tvarkybos darbai reikalauja daug lėšų. Dažniausiai tokie pastatai net

neturi savininko ar valdytojo. Kaip blogą pavyzdį galiu paminėti Šateikių dvaro sodybą. Po Antrojo pasaulinio karo joje buvo tarybinio ūkio centras. Po 1990-ųjų dauguma dvaro pastatų išdalinta buvusio

Šateikių dvaro sodybos ponų namas užbaigus tvarkybos darbus. A. Ričkuvienės nuotraukos

Šateikių dvaro sodybos ponų namas prieš pradėdant tvarkybos darbus. A. Ričkuvienės nuotraukos

Iš kairės: Šateikių dvaro sodybos arklidžių ir ledainės liekanos. A. Ričkuvienės nuotraukos

ūkio darbuotojams už pajus. 1992 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl žemės ūkio įmonių turto privatizavimo pasirašant pajus nuostatų patvirtinimo“. Šie nuostatai reglamentavo žemės ūkio įmonių turto privatizavimą perduodant numatomos steigti žemės ūkio bendrovės nariams dalį žemės ūkio įmonių turto už valstybės vienkartinę išmoką, žemės ūkio bei kitas tikslines kompensacijas ir žemės ūkio įmonės išmoką, taip pat perkant dalį turto už pinigus. Žemės ūkio įmonės turtas buvo privatizuojamas atskirais gamybiniais-technologiniais komplektais, įsigyjant komplekto pagrindu numatomos steigti žemės ūkio bendrovės pajus. Asmenų, įsigijusių gamybinį-technologinį komplektą, pajai buvo laikomi jų pradiniu įnašu steigiamoje bendrovėje. Šateikių dvaro sodybos svirnas, arklidės, alaus darykla, kluonas, namas, malūnas buvo išdalinti už pajus. Kultūros paveldo departamento Telšių-Tauragės teritorinis skyrius ne kartą kreipėsi į įvairias institucijas dėl šios dvaro sodybos pastatų tikslų pajininkų nustatymo. Nustatčius dalies pajininkų asmenybes, buvo surašomi reikalavimai pašalinti pažeidimus, pajininkams išsiųsti raginimai savo turtą tinkamai prižiūrėti. Buvo rengiami ir susitikimai su pajininkais, savivaldybės bei seniūnijos atstovais, kartu aptariami įvairūs problemų sprendimo variantai. Išsiaiškinta, kad daugelis pajininkų yra garbaus amžiaus, finansiškai nepajėgūs jiems priklausančius pastatus sutvarkyti, o kai kurie jau yra ir mirę. Be to, nė vienas pajininkas, kuriems Šateikių dvaro statiniai ar jų dalys priklauso, nebuvo savo turimos nuosavybės teisiškai įregistravęs, o kai kurie yra net raštiškai atsisakę savo dalies.

Šateikių dvaro sodybos svirnas. A. Ričkuvienės nuotrauka

Paaikėjus šiems faktams, Plungės rajono savivaldybė pradėjo turto pripažinimo šešimininkiu procedūrą. Šiuo metu jau yra teismo pripažinta, kad šie pastatai priklauso savivaldybei. Dabar yra tvarkomi žemės dokumentai, o kai jie bus parengti, pastatai bus perduodami aukcione. Ar atsiras pirkėjų ir ar jie fiziškai bei finansiškai bus pajėgūs tuos pastatus prikelti naujam gyvenimui, neaišku.

Kitas labai neigiamas faktorius yra tas, kad dažnu atveju senosiose dvarų sodybose esantys pastatai, kuriuos reikia remontuoti, restauruoti, priklauso ne vienam savininkui. Tai tiek dėl savininkų nesusikalbėjimo, tiek dėl lėšų trūkumo itin apsunkina pastatų tvarkybą bei priežiūrą.

Dvarų sodybose dažniausiai yra ne po vieną pastatą, todėl tose pačiose sodybose yra ir gerų, ir blogų pavyzdžių. Jau restauruotas Šateikių ponų

(Nukelta į 10 p.)

Iš kairės: Tryškių dvaro sodybos arklidės liekanos; Ukrainų dvaro sodybos ponų namas. A. Ričkuvienės nuotraukos

gyvenamasis namas. Kaip gerus pavyzdžius galima pateikti jau minėtas Plungės, Renavo dvaro sodybas. Jose nuolat vyksta tvarkybos, priežiūros darbai. Čia ieškoma finansinių galimybių dar nesutvarkytų pastatų atnaujinimui, restauravimui. Biržuvėnuose taip pat yra ir gerų, ir blogų pavyzdžių (čia Telšių rajono savivaldybei priklausanti reprezentacinė zona restauruota, kiti ūkiniai pastatai nyksta).

– Kokie Jūsų kontroliuojamoje Telšių-Tauragės teritorijoje esantys dvarai, jų statiniai, parkai bei jų fragmentai, be jau paminėtų, Jums šiandien kelia daugiausiai nerimo ir kodėl?

– Nerimą kelia Tryškių dvaro sodybos kumetyno, arklidžių liekanų likimas. Prieš kelis metus labai blogos būklės kumetyną įsigijo fizinis asmuo. Jis pasirūpino, kad pastatas būtų išvalytas, užsandarintas, tačiau tuo darbai čia ir baigėsi.

Ukrinų dvaro sodybos būklė nuolat blogėja. Joje gyvena kelios šeimos. Jos neturi finansinių gali-

mybių čia esančius pastatus atnaujinti.

Jau minėtos Biržuvėnų dvaro sodybos kai kurie ūkiniai pastatai yra blogos (avarinės) būklės, kai kurie savavališkai remontuojami. Šateikiuose, kaip sakiau, yra itin daug bėdų.

– Kokių naujų objektus, esančius Jūsų kontroliuojamoje teritorijoje išlikusiose dvarų sodybose, šiemet ir kitais metais planuojama įtraukti į Kultūros vertybių registrą, o gal ką nors iš tų, kas jau buvo įrašyta, numatyta išbraukti, arba pakeisti jų statusą, jei taip, kodėl?

– Šiais metais nenumatyta į Kultūros vertybių registrą įrašyti naujų tokių objektų, taip pat neplenuota ir ko nors iš jo išbraukti.

Dėkojame už pokalbį.

Linkime Jums ir Jūsų kolektyvui sėkmės!

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Tryškių dvaro sodybos arklidės liekanos. A. Ričkuvienės nuotrauka

2025-ieji Lietuvoje – Baroko literatūros, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio bei lėktuvo „ANBO“ ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metai

2022 m. gruodžio mėnesį Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į istorinės, politinės, sociokultūrinės atminties išsaugojimo svarbą ir valstybei svarbių įvykių, asmenybių, sukakčių atmintinus minėjimus 2025 metais, 2022 m. gruodžio 22 d. priėmė nutarimą Nr. XIV-1759, kuriuo 2025-ieji Lietuvoje yra paskelbti Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus ir Baroko literatūros, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio bei lėktuvo „ANBO“ ir Lietuvos aviacijos kūrėjų metai. Tuo pačiu nutarimu Seimas pasiūlė Lietuvos Respublikos Vyriausybei parengti šių metų minėjimo programas, jas patvirtinti ir numatyti lėšų 2024 ir 2025 metų valstybės biudžete Vyriausybės patvirtintoms Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus ir Baroko literatūros, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir Lėktuvo „ANBO“ ir Lietuvos aviacijos kūrėjų programoms įgyvendinti.

Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir Lėktuvo „ANBO“ ir Lietuvos aviacijos kūrėjų programas bei jų įgyvendinimo planus Vyriausybė jau patvirtino. Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus ir Baroko literatūros metų minėjimo 2025 m. planas 2024 m. pavasarį buvo užbaigtas parengti ir balandžio mėnesį pateiktas derinti.

2024 m. liepos mėnesio pradžioje Vyriausybė patvirtino M. K. Čiurlionio 150-ųjų gimimo metinių minėjimo nacionaliniu ir tarptautiniu mastu 2024–2026 m. veiklos planą. Jame – daugiau kaip 120 priemonių, kurios turėtų visokeriopai įprasminėti šio menininko kūrybinį palikimą, populiarinti jį.

2025-aisiais Žemaitijoje planuojami M. K. Čiurlionio metams skirti renginiai

Plungė, Rietavas, Palanga, Kuliai, Šateikiai–penkios Žemaitijos gyvenvietės, tiesiogiai ir la-

Mikalojaus Konstantino Čiurlionio portretas. 1936 m. Dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas. Kūrinys saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, ČDM Gng 1105. Nuotrauka iš www.limis.lt

biausiai susijusios su M. K. Čiurlionio gyvenimu ir kūryba. Trys jų (Plungė, Rietavas ir Palanga) yra įtrauktos į nacionalinį M. K. Čiurlionio kelią. Tad neatsitiktinai daugelis renginių, numatytų Vyriausybės patvirtintame M. K. Čiurlionio jubiliejinių metų paminėjimui skirtame plane, vyks Žemaitijoje. Daugiausiai jų turėtume sulaukti 2025-ųjų metų antrąjį bei trečiąjį ketvirtį, didžioji jų dalis bus koncertiniai. Tų pačių metų ketvirtame ketvirtyje Palangoje planuojama pastatyti M. K. Čiurlioniui skirtą meninį akcentą – skulptūrą. 2025-ųjų metų pabaigoje Druskininkuose, Kaune ir Plungės kunigaikščių Oginskių dvaro sodyboje – čia veikian-

(Nukelta į 12 p.)

„Pajūrio vaizdelis“. 1901 m. Dailininkas M. K. Čiurlionis. Paveikslas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, ČDM Čt 212. Nuotrauka iš www.limis.lt

čiame Žemaičių dailės muziejuje vyks rekonstruoto M.K.Čiurlionio pirmojo Lietuvos dailės draugijos renginių ciklo koncertai. Šio menininko kūrybos motyvais numatyta puošti kalėdines egles, viešąsias erdves ne tik Vilniuje, Kaune, Druskininkuose, Varėnoje, bet ir Rietave, Plungėje bei Palangoje.

Tarp svarbiausių 2025-aisiais metais organizuojamų M. K. Čiurlioniui skirtų edukacinių renginių numatyta ir M. K. Čiurlionio kelio topografinė-savaitė, kurios metu 2025 m. antrąjį ketvirtį bus vykdoma M. K. Čiurlionio kelio objektus ir kūrybinį palikimą aktualizuojančių renginių programa „Čiurlionio Lietuva“. Ji bus skirta ne tik Vilniaus, Kauno, Druskininkų, Varėnos, bet ir Rietavo, Plungės, Palangos gyventojams bei jų svečiams.

Birželio 15 d. vykstant Plungės miesto šventei Plungės rajono savivaldybės viešoji biblioteka planuoja pakviesti į lauko fotografijos parodos „Fotoalėja'24“: meninės improvizacijos M. K. Čiurlionio tema“ atidarymą prie Plungės dvaro sodybos laikrodinės, parodos aptarimą ir vinilinį vakarą su M. K. Čiurlionio kūryba, grupės „Vaibai ore“ pasirodymą, kurio metu skambės specialiai šiam projektui sukurtą muzikinę, poetinę ir performatyvi improvizaciją, skirtą M. K. Čiurlioniui. Renginyje bus eksponuojamos M. K. Čiurlionio fotografijos iš Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus rinkinių.

Tą pačią dieną Žemaičių dailės muziejus yra numatęs visuomenę pakviesti į pikniką „M. K. Čiurlionio sodai“ – tradicinį edukacinį renginį buvusios

Mykolo Oginskio muzikos mokyklos vietoje, kurioje koncertuos Plungės meno mokyklos pučiamųjų orkestras ir dainuojamosios poezijos atlikėjai.

2025 m. pirmąjį ketvirtį Plungės turizmo informacijos centras ir Žemaičių dailės muziejus yra numatęs parengti ir išleisti turistinio maršruto bukletą (žemėlapi) „M. K. Čiurlionis Plungėje“.

Antrąjį ketvirtį turėtų vykti Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus bei Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokyklos rengiamas moksleivių piešinių konkursas M. K. Čiurlionio kūrybos tema. Numatoma suorganizuoti aktyviausių konkurso dalyvių pažintinę kelionę „M. K. Čiurlionio kelio 2025“ maršrutu Rietavas–Varėna–Druskininkai–Vilnius–Kaunas–Rietavas. Žemaičių dailės muziejus yra numatęs tą patį ketvirtį parengti ir teminę ekskursiją „Geltonasis karavanas M. K. Čiurlionio keliais“ Plungės rajono savivaldybėje ir suorganizuoti dailės studijos „Čiurlioniukai“ dalyvių vasaros stovyklą, kurios tikslas – applančius M. K. Čiurlionio gyvenimo ir kūrybos vietas Plungės rajone, surengti vaikų piešinių parodą M. Oginskio rūmų parke. Šio muziejaus planuose – ir liepos 14–20 dienomis turintis įvykti tarptautinis dailės pleneras-paroda „Plungė – M. K. Čiurlionio meilės miestas“. Jame bus kviečiami dalyvauti dailininkai iš Plungės miesto partnerių: Mendeno (Vokietija) ir Tukumo (Latvija). Menininkai važinės po M. K. Čiurlionio gyvenimo ir kūrybos vietas Plungės rajone ir patirtus įspūdžius įprasmins dailės plenero metu.

Trečiąjį ketvirtį Žemaičių dailės muziejus yra numatęs suorganizuoti tradicinį, jau dvidešimtąjį, tarptautinį M. Oginskio muzikos festivalį, kuris bus skirtas M. K. Čiurlionio 150-osioms gimimo metinėms. Klasikinės muzikos koncertuose turėtų dalyvauti simfoniniai ir kameriniai orkestrai bei solistai.

Tą patį ketvirtį VšĮ „Palangos orkestras“ planuoja Palangos Birutės parke suorganizuoti tradicinį Palangos pučiamųjų orkestro vasaros koncertų ciklą „Orkestro vasara 2025“ ir taip visuomenei priminti, kad 1889–1893 m. M. K. Čiurlionis, mokydamasis Plungės dvaro orkestro mokykloje ir vėliau grodamas fleita šio dvaro orkestre, koncertuodavo ne tik Plungėje, Rietave, Kretingoje, Rygoje, bet ir Palangoje, kurios grafas Feliksas Tiškevičius bičiuliavosi su kunigaikščiu Mykolu Oginskiu.

Plungės Mykolo Oginskio meno mokykla yra numačiusi 2025 m. rugsėjo 20 d. Rietave surengti koncertą „Rudens akvarelė M. K. Čiurlioniui“. Jo metu turėtų koncertuoti Žemaitijos regiono muzikos ir meno mokyklų jungtinis styginių instrumentų orkestras.

Tų pačių metų trečiąjį ketvirtį Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus planuoja parengti lauko fotodokumentinę ekspoziciją buvusios kunigaikščių Oginskių rezidencijos parteryje. Joje rengiasi pristatyti atmosferiniam poveikiui atsparią teminę fotodokumentinę ekspoziciją „Rietavo architektūrinių landšaftinių siluėtų užuominos kai kuriuose M. K. Čiurlionio paveikluose“.

Na o Rietavo savivaldybė planuoja Rietave surengs jubiliejinį simfoninės muzikos koncertą.

Tą patį ketvirtį VšĮ Tytuvėnų festivalis, M. K. Čiurlionio namai planuoja pakviesti į festivalį „Pasaulio fortepijono žvaigždės sveikina M. K. Čiurlionį“.

Aktuali plane numatyta priemonė yra ir nacionalinio kultūros kelio „Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kelias“ ženklų bei ženklinimo sistemos sukūrimas. Tam skirtą kūrybinį konkursą 2024 m. paskelbė Lietuvos muziejų asociacija ir Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.

Tarp kitų svarbiausių jubiliejiniais metams skirtų priemonių yra ir virtualios realybės filmo apie M. K. Čiurlionį sukūrimas. Bus išleistas ir plakatas, kolekcinė moneta bei pašto ženklų serija.

Nemažai jubiliejui skirtų renginių vyks ir užsienyje. Iki 2026-ųjų metų pabaigos planuojama surengti M. K. Čiurlionio kūrybos parodų Japonijoje, o Leipcige, ant pastato, kuriame šis menininkas 1901–1902 m. gyveno, pritvirtinti atminimo lentą.

Apie M. K. Čiurlionį jo minėjimo metais bus išleista ir naujų knygų, pagal jo kūrinius pastatyta spektaklių, surengta daugybė kitų renginių įvairiose Lietuvos vietose. Už jų organizavimą yra atsakingos ne tik Vilniaus, Kauno, Druskininkų, Palangos miestų, Plungės, Varėnos rajonų, Rietavo savivaldybės, bet ir daugelis kitų įstaigų ir organizacijų, tarp jų ir tokios kaip Vyriausybės kanceliarija, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto, Susisiekimo, Kultūros ministerijos, prie šios ministerijos veikiantis Kultūros paveldo departamentas ir Lietuvos kino centras, koncertinė įstaiga Lietuvos nacionalinė filharmonija, Lietu-

M. K. Čiurlionis. „Žemaičių koplytstulpiai“. 1909 m. Paveikslas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, Čt 98. Nuotrauka iš RKIC fotoarchyvo

vos nacionalinis operos ir baletų teatras, Vilniaus kultūros centras, VšĮ M. K. Čiurlionio namai, Nacionalinė Mikalojaus Konstantino Čiurlionio menų mokykla, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Žemaičių dailės muziejus, Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus, VšĮ „Europos parkas“, Lietuvos muziejų asociacija, akcinė bendrovė Lietuvos paštas, Lietuvos bankas, bei daugelis kitų.¹

Regionų kultūrinių iniciatyvų centro informacija

¹ „Patvirtinta Čiurlionio 150-ųjų gimimo metinių minėjimo programa, kurioje – per 120 vizionieriui dedikuotų idėjų“, M. K. Čiurlionis: <https://ciurlionis.eu/content/patvirtinta-ciurlionio-150-uju-gimimo-metiniu-minejimo-programa-kurioje-per-120-vizionieriui-dedikuotu-ideju?source=news>; „Mikalojaus Konstantino Čiurlionio 150-ųjų gimimo metinių minėjimo nacionaliniu ir tarptautiniu mastu 2024–2026 metais veiklos planas“, Lietuvos Respublikos Vyriausybė: https://lr.lt/public/canonical/1720604868/335107/2024.07.10_M.K._%C4%8Ciurlionio_met%C5%B3_veiklos_planas.pdf.

Kompozitorius, dailininkas Mikalojus Konstantinas ČIURLIONIS (1875– 1911) ir ŽEMAITIJA

Kazimieras PRUŠINSKAS

Svarbiausi M. K. Čiurlionio biografijos faktai

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911) – žymiausias XIX a. pabaigos – XX a. pradžios lietuvių dailininkas, kompozitorius, vienas iš abstrakcionizmo, profesionaliosios muzikos pradininkų Lietuvoje, visuomenės veikėjas.

Jis gimė 1875 m. rugsėjo 22 d. Varėnoje (dabar Senoji Varėna) Konstantino Čiurlionio (1851–1914) ir vokiškas šaknis turėjusios Adelės Marijos Magdalenos Radmanaitės (1854–1919) šeimoje, kurioje buvo kalbama lenkiškai. Kartu su pirmagimiu Konstantinu K. ir A. Čiurlionių šeimoje augo dar 8 vaikai: Marija (1879–1969), Juzė (1882–1969), Povilas (1884–1945), Stasys (1887–1944), Petras (1890–1924), Jonas (1891–1955), Valerija (1896–1982) ir Jadvyga (1898–1992).

Apie 1877–1878 m. Konstantinas kartu su tėvais persikėlė gyventi į Druskininkus. Jis mokėsi Druskininkų liaudies mokykloje ir ją 1885 m. baigė.

Vaikystėje atsiskleidė berniuko polinkis ir gabumai muzikai: būdamas 5-erių jis jau skambindavo iš klausos, o 7-erių – skaitydavo iš natų. Iš pradžių muzikos jį mokė tėvas – vargonininkas ir chorvedys, Druskininkuose dirbęs vargonininku.

1889–1891 m. M. K. Čiurlionis muzikos žinias gilino, mokėsi groti Plungės kunigaikščio Oginskio Mykolo Oginskio dvaro orkestro mokykloje, 1892–1893 m. buvo šio dvaro orkestro fleitininkas. Tuo laikotarpiu jis jau kūrė muziką, domėjosi daile. 1894–1899 m. studijavo Varšuvos muzikos institute. Šių studijų baigiamojo darbo tema buvo kantata mišriam chorui ir simfoniniam orkestrui „De Profundis“.

Varšuvoje įgijęs kompozicijos specialybę, atsi-

Medalis „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis 1875–1911“. Skulptorius Janis Strupulis. 1976 m. Kūrinys saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje, LNM M 11189. Nuotrauka iš www.limis.lt

dėjo kūrybiniam darbui, visuomeninei kultūrinei veiklai. 1900 m. sukūrė savo garsiąją simfoninę poemą „Miške“. Vėliau, 1901–1902 m., mokėsi Leipcigo karališkoje konservatorijoje, kūrė muziką, dalyvavo visuomeninėje kultūrinėje veikloje. 1902 m. gavo Leipcigo konservatorijos mokytojo pažymėjimą. Leipcige jis daug laiko skirdavo ir piešimui. 1902–1903 m. mokėsi Varšuvos piešimo mokykloje, dirbo privačiu muzikos mokytoju. 1903 m. nutapė 7 paveikslų ciklą „Laidotuvių simfonija“. 1904–1906 m. mokėsi Kazimiero Stabrausko vadovaujamoje dailės mokykloje Varšuvoje. Piešdamas, tapydamas neužmiršo ir muzikos – 1903 m. pradėjo kurti simfoninę poemą „Jūra“.

1904-aisiais savo dailės kūrinius pradėjo eksponuoti parodose.

1905–1906 m. vadovavo Varšuvos lietuvių sąjūdžio draugijos chorui.

1907–1908 m. gyveno Vilniuje, su bendraminčiais įkūrė Lietuvių dailės draugiją, aktyviai dalyvavo jos veikloje. 1907 m. Vilniuje susipažino su savo būsima žmona Sofija Kymantaite (jie susituokė 1909 m. sausio 1 d. Šateikių šv. evangelisto Morkaus bažnyčioje, kuri yra dabartiniame Plungės rajone).

Norėdamas labiau išgarsėti kaip menininkas, draugų patartas, 1908–1909 m. lankėsi ir gyveno Sankt Peterburgo mieste (Rusija), ten kūrė, aktyviai

dalyvavo visuomeninėje ir kultūrinėje veikloje.

1909 m. grįžo į Lietuvą, kartu su bičiuliais Kazimieru Būga, Augustinu Voldemaru, Česlovu Sasnausku ir Juozu Tallat-Kelpša parengė lietuvišką muzikinės terminologijos žodyną „Mūsų muzikos terminologija“.

1909 m. rudenį vėl išvyko į Sankt Peterburgą. Tais metais jis čia itin daug dirbo, pervargo ir susirgo depresija. Gydėsi Druskininkuose ir Pustelniko Raudonojo dvaro sanatorijoje netoli Varšuvos.

1910 m. tapo draugijos „Meno pasaulis“ nariu.

1910 m. birželio 12 d. gimė Mikalojaus ir Sofijos dukra Danutė. Kai jis gydėsi, žmona su dukrele gyveno atskirai.

1911 m. M. K. Čiurlionis susirgo plaučių uždegimu. Liga jį įveikė.

M. K. Čiurlionis mirė 1911 m. balandžio 10 d. Pustelninke. Jo palaikai buvo parvežti į Vilnių ir palaidoti Rusų kapinėse.

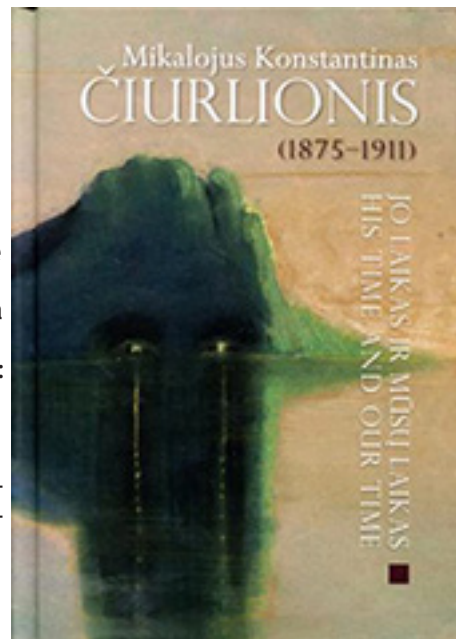
M. K. Čiurlionio kūrybinį palikimą sudaro daugiau kaip 200 užbaigtų tapybos darbų (tarp jų žymiausi: „Pasaka (Karalių pasaka)“, 1909 m.; „Rex“, 1909 m.; „Sonata Nr. 5 (Jūros sonata)“, 1908 m.) ir apie 300 muzikinių kūrinių (dvi simfoninės poemos („Miške“ ir „Jūra“), simfoninė uvertiūra „Kęstutis“, kantata „De profundis“, fuga „Kyrie“, „Agnus dei“, „Sanctus“, „Neliūskime“, „Lapas pageltęs nukrinta“, Styginių kvartetas, apie 200 kūrinių fortepijonui apie 40 harmonizuotų lietuvių liaudies dainų ir kt. Dalis jo dailės ir muzikos kūrinių liko neužbaigti.

M. K. Čiurlionis mėgdavo ir fotografuoti, ypač kelionių metu. Tai liudija surinktos ir Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomos jo sukurtos nuotraukos. Jis buvo ir žodžio meistras, turėjo rašytojo talentą. Tai akivaizdu skaitant išlikusius jo laiškus, ypač adresuotus žmonai Sofijai Čiurlionienei-Kymantaitei.

Šiandien M. K. Čiurlionis – plačiausiai pasaulyje žinomas lietuvių kompozitorius ir dailininkas. Didžioji jo dailės kūrinių palikimo dalis, taip pat ir nemažai rankraščių, nuotraukų saugoma Kaune veikiančiame Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Po keletą jo kūrinių yra ir Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje, Varšuvos nacionaliniame muziejuje, Valstybiniame rusų muziejuje Sankt Peterburge.

Menininko atminimas puoselėjamas, kūryba

Knygos „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911): jo laikas ir mūsų laikas“ (sudarė Gražina Daunoravičienė, Rima Povilionienė) viršelis. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2013. Ant viršelio – M. K. Čiurlionio paveikslas „Ramybė“, sukurtas 1903–1904 m.

populiarinama Lietuvoje ir užsienyje. Druskininkuose veikia M. K. Čiurlionio memorialinis muziejus, Vilniuje – M. K. Čiurlionio namai. Daugelis vietų, kuriose yra lankęsis, gyvenęs, dirbęs šis kūrėjas, yra pažymėtos informaciniais ir atminimo ženklais. 2017-aisiais Lietuvoje pradėtas formuoti nacionalinis M. K. Čiurlionio kelias, kuris jau veikia kaip nuolatinis objektų lankymo maršrutas. „Čiurlionio kelią“ sudaro dailininko, kompozitoriaus, kultūrininko Mikalojaus Konstantino Čiurlionio asmenybės memorialinių objektų, jo atminimą įprasminančių ženklų bei gyvenimą ir kūrybą menančių vietovių visuma, sujungianti objektus pagal personalinės kultūrinės topografijos kriterijus. Čiurlionio kelias aktualizuoja dailininko gyvenimo ir kūrybos ženklus, esančius Vilniaus, Kauno, Druskininkų, Palangos miestuose ir Varėnos, Rietavo, Plungės rajonuose. Čiurlionio kelio objektus sujungiantį maršrutą sudaro apie 500 km.¹

M. K. Čiurlionis ir Žemaitija

M. K. Čiurlionio kūrybinio kelio pradžia yra glaudžiai susijusi su Žemaitija. 1889 m. jis, rekomenduotas Druskininkų gydytojo Jozefo Markevičiaus ir pakviestas pas jį Druskininkuose besigydančio Plungės kunigaikščio Mykolo Oginskio, kartu su šiuo kunigaikščiu atvyko į Plungę ir pradėjo mo-

(Nukelta į 16 p.)

1846 m. Plungės dvaro sodyboje grafo Platono Zubovo pastatyta laikrodinė, kurioje mokydamsis Plungės kunigaikščių Oginskių muzikos mokykloje ir būdamas šio dvaro orkestro fleitininku, kartu su kitais yra lankęsis ir M. K. Čiurlionis. Danutės Mukienės nuotrauka

kytis tuo metu jau plačiai garsėjusioje M. Oginskio dvaro orkestro muzikos mokykloje. Jis kartu su kitais dvaro orkestro muzikantais apsigyveno jiems skirtame bendrabutyje – „Muzikantinėje“. Joje orkestro mokyklos auklėtiniai gyvendavo, valgydavo, mokydavosi ir repetuodavo.

Plungėje būsimasis kompozitorius mokėsi groti

Iš kairės: atstatytas Rietavo kunigaikščio Bogdano Oginskio įkurtos muzikos mokyklos pastatas, kuriame dabar veikia 2000 m. birželio 1 d. įsteigtas Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejus; Kulių šv. vyskupo Stanislovo bažnyčios, pardėtos statyti 1897 m. pagal švedų architekto Karlo Eduardo Straudmano (1867–1946) projektą, komplekso fragmentas. Danutės Mukienės nuotraukos

fleita, klarnetu, pianinu ir vargonais. Čia jis domėjosi ir kitais instrumentais, tikrindavo partitūras.

M. K. Čiurlionis, kaip ir kiti orkestro mokyklos auklėtiniai, ne tik mokydavosi, grodavo orkestre, bet ir giedodavo bažnyčios chore. Jam ir kitiems dvaro orkestrantams siuvėjas Adolfas Daumantas buvo pasiuvęs uniformas, kurių švarko apykaklės, kaip ir derėjo Plungės dvaro muzikantams, puošė dvi lyros.

Pamokos orkestro mokykloje vykdavo lenkų kalba. Moksleiviai grodavo pučiamųjų, styginių instrumentų, simfoniniame orkestre. Plungėje kartu su M. K. Čiurlioniu grojo ir jo brolis Povilas.

Žemaitijoje M. K. Čiurlionis susidomėjo piešimu. Besimokydamas Plungėje jis sukūrė apie 20 paveikslų.

Kunigaikščio M. Oginskio dvaro muzikos mokyklą M. K. Čiurlionis baigė 1891 metais. Vaikinas buvo gabus, todėl jį priėmė į dvaro orkestrą. Čia jis 1892–1893 m. buvo šio dvaro orkestro fleitininkas.

Tuo laikotarpiu, kai M. K. Čiurlionis mokėsi Plungės dvaro orkestro mokykloje ir grojo orkestre, kartu su orkestrantais jis lankydavosi, grodavo ir kaimyniniuose dvaruose, ypač Rietave, kur veikė Plungės kunigaikščio M. Oginskio brolio Bogdano Oginskio dvaro muzikos mokykla ir neatsiejama jos dalis orkestras. Plungės ir Rietavo dvarų muzikos mokyklos ir orkestrai glaudžiai bendradarbiavo. Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus darbuotojai pažymi, kad „*Buvo keičiamasi muzikine literatūra, natų rinkiniais, organizuojamos bendros repetacijos, o Mykolinių atlydų ir kitų švenčių metu Rietave, Plungėje, Gandingos, Skroblės pililiakal-*

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis ir Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė. Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

nių papėdėse, kitose įsimintinosose vietovėse buvo rengiami bendri koncertai. Suprantama, kad, 1889 m. pradėjęs mokytis Plungės muzikos mokykloje, netrukus į šiuos išpūdingus muzikinius renginius įsijungė ir M. K. Čiurlionis. Pasak Oginskių istoriją tyrinėjantių Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus darbuotojų, „Rietave muzikantai ypač mėgo koncertuoti į pietryčius nuo rūmų virš ledainės rūsio įrengtoje muzikantų terasoje. Iš čia atsiverdavo pasakiški vaizdai ne tik į rezidencinių dvaro rūmų bokštų siluetus, oranžerijų arkadas, bet ir į parterio gėlynus, Lelijų tvenkinį, žydinčiais krūmais padabintas Jaujupio pakrantes. Pietvakarių pusėje už Malūno tvenkinio driekėsi Rietavo miesto su švytinčiais bažnyčios bokštais panorama. [...] Legenda virtę pasakojimai primena, kad abiejų orkestrų atsisveikinimo koncertai Rietave buvo rengiami ir vienoje iš Malūno tvenkinio salų. Neveltui jai prigijo Muzikantų salos vardas. Kitos trys Malūno tvenkinio salos Rietavo muziejininkų siūlymu yra pavadintos Ramybės, Aukuro ir Vakaro salų vardais. Visos jos sudaro bendrą M. K. Čiurlionio salų grupę. [...]

Romantizuotus M. K. Čiurlionio buvojimo Rietave laikus primena Muzikantų saloje 2005 m. pasodintas vardinis M. K. Čiurlionio ažuoliukas ir vardinė Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės liepaitė. Link jų nuo Raudonųjų vartų alėjos veda kng. Bogdano Oginskio muzikantų krantinė, kurią puošia vardiniai keturiolikos žymiausių Rietavo istorinio

Palangos pajūris. Danutės Mukienės nuotrauka orkestro vadovų ir muzikantų ažuolai.“²

Mokydamasis Plungėje M. K. Čiurlionis labai mėgo Plungės dvaro parką, ypač ūksmingesnes jo vietas. Čia jis dažnai grodavo, piešdavo, skaitydavo knygas. Labiausiai M. K. Čiurlionį žavėdavo Joninių nakties šventė rūmų parke. Tuo laikotarpiu jis parašė muzikinį kūrinį, skirtą kunigaikščio M. Oginskio vardo dienai. Jį per Mykolines atliko dvaro orkestras ir tai buvo graži staigmena kunigaikščiui. Po šio įvykio M. Oginskis vaikiną pasiūlytė pokalbiui, jaunajam kompozitoriui kunigaikščio viešnia įteikė rožių.

Oginskio palankumas M. K. Čiurlioniui kasmet vis labiau augo. Matydamas, kad tai tikrai gabus ir perspektyvus muzikantas, kunigaikštis 1892 metais jam paskyrė 13 rublių dydžio mėnesinę stipendiją (tais laikais tai buvo gana didelė pinigų suma) ir pasiuntė jį mokytis į Varšuvos muzikos institutą. Čia M. K. Čiurlionis 1894–1899 m. mokėsi T. Brzezickio, A. Sygietyńskio fortepijono ir Z. Noskowskio kompozicijos klasėse. Vėliau, 1901–1902 m, jis žinias gilino Leipcigo karališkoje konservatorijoje (C. H. C. Reinecke's kompozicijos ir S. Jadassohno kontrapunkto klasėse). Jo mokslus čia taip pat finansavo M. Oginskis. Kunigaikščiui mirus, finansavimas nutrūko. Tada lėšų pragyvenimui M. K. Čiur-

(Nukelta į 18 p.)

Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė jaunystėje. Fotografas Józefas Sebaldas. Varšuva. Nuotraukos originalas saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje

lionis turėdavo užsidirbti pats.

Tiek studijų laikais, tiek ir vėliau, po kunigaikščio M. Oginskio mirties, M. K. Čiurlionis dar ne kartą buvo atvykęs į Plungę. Vėliau į Žemaitiją jį atvedavo meilė kurį laiką dabartinio Plungės rajono teritorijoje esančiame Kulių miestelyje, taip pat ir Plungėje gyvenusiai rašytojai, vertėjai, visuomenės veikėjai Sofijai Kymantaitei (1886–1958), su kuria jis susipažino 1907 m. rudenį Vilniuje.

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė gimė 1886 m. kovo 13 d. Joniškyje savo žemės neturėjusio bajoro Leono Kymanto ir Elžbietos Jarulaitytės-Kymantienės šeimoje. Kadangi šeima vertėsi sunkiai, Sofijos motinos brolis kunigas Vincentas Jarulaitis (1859–1939), nuo 1890 m. ėjęs Kulių parapijos vikaro pareigas, 1893 m. L. ir E. Kymantų šeimai pasiūlė persikelti gyventi į Kulius. Šie pasiūlymą priėmė. Kuliuose Sofijos tėvas rūpinosi klebonijos ūkiu, o mama toje pačioje klebonijoje šeimininga-

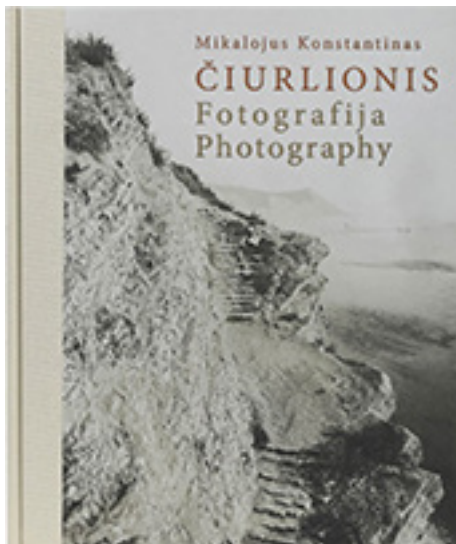

Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslas „Jūros sonata. Finale“. 1908 m. Originlas saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

vo. Sofija šiame gražiame Žemaitijos miestelyje, kurį puošia pagal talentingo Lietuvoje ir Latvijoje XIX a. pab.–XX a. pr. dirbusio švedų architekto Karlo Eduardo Strandmano (1867–1946) sukurtą projektą pastatyta Šv. vyskupo Stanislovo bažnyčia, pradėjo privačiai mokytis bendrųjų lavinimosi dalykų ir muzikos.

1900–1910 m. V. Jarulaitis buvo Plungės klebonas ir Rietavo dekanas. Jis Plungėje pagal to paties architekto K. E. Strandmano sukurtą projektą pradėjo statyti kunigaikščio M. Oginskio finansuotą naująją mūrinę Plungės bažnyčią, o 1909 metais Babrungo upės pakrantėje įrengė iki šiol išlikusį lurdą. Tuo laikotarpiu Sofija dažnai apsilankydavo Plungėje. Kartu su ja čia jau po studijų atvykdavo ir M. K. Čiurlionis.

Jis labai mėgo jūrą, tad daug M. K. Čiurlionio kūrinių yra jūros tema. Pirmą kartą jis Palangoje apsilankė kartu su savo globėju M. Oginskiu kai dar mokėsi Plungėje. 1899 m. čia jis su juo atvyko kai jau buvo baigęs studijas Varšuvoje. 1908 m. į Palangą sugrįžo kartu su Sofija, kuri jau buvo jo sužadėtinė. Čia jie tada apie mėnesį poilsavo. Sofija buvo apsistojusi netoli grafų Tiškevičių įkurto Birutės parko poilsiui pritaikytoje medinio name-

Knygos „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Fotografija Photography“ viršelis. Knygą sudarė Vaiva Laukaitienė ir Danutė Gruzdienė. 2022 m. išleido Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus ir Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras

lio Nr. 17 „salkutėje“ dabartinėje Liudo Vaineikio gatvėje, o M. K. Čiurlionis – netoli stovėjusio kito namelio salkutėje. Jie laiką leido vienas kitą lankydami, vaikščiodami po parką, pajūriu, pasiekdavo ir Palangos tiltą į jūrą. Čia būdamas M. K. Čiurlionis planavo sukurti operą „Jūratė“, nutapė V sonatą (Jūros sonatą), diptiką „Preljudas ir Fuga“, triptiką „Fantazija“. Vėliau Palangą, čia praleistas atostogas jis vis prisimindavo Sofijai adresuotuose laiškuose. Liko ir Sofijos prisiminimai apie tą vasarą Palangoje. 1955 m. ji rašė: „*Tas mēnuo Pa-*

1862–1875 m. pagal architekto Tomo Tišeckio projektą grafų Pliaterių pastatyta bažnyčia, kurioje 1909 m. susituokė Sofija Kymantaitė ir Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Fotografas Romualdas Eidukevičius. Nuotrauka iš: <https://byt.lt/yiZGf>

langoje su niekuo nesulyginamas sapnas. Tebestovitas namas, kur aukštai salkoje gyvenau aš, netoli parko irgi salkutėje gyveno Konstantinas. Taigi ryte jis anksti kėlėsi, ėjo į jūrą, maudėsi, stebėjo jūrą ankstyvą rytmetį ir jau 9 ryte buvo mano kambaryje, kur laukiau paruošus pusryčius. 10 valandą jau skyrėmės, – palydėdavau, t. y. jis mane palydėdavo į jūrą maudytis ir nuskubėdavo prie savo darbo. Aš išsimaudžius grįždavau ir rašydavau porą valandų, nes „režimas“ reikalavo, kad šeštadienį rodytume vienas antram, ką padarę. Apie 3–4 val. – dažnai ir po 4-ių – pietūs mano kambarelyje, mano pačios ant spiritinės mašinėlės pagaminti pietūs – ir po pietų laikas mūsų! Tolimi pasivaikščiojimai, ir vis taip, kad saulėlydžiui būtume pajūryje“.

1969 m. Palangoje prie Vaineikių gatvės namo Nr. 17, kuriame lankėsi M. K. Čiurlionis ir S. Čiurlionienė-Kymantaitė, atidengta jų anūkės D. Zubovaitės-Palukaitienės sukurta memorialinė lenta.

M. K. Čiurlionis ir S. Kymantaitė, vengdami smalsuolių, tuokėsi ne Plungės bažnyčioje, kurioje tada klebonavo Sofijos dėdė kun. V. Jarulaitis, o Šateikių Šv. evangelisto Morkaus bažnyčioje, kuri taip pat yra dabartinio Plungės rajono teritorijoje. Jų santuoka čia buvo įregistruota 1909 m. sausio 1 d. (pagal naująjį kalendorių – sausio 14 d.). Po vestuvių jie aplankė Sofijos tėvus Kuliuose, Karklėnuose, dėdė kunigą V. Jarulaitį Plungėje ir kt. artimuosius.

1909 m., kai Sofija ir Mykolas Konstantinas Čiurlioniai jau buvo vedę, jiems kun. V. Jarulaitis porai mėnesių Plungėje buvo užleidęs savo svetainę. Tada M. K. Čiurlionis dažnai grodavo vargonais Plungės bažnyčioje, kurdavo paveikslus. Lankė jis ir savo jaunystės vietas. Kai kartu su Sofija buvo nuvažiavęs į Astreikių lanką, kurioje jo mokymosi Plungės dvare laikotarpiu grodavo per kunigaikščio Mykolo Oginskio varduvių šventę Mykolines. Atvykęs liko nakvoti Astreikių sodyboje. Iš ryto ilgai vaikščiojo po Pilalių apylinkes. Šių apylinkių grožis įamžintas ne viename Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrinyje.

¹ „Apie projektą“, M. K. Čiurlionio kelias: <https://ciurlioniokelias.lt/apie-projekta/>.

² „Rietavas“, M. K. Čiurlionis: <https://ciurlionis.eu/content/rietavas>.

PUŽŲ DVARAS. Čia savo gyvenimo kelią pradėjo Žemaičių rašytojų sambūrio narys Fabijonas NEVERAVIČIUS

Parengė Jurgis ŽELVYS

Pužų kaimas

Tęsdami kelionę po Žemaitijos dvarus, kuriuose yra gimę rašytojai, šį kartą nusikelkime į Tauragės rajono Pužų kaimą, kuris yra apie 2 km į vakarus nuo Sklaudvilės miestelio ir tiek pat į šiaurę nuo Nemakščių (abi gyvenvietės Raseinių rajone). XIX–XX a. čia, prie Balčios upelio, yra buvusi tipiška vidutinio žemaičio bajoro sodyba, praevio akį iš tolo traukusi dideliais šimtamečiais medžiais. Pro sodybą ėjo kelias į Žalpius, per Balčią buvo pastatytas tiltas. Šis dvaras, kaip tai nurodyta istoriniuose šaltiniuose (*Opisanie historyczno-statystyczne*, 1874, 219), jau 1862 m. priklausė Narutavičiams, kurių giminė labai sena – ji Jano Ciechanowicziaus sudarytame kilmingų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių sąvade minima jau XV amžiuje. Viena jos šaka XIX a. įsikūrė Žemaitijoje.

Pužų dvarą XIX a. iš savo tėvo paveldėjo būsimąjo rašytojo, žurnalisto, vertėjo, redaktoriaus, radijo diktorius, Žemaičių rašytojų sambūrio nario Fabijono Neveravičiaus tėvas, kuris taip pat buvo Fabijonas Neveravičius. Jo brolis Pšemislav Neveravičius (1865–1936) daugeliui lietuvių žinomas kaip pirmasis technikos žinovas, sukūręs aštuonratę transporto priemonės važiuoklę. P. Neveravičius garsus ir tuo, kad pirmasis padirbino tokią aštuonratę savaeigę važiuoklę ir šį išradimą 1907 metais užpatentavo Rusijoje (V. Pūronas, „Kauno inžinieriai juokėsi“, *Mokslas ir technika*, 1986 m., Nr 11, p. 40–41 1986, 40–41). Pšemislav netoli Pužų turėjo savo dvarą, vadinamą Naudvariu arba Juliniais. Jo fragmentų yra išlikę iki šiol.

Pužų gyvenvietę reprezentuoja iki mūsų dienų

išlikusi čia ant Ančios kranto XIX a. viduryje pastatyta pašto ir diližanų stotis (diližanų paskirtis buvo pervežti keleivius ir pašto siuntas), kuri tais laikais buvo tokia pati, kaip ir Tauragės pašto ir diližanų stotis. Pužų stotis yra viena iš nedaugelio išlikusių pašto sočių, pastatytų prie 1836 m. pradėto tiesinti, 1858 m. užbaigto Tilžės–Rygos plento, kuris tada buvo svarbus tranzitinės magistralės, ėjusios iš Sankt Peterburgo į Prūsiją, dalis.

Rygos–Tilžės kelio Pužų pašto stoties, esančios dabartinėje Pužų kaimo Stoties gatvėje, statinių kompleksas kaip vertingas XIX a. vidurio regioninės reikšmės, klasicizmo ir romantizmo stiliaus bruožų turintis architektūros paminklas yra įtrauktas į Lietuvos Kultūros vertybių registrą (unikalus kodas 33254). Jam priklauso du pastatai, tvora ir vartai. Yra išlikusi stoties plano struktūra, tūrinė erdvinė kompozicija, kurią suformuoja minėti du pastatai, išsidėstę apie stačiakampį kiemą ir sujungti tvora su vartais ir įvažiavimo į kiemą kelio trąsa.

Nutiesus minėtą plentą, caro valdininkai, norėdami įsiteikti Rusijos carienei, kuri, pasak kraštotyrininko Broniaus Kviklio, kartą, keliaudama arkliais iš Sankt Peterburgo į Berlyną, Pužuose laukdama arklių pakeitimo, savo palydovams pasakiusi, kad jai čia nenuobodu (rusiškai „neskučno“), ir, rusindami lietuviškus vietovardžius, pasirūpino, kad stotis oficialiai būtų pavadinta „Neskučnoje“. Taip šį kaimą valdininkai vadino iki 1918 metų. Vietiniams gyventojams ši gyvenvietė visada buvo Pužai. Yra ir kitų pavadinimo „Neskučnoje“ aiškinimų, susijusių su Rusijos caro šeimos kelionėmis.

1918–1930 m. Pužų stoties komplekse veikė paštas, pradinė mokykla. 1940 m. Lietuvoje įvedus sovietų valdžią, kompleksas buvo pritaikytas senelių prieglaudai, kuri čia veikė iki vokiečių okupacijos pradžios. Kai Pužuose pasirodė naciai, jie pašto stoties kompleksą aptvėrė spygliuotos vielos tvora ir čia, į jų įkurtą laikinąjį getą, atvežė žydų tautybės vyrų (jų skaičius nežinomas). Gete jiems buvo lemta gyventi vos kelias dienas – juos birželio mėnesio pabaigoje vokiečių gestapo ir SD kariai nužudė prieš anksto iškastų tranšėjų ir, suvertę į jas, užkasė. Šioje masinėje žudynių vietoje dar apie 300 žydų vyrų buvo nužudyti 1941-ųjų rugpjūtyje. Yra pagrindo manyti, kad egzekucijas vykdė Tilžės gestapo būrys. Žudynių vieta įamžinta čia 1991 m. pastatytu juo-

do granito paminklu su jame iškalta Dovydo žvaigžde ir užrašu jidiš bei lietuvių kalbomis: „1941 m. hitleriniai žmogžudžiai nužudė 300 žydų – vyrų“.

Pužų žydų žudynių ir užkasi-
mo vieta kaip nacionalinės reikš-
mės paminklas 1993 m. spalio
20 d. įrašyta į Kultūros vertybių
registrą (unikalus kodas 20686)
ir yra saugomas valstybės.

Po karo Pužų pašto stoties
komplekse buvo Kelių valdy-
bos bendrabutis, vėliau pasta-
tus privatizuoti.

Pužuose 1902 m. buvo 224
nuolatinį gyventojų. Vėliau jų
ėmė mažėti: 1979 m. buvo 153,
1992 m. – 131, 2011 m. – 88,
2021 m. – 68.

Fabijonas Neveravičius

Fabijonas Neveravičius
gimė 1900 m. liepos 19 d. Pužų
dvare gyvenusių pasiturinčių
bajorų Narutavičių šeimoje.
Kai čia augo būsimasis rašyto-
jas, dvariškiai kalbėdavo lenkiš-
kai, tačiau Fabijono tėvai buvo
palankūs lietuvių tautiniam
judėjimui. Jau paauglystės me-
tais Fabijonas kartu su kitais
šeimoms nariais dalyvaudavo vi-
suomenei skirtuose viešuose
lietuviškuose vaidinimuose ir
gegužinėse. Vaikystėje, paska-
tintas tėvo, pradėjo mokytis
lietuvių kalbos, o vėliau, jau bū-
damas gimnazistas, per vasaros
atostogas mokydavo lietuviškai
skaityti ir rašyti Pužų dvaro
darbininkų vaikus.

Pužuose F. Narutavičius
praleido 14 metų. Baigęs Šiau-
lių gimnaziją, jis įstojo į Vy-

1936 m. Šiauliuose įvykusios žemaičių rašytojų konferencijos, kurioje buvo nutarta įkurti Žemaičių rašytojų draugiją (sambūrį), dalyviai. Sėdi (iš kairės): Juozas Butkus-Butkų Juzė, Ieva Simonaitytė, Liūnė Janušytė, Stasys Anglickis, Pranas Genys. Stovi (iš kairės): Petras Gintalas, Stasys Santvaras, Fabijonas Neveravičius (trūksta Stasiaus Būdavo). Archivesofculture.com nuotrauka

tauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakultetą, tačiau, galutinai apsisprendęs būti lietuviu, 1919 m. pavasarį tapo atsikūrusios Lietuvos kariuomenės savanoriu, pradėjo studijuoti Lietuvos karo mokykloje, baigė ją ir tapo karininku. Pasibaigus kovoms už Lietuvos nepriklausomybę, 1920–1934 m. Karo mokykloje dirbo dėstytoju, o po po nepavykusio 1934 m. pučo, kuriame jis, jau turintis kapitono laipsnį, dalyvavo, buvo paleistas į atsargą. Tada nutarė atsidėti kūrybai – rašė romanus, apsakymus, apysakas, vertė kitų šalių autorių kūrinius į lietuvių kalbą, užsiėmė žurnalistika.

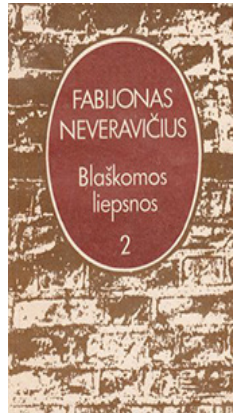
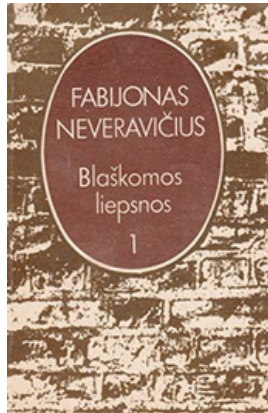
1935–1939 m. jis kaip kūrėjas buvo labai produktyvus – kasmet išleisdavo po vieną savo kūrybos knygą ir po vieną išverstą romaną.

Pirmiausiai debiutavo kaip vertėjas – 1935 m. išspausdintas jo iš lenkų į lietuvių kalbą išverstas žymaus lenkų rašytojo Stefano Žeromskio romanas „Nuodėmės istorija“. Kiek vėliau tais pačiais metais Kauno „Sakalo“ spaustuvė išleido jo psichologinį romaną „Dienos ir naktys“ (portale „ePaveldas“ yra paskelbta šios knygos skaitmeninė versija (adresas internete: <https://byt.lt/T5RvK>).

F. Neveravičius daugiausiai rašė istorinėmis temomis. Geriausiai vertinamas jo kūrinys yra 1936 m. išleistas dviejų tomų istorinis romanas „Blaškomas liepsnos“ (1959 m. išspausdinta jo pakoreguota versija). Tai knyga apie Abiejų Tautų Respublikos žlugimą, žmonių patriotiškumą.

F. Neveravičius dalyvavo 1936 m. Šiauliuose įkurto Žemaičių rašytojų sambūrio veikloje, šios neoficialiai veikusios kūrybinės organizacijos rengiamuose literatūros vakaruose. 1938 m. jis kartu su tuo metu Lietuvoje jau žinomais iš Žemaitijos kilusiais ar su ja tamprius ryšius turėjusiais rašytojais – Stasiu Anglickiu, Stasiu Būdavu, Juozu Butkumi-Butkų Juze, Sofija Čiurlioniene-Kymantaite, Klemensu Dulke,

(Nukelta į 22 p.)

1990 m. Vilniuje leidyklos „Vaga“ išleisto F. Neveravičiaus istorinio romano „Blaškomos liepsnos“ dvitomio viršeliai ir F. Neveravičiaus portretas (fotografas nežinomas) iš 1938 m. Kaune leidyklos „Sakalas“ išleistos Žemaičių kūrybos antologijos „Žemaičiai“ (sudarė Stasys Anglickis).

Pranu Geniu, Petru Gintalu, Liūne Janušyte, Mykolu Linkevičiumi, Vytautu Mačerniu, Nele Mazalaite, Stasiu Santvaru, Ieva Simonaityte, Viliumi Storosta-Vydūnu, Jonu Šimkumi, Mykolu Vaitkumi – paskelbė savo kūrybos tais metais Kauno „Sakalo“ spaustuvės išleistoje Stasio Anglickio sudarytoje žemaičių kūrybos antologijoje „Žemaičiai“ (jose išspausdintas F. Neveravičiaus apsakymas „Eigulis Karka“). Antologijoje paskelbtame rašytojo prisistatyme jis akcentuoja savo žemaitiškumą ir meilę tėvų žemei: „*gimiau dvarelyje puikioj Žemaitijoj, kur tarp gilių skardžių, plačiomis pievomis čiurlena upokšniai, kur pratisai skamba su niekuo nepalyginamos dainos, kur žavingiausiai čiulba lakštingalos, kvapiausia žiedų dvastis, kur juodą duoną kasdieninę žmonės dainingai vadina: dūna [...]*“.

Kitas F. Neveravičiaus dviejų tomų romanas („Erškėčiai“) – apie 1831 m. sukilimą ir jo nuostatus. Jis išleistas 1937 metais. 1938-aisiais išspausdintas F. Neveravičiaus apsakymų rinkinys „Palaimintas juokas“. Tais pačiais metais F. Neveravičius įstojo į Lietuvos rašytojų draugiją. 1939 m. dirbo Vilniaus radiofone, vedė Lietuvos kariuomenės įžengimo į Vilnių ir jos parado radijo laidas. Prsidėjęs Antrajam pasauliniam karui, dalyvavo antinaciniėje rezistencijoje.

XX a. 4 dešimtmetyje jis daug dirbo ir vertimų srityje. 1937–1938 m. išleistas jo į lietuvių kalbą išverstas Władysława Stanisława Reymonto keturių tomų romanas „Kaimiečiai“, 1939 m. – trijų tomų istorinė trilogija „1974 metai“, 1941 m. – dviejų tomų Levo Tolstojaus romanas „Ana Karenina“.

1944 m., artėjant frontui, rašytojas iš Lietuvos pasitraukė į Vakarų. Nuo 1947 m. gyveno Didžiojoje Britanijoje. Ten jis aktyviai dalyvavo išėivijos kultūriniame gyvenime, tęsė literatūrinę veiklą, buvo paskirtas Lietuvių žurnalistų sąjungos įgaliotiniu Rytų ir Vidurio Europos, Pabaltijo ir Balkanų tautų laisvųjų žur-

nalistų federacijos taryboje Londone. 1949 m. jo iniciatyva įkurtas Lietuvių žurnalistų sąjungos skyrius Didžiojoje Britanijoje. 1955 m. F. Neveravičius atstovavo Lietuvių žurnalistų sąjungai Londone vykusiame Tarptautinės laisvųjų žurnalistų federacijos IV kongrese ir buvo išrinktas į Revizijos komisiją, 1953–1958 m. ėjo žurnalo „Santarvė“ redaktoriaus pareigas.

1949 m. išspausdintas F. Neveravičiaus apysakų rinkinys „Dienovidžio sutemos“.

Gyvendamas Didžiojoje Britanijoje jis toliau užsiėmė vertimais. 1952m. išspausdinta jo į lietuvių kalbą išversta G. Orwello fantastinė apysaka „Gyvulių ūkis“. Jis yra išvertęs ir daugiau kūrinių, tarp jų ir E. Wallace'o, B. Huro J. Kureko bei kitų.

Fabijonas Neveravičius mirė 1981 metų balandžio 17 d. Londone (Didžioji Britanija).

1986-aisiais, jau po rašytojo mirties, buvo išleista jo kūrybos rinktinė „Priešai“, o 1990 m. Vilniuje leidykla „Vaga“ išleido istorinio romano „Blaškomos liepsnos“ pirmąją ir antrąją dalį.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Vaiva Narušienė, „Rašytojas ir vietos tapatybė: bajoriškasis žemaitiškumas Fabijono Naruševičiaus gyvenime ir kūryboje“, *Česlovo Milošo skaitymai 5*: <https://byt.lt/iCRwX>.

2. Regina Genienė, „Istorinės pašto stoties savininkas remontuoja, paveldosaugininkai komanduoja“, *Tauragės kurjeris*: <https://byt.lt/4jxld>.

3. Algis Kalėda, „Fabijonas Neveravičius“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://byt.lt/3RtuW>.

4. *Kultūros vertybių registras*: <https://kvr.kpd.lt/#/>.

KRETINGOS krašto žmonės mena bajorų MONGIRDŲ giminę ir jos iškiliuosius

Gintautas Čižiūnas

Laikas negailestingas. Einant metams jis trina iš atminties ne tik įvykius, bet ir su jais susijusius žmones, net vietas. Išėitis – faktai, užfiksuoti nuotraukose, popieriuje, vaizdo ir garso įrašuose. Vartome juos, klausomės ir tarsi vėl iš naujo atrandame tokias asmenybes kaip Vladas (Vladislovas) Jonas Mongirdas (1877–1960) – rašytojas (dramaturgas, poetas), gydytojas, Aukštadvario bajorų Mongirdų giminės pradininkas, kilęs iš bajorų (*Wadwicz* (Žuvų) herbas) giminės Mišučių šakos. Jis buvo ir spaudos bendradarbis, Lietuvos kariuomenės karys savanoris, Sibiro tremtinys, Trakų apskrities kūrėjas.

Vlado tėvas – Jonas Viktoras Benediktas Mongirdas (1848–1919), mama – Olimpija Šalkauskaitė Mongirdienė (1854–1911). Jis turėjo brolių – teisininką, visuomenės veikėją, Sibiro kankinį Vytautą Juozapą Mongirdą (1888–1943) ir dvi seseris. Vieną jų – Sofija Ona (1875–?).

V. Mongirdas gimė 1877 m. gegužės 6 (18) d. Notkiškės kaime buvusiam Mišučių dvarui (jis XIX a. tapo savarankišku dvaru, iki to laiko buvo Kartenos dvaro ūkinis padalinys) palivarke (Kretingos r.). Notkiškė buvo pietrytinėje Kretingos rajono teritorijos dalyje, apie 9 km į pietus nuo Kartenos, dešiniajame Kartenalės ir Kartenalės II krante – dabartinėje Žalgirio seniūnijos teritorijoje.

Vladą pakrikštijo 1877 m. birželio 11 d. Budrių filijinėje bažnyčioje. Jo krikštatėviai buvo pusbroliis (tėvo brolio sūnus) bajoras Eduardas Zigmantas Mongirdas (1887–1957) ir motinos giminaitė Anastazija Šalkauskienė.

Mongirdai Kretingos rajone šaknis buvo įleidę seniai. XVIII a. Notkiškės kaime buvo pastatytas Mišučių dvarui priklausęs Kačaičių vandens malūnas. XIX a. II p. Mišučių Mongirdai kaimo žemėje įkūrė Notiškės palivarką – Mišučių ūkinį padalinį,

Vladas (Vladislovas) Jonas Mongirdas 1899 m. Paulinos Mongirdaitės nuotraukos, kurioje įamžinta grupė Palangoje 1899 m. rugsėjo 20 d. parodyto spektaklio (Keturakio komedijos „Amerik pirtyje“) kūrėjų ir dalyvių, fragmentas

kuris dar buvęs vadinamas Nataniškiais. Palivarko sodyba buvo medinė. Joje stovėjo administracinis pastatas, du nedideli kumečiams skirti gyvenamieji namai, keli ūkiniai pastatai, o prie upelio – jau minėtas vandens malūnas. Viename iš dvaro namų nuolat gyveno samdinys, prižiūrėdavęs sodybą.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Mongirdai Notiškės palivarko sodybą nuomodavo rusų pasienio kariuomenės Gargždų brigadai, kurios štabas buvo Kretingoje. Čia vasaromis veikdavo karinis poligonas, kuriame būdavo apmokomi kavaleristai.

1919 m. palivarką kaip nuotakos kraitį Jonas Mongirdas atidavė savo jaunesniajai dukrai, ištėkėjusiai už teisininko, Lietuvos kariuomenės generolo leitenanto Petro Šniukštos. 1940 m. Notkiškės palivarko didesnioji dalis žemės buvo nacionalizuota, o savininkei palikta tik 30 hektarų. Po Antrojo pasaulinio karo valstybė nusavino sodybą kartu su likusia žeme ir čia įkūrė Kretingos tarybinio ūkio skyrių, vadintą Notiškės tarybinio ūkiu, kuris vėliau buvo prijungtas prie Aušros kolūkio. Palivarko sodyba sunaikinta kolūkio laikais. Dabar jos istoriją liudija tik betoninės malūno užtvankos liekanos.

Prie šios užtvankos vaikystėje dažnai su savo bendraamžiais mėgdavo atbėgti Vladas. Jis, jau kiek

(Nukelta į 24 p.)

pasimokęs savo gimtinėje, tėvų buvo atvežtas į Palangą, kur veikė 4 klasių progimnazija. Ji vaikinų gyvenime paliko ryškų pėdsaką. Čia, Palangoje, pradėjo formotis jo pasaulėžiūra, pagarba lietuvių kalbai ir tradicijoms. Vėliau Vladas mokėsi Mintaujos (dabar Jelgava Latvijoje) gimnazijoje, kurią baigė 1896 metais. Mintaujoje jis dalyvavo lietuvių moksleivių ratelių veikloje. Daug skaitydavo. Mokėjo lietuvių, rusų, lenkų ir vokiečių kalbas. Baigęs gimnaziją, tais pačiais metais pradėjo studijuoti mediciną Maskvos universiteto Medicinos fakultete. Čia jis dalyvavo slaptos lietuvių studentų draugijos veikloje, 1903–1904 m. buvo jos valdybos pirmininkas. Vasaros atostogoms sugrįždavo į gimtinę, lankydavo gimines, poilsiaudavo Palangoje. Ten, Vytauto gatvėje, jo dėdė (tėvo brolis Mečislovas Mongirdas) turėjo Tuchanovičių (*Tuchanowicz*) vilą, kurioje jo dukra (Vytauto pusseserė) – pirmoji Lietuvos moteris fotografė Paulina Mongirdaitė buvo įsirengusi savo fotoateljė ir šiame kurorte bei jos apylinkėse jau garsėjo kaip puiki fotografė, atvirukų leidėja.

1899 m. atostogaudamas minėtoje Tuchonovičių viloje, Vladas buvo pakviestas įsijungti į vaidintojų būrelį, kuris, vadovaujamas Palangos gydytojo, visuomenės veikėjo Liudo Vaineikio ir rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, statė spektaklį – Keturakio komediją „Amerika pirtyje“. Jis

Grupė 1899 m. rugsėjo 20 d. Palangoje viešo vakaro metu suvaidinto pirmojo lietuviško spektaklio organizatorių ir dalyvių. Sėdi (iš kairės): Kazimieras Žalnieriukynas, Jadvyga Teofilė Juškytė, Liudas Vaineikis, Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė, Feliksas Janušis. Stovi (iš kairės): Vladas Mongirdas, Edvardas Empaheris, Augustinas Janulaitis, Povilas Višinskis, Gabalis ir Stanislovas Kuizinas.

kurorte buvo parodytas viešojo vakaro metu 1899 m. rugpjūčio 20 d. netoli tilto į jūrą stovėjusiame grafų Tiškevičių prekių sandėlyje. Tai buvo pirmasis lietuviškas spektaklis, suvaidintas lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu. Šiomet minime šio įvykio 125-ąsias metines. Komedijoje V. Mongirdas vaidino Bekampį. Kartu su juo šiame spektaklyje dalyvavo ir studentas, būsimasis teisininkas, istorikas Augustinas Janulaitis, rašytojas, visuomenės veikėjas Povilas Višinskis, Palangos gydytojas, visuome-

Mišučiu dvarvietė 1996 metais. Algirdo Mulvinsko nuotrauka. Originalas saugomas Kretingos muziejuje, KM P 7269/53

Iš kairės: Aukštadvario panorama XX a. 3–4 deš. Kazio Lukšio nuotrauka. Originalas saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje, LNM Ft 9995; Mišučių dvaro sodyba 1994 m. Juliaus Kanarsko nuotrauka iš www.limis.lt. Originalas saugomas Kretingos muziejuje, KM P 7269/53

nės veikėjas Liudas Vaineikis, spektaklio režisierė, rašytoja, valstybės ir visuomenės veikėja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, aktorė ir režisierė Stanislava Jakševičiūtė-Venclauskienė, Smolensko gydytojas Kazimieras Žalnieriukynas, pedagogė, tautosakininkė, lietuvių tautinio atgimimo veikėja Jadvyga Teofilė Juškytė (Juškevičiūtė), Kretingos gydytojas, literatas Feliksas Janušis, Kretingos prekybininkas Edvardas Empacheris, studentas, būsimasis gydytojas Petras Avižonis, Palangos gimnazistai Gabalis ir Stanislovas Kuizinas. 1900 m. sausio mėnesį jie šį spektaklį parodė ir Liepojoje, planavo dar vaidinti ir keliose vietose Lietuvoje, bet tada caro valdžia spektaklį uždraudė, jo dalyvius pradėjo persekioti, dalį jų uždarė į kalėjimą. Už grotų pateko ir Vladas Mongirdas. Jam buvo pareikšti kaltinimai už lietuvišką veiklą (spektaklių ir muzikinių vakarų organizavimą, lietuviškos spaudos rėmimą). Po keturių mėnesių kardomojo kalinimo Vladas buvo paleistas už užstatą. Išėjęs į laisvę toliau palaikė ryšius su Palangos spektaklio organizatoriais ir dalyviais. 1902 m. vasario 27 d. V. Mongirdas už lietuvišką veiklą vėl buvo suimtas ir nubaustas administracine tvarka bei ištremtas 2 metams į Armaviro miestą (Šiaurės Kaukazas, Rusija). Ten gyveno jo tėvo brolis Kazimieras Mongirdas (1857–?), dirbęs apylinkės veterinaru. Armavire Vladas atrado save kaip kūrėjas – pradėjo rašyti eilėraščius ir apsakas, labiau pavykusius siūsdavo lietuvių laikraščiams. 1904 m. sukūrė dramą „Kovoje už laisvę“, kurią 1904 m. išleido Apuoko slapyvardžiu. Jo kūrybai nemažą įtaką padarė 1905-aisiais Rusijoje vykusio revoliucija. 1905 m. jis kartu su Jonu Biliūnu ir Augustinu Janulaičiu parengė straipsnių ciklą „Kaimiečių ko-

vos su ponais“. Studijuodamas bendradarbiavo laikraščiuose „Varpas“, „Darbininkų balsas“, kuriuose jo straipsniai taip pat dažniausiai būdavo skelbiami Apuoko slapyvardžiu.

Tremties laikotarpiu, gavęs leidimą, Vladas tęsė medicinos studijas Tomske (Rusija), o grįžęs iš tremties jas 1906 m. užbaigė Maskvoje. Ten gavo ir gydytojo diplomą. Tai jam suteikė teisę verstis gydytojo praktika.

1901 m. žiemą atsitiktinumo dėka prieš Kalėdas susipažino su netoli Trakų buvusios Aukštadvario dvaro savininko Bronislovo Malevskio dukra Elena Konstancija Malevska (1881–1935), 1907 m. vedė ją. Jie, gyvendami santuokoje, susilaukė sūnaus Tado Mongirdo (1908–1992).

1914 m., vykstant Pirmajam pasauliniam karui, Vladas buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę – Trakų apskrities užfrontėje tarnavo gydytoju bei karo gydytoju. Tais pačiais metais įsikūrė žmonos paveldėtame Aukštadvaryje, ten vertėsi gydytojo praktika. Čia jam uošvis B. Malevskis buvo pastatęs nedidelį namą, kuriame Vladas priiminėdavo ligonius. Gyvendamas Akštadvaryje jis rūpinosi ir šio krašto žmonių švietimo, kultūros, lietuviybės, tautinės savimonės ugdymo reikalais, užsakydavo apylinkių gyventojams lietuvišką spaudą, knygas, leidinius platindavo ir tarp pacienų. Jam šiame lietuviybės puoselėjimo darbe talkindavo žmona.

1915 m., kai Aukštadvaryje V. Mongirdo ambulatorijos namelis sudegė, ligonius Vladas priiminėdavo specialiai tam pritaikytose patalpose Aukštadvario rūmuose, kurie yra išlikę iki šiol. Siaučiant dizinterijai ir šiltinei, V. Mongirdas buvo paskirtas

(Nukelta į 26 p.)

Bajorų Mongirdų herbas Wadwicz (Žuvų)

dirbti šio krašto epidemiologu. Tuo laikotarpiu jis, kaip ir anksčiau, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, 1917 m. rugsėjo 18–rugsėjo 22 d. atstovavo Aukštadvario valsčiaus lietuviams Vilniaus konferencijoje, kurioje buvo išrinkta Valstybės Taryba.

1918 m. Lietuvą paskelbus nepriklausoma valstybe, aktyviai įsijungė į jos pagrindų kūrimą ir stiprinimą. Tais metais jis tapo vyriausybės įgaliotiniu Kaišiadorių apskrityje, o nuo 1918 m. gruodžio iki 1919 m. vasario mėnesio ėjo pirmojo Trakų apskrities viršininko, taip pat ir Trakų apskrities gydytojo pareigas. Jis buvo renkamas į Trakų apskrities tarybą, daugiau kaip trejus metus šiai tarybai vadovavo.

1919 m. mirė V. Mongirdo tėvas. Tada dalį Mišūčių dvaro paveldėjo jo sūnus Vytautas Juozapas Mongirdas (1888–1943). Vladas dvaro dalį, kurią paveldėjo po tėvo mirties, pardavė, nes jau buvo giliai šaknis įleidęs Aukštadvaryje, kur gyveno ir jo šeima.

1919 m., kai Aukštadvarį užėmė raudonarmiečiai, V. Mongirdas, suprasdamas, kad gali būti suimtas, išvyko į Kauną. Ten netrukus persikėlė ir jo šeima, nes V. Mongirdo žmonai raudonarmiečiai pagrasino, kad sušaudys.

1919 m. vasario 9 d. Vladas Kaune įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Iš pradžių buvo paskirtas tarnauti kariuomenės Sanitarijos skyriuje. Eidamas tarnybą jame kartu su provizoriumi Česlovu Jeronimu Budrevičiumi (1888–1979) parengė spaudai mokomąjį leidinį „Apie vidurių šiltinę, kruvinąją ir kolėrą. Trumpi praktiški patarimai dezinfekatoriums“, kurį 1919 m. balandžio 12 d. Kaune išleido Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamentas.

Tais metais V. Mongirdo pareigos keitėsi ir atsakomybės didėjo vos ne kas mėnesį: 1919 m. kovo 8 d. Vladas buvo paskirtas dirbti Kauno miesto komendantūros bataliono jaunesnioju gydytoju, birželio 15 d. – Kauno evakuacijos piunkto viršininku, rugpjūčio 1 d. – Kauno Komendantūros gydytoju. 1919 m. spalio 1 d. jam suteiktas vyr. leitenanto laipsnis. 1920 m. vasario 1 d. jis buvo paskirtas Karo ligoninės jaunesnioju ordinatoriumi, birželio 1 d. – vyr. ordinatoriumi. Tais pačiais metais jis pradėjo dirbti Kaune veikusios Saulės mokytojų seminarijos gydytoju. 1921 m. V. Mongirdui suteiktas Lietuvos kariuomenės kapitono laipsnis.

1922 m. dėl šeimyninių aplinkybių ir norėdamas toliau rūpintis Aukštadvario dvaru, Vladas nutarė išeiti į atsargą. Jo prašymas

Vladas Mongirdas 1930 m. Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

buvo patenkintas balandžio 25 dieną. Tada Vladas vėl apsigyveno Aukštadvaryje, čia vertėsi gydytojo praktika, rūpinosi dvaru, kuris tada plačiai garsėjo buvusiu dideliu žuvininkystės ūkiu, čia auginamais upėtakiais, reikalais, bendradarbiavo spaudoje.

Aukštadvario dvaro sodyba rašytiniuose šaltiniuose minima nuo XVI amžiaus. Ji – prie pat Aukštadvario piliakalnio. Buvusio dvaro teritorijoje iki šiol tebestovi dar 1837 m. A. Malevskio pastatyti rūmai, kuriuos supa parkas. Čia pat ir upėtakiams auginti skirti tvenkiniai.

Žuvininkyste Aukštadvario dvaro sodyboje pradėta verstis po to, kai čia 1906 m. buvo įrengta 16 tvenkinių ir žuvų perykla. Verslas sekėsi, todėl 1913 m. tvenkiniai buvo išplėsti. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Malevskių dvaras perėjo Vlado Mongirdo šeimos žinion. Karo metu žuvų ūkis gerokai nukentėjo nuo vokiečių kariškių, tad po karo Vladui teko jį atkurti.

V. Mongirdas su valstybe buvo pasirašęs sutartį, kuria įsipareigojo Aukšadvaryje vesti pavyzdinę ūkį. Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje vykstant Žemės reformai, jo dvaras ir žuvų ūkis nenukentėjo. Pasibaigus šiai reformai, V. Mongirdas ir toliau daug dėmesio skyrė ūkio reikalams, augino kaliforninius vaivorykštinius upėtakius.

Lietuvos valdžia V. Mongirdo nuopelnus stiprinant valstybingumo pagrindus, kuriant Lietuvos kariuomenę neužmiršo. 1928 m. birželio 14 d. jis už nuopelnus karinėje tarnyboje buvo apdovanotas Lietuvos kūrėjų savanorių medaliu.

V. Mongirdas palaikė ryšius su savo moksladraugiais, tarp jų ir Palangos progimnaziją lankiusiu Lietuvos prezidentu Antanu Smetona. Jis Vlado šeimoje Aukšadvaryje svečiavosi 1929 metais.

1931 m. Lietuvos Vyriausybės ministras pirmininkas Juozas Tūbelis V. Mongirdą paskyrė Trakų apskrities Ypatingiems tautos atstovams rinkti susirinkimo pirmininku. Tais pačiais metais V. Mongirdas dalį jam priklausiusios Aukšadvario dvaro žemės padovanojo miestelio mokyklos sklypui padidinti, o 1932 m. – sklypą Aukšadvario valsčiaus savivaldybei.

1932 m. vasario 25 d. V. Mongirdas buvo apdovanotas Gedimino III laipsniu ordinu.

Visus tuos metus jis ne tik rūpinosi dvaro ūkio reikalais, bet vertėsi ir gydytojo praktika, aktyviai dalyvavo visuomeniniame gyvenime, rasdavo laiko ir kūrybai, bendradarbiavimui spaudoje. Jo straipsnius spausdindavo „Lietuvos žinios“, „Lietuvos ūkininkas“, „Skardas“, „Vilniaus žinios“, kai kurie kiti leidiniai. V. Mongirdo straipsnis „Iš prieskario Trakijoj gyvenimo atsiminimų“ yra paskelbtas 2002 m. išleistoje knygoje „Aukšadvaris“.

Vladas ir jo sūnus Tadas buvo dideli Lietuvos patriotai. 1936 m. jie kartu įstojo į Aukšadvario Šaulių sąjungos būrį.

1940 m. Lietuvoje įvedus sovietų valdžią, Mongirdai iš Aukšadvario rūmų buvo iškeldinti. V. Mongirdui kartu su savimi pavyko pasiimti tik biblioteką, kuri Antrojo pasaulinio karo metais name, kuriame tada Mongirdai gyveno, kilus gaisrui, sudegė.

Tais pačiais metais 375,99 ha dydžio Aukšadvario dvaras, tada priklausęs V. Mongirdui ir jo sūnui Tadui, sovietų valdžios buvo nusavintas.

1941 m. birželio 14 d. V. Mongirdas kartu su

sūnumi Tadu, jo žmona Liudvika ir jų sūneliu Bronislovu iš Aukšadvario buvo ištremti į Altajaus krašto Slavgorodo miestą. Iš tremties Vladas buvo paleistas 1957 m. balandžio 4 d., kai jį užtarė jo bičiulis rašytojas Antanas Vienuolis-Žukauskas.

Po Antrojo pasaulinio karo dvaro sodyboje veikė tuberkuliozės ligoninė.

Kai Vladas grįžo iš tremties, jam gyventi Aukšadvaryje neleido. Tada jis įsikūrė Kėdainiuose, kur jo sūnus Tadas vadovavo Kėdainių elektros tinklų ūkiui.

Vladas Mongirdas mirė 1960 m. sausio 23 d. Kėdainiuose, ten jis ir palaidotas.

1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, Aukšadvario dvaro sodyba buvo grąžinta teisėtiems jos paveldėtojams Mongirdams.

Mišučių dvaro sodybą dabar ženklina paminklinis akmuo (paminklo autorius Juozas Paulauskas), skirtas brolių Vytauto Juozapo ir Vlado Jono Mongirdų atminimui. Savo krašte jie nėra užmiršti. Kaip Aukšadvaryje, taip ir Kretingos rajono Nausodžio gyvenvietėje yra Vlado Mongirdo vardu pavadintos gatvės. Išsamią V. Mongirdo biografiją yra parengusi Kretingos muziejaus istorikė Jolanta Klietkutė, kurios surinktais duomenimis remiamasi ir šioje publikacijoje. V. Montrimas nėra užmirštas ir kaip pirmojo lietuviško spektaklio, 1899 m. viešai parodyto Palangoje, kūrybinės grupės narys. Jis yra įamžintas ir jos pusseserės P. Mongirdaitės sukurtoje šio spektaklio organizatorių ir kūrėjų nuotraukoje (stovi antroje eilėje pirmas iš kairės). Jo atminimą saugo ir naujoji Mongirdų giminės karta.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. Jolanta Klietkutė, „Lietuvai paaukotas Vladislavo Mongirdo gyvenimas“, *Švyturys* (Kretinga), 2020 m. vasario 22 d., p. 6–7.
2. Jolanta Klietkutė, „Bajorų Mongirdų genealogija“: <https://www.zurnalai.vu.lt/Bibliotheca-Lituana/article/view/16289/15471>.
3. „Vladas Mongirdas“, *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas, 1959, t. 13, p. 188.
4. „Notiškė“, *Vikipedija. Laisvoji enciklopedija*: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Noti%C5%A1k%C4%97>.

PALANGA mini 125-ąsiais pirmojo lietuviško spektaklio metines bei Liudo Vaineikio ir Jono Basanavičiaus vardų suteikimo miesto gatvėms 100-metį

Dainora KANIAVIENĖ

Gatvės vardynose – palangiškių padėka lietuvių tautinio atgimimo žadintojams

Lygiai prieš šimtą metų, 1924-ųjų rugpjūčio mėnesį, Palangoje vyko triukšmingos gatvių vardynos. Tada Palangos kurorte buvo įamžinti du Lietuvos tautiniam atgimimui, taip pat ir palangiškiams svarbūs vardai – gydytojo, kultūros bei visuomenės veikėjo, knygnešio Liudo Vaineikio ir lietuvių tautinio atgimimo patriarcho, Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro dr. Jono Basanavičiaus. Jie abu neatšiejami nuo knygnešystės gadinės ir Palangos istorijos. Šiandien, minint šių gatvių šimtmetį, verta atsiminti ir Palangoje 1899 m. viešo vakaro metu pirmą kartą lietuviškai suvaidintą spektaklį – Keturakio komediją „Amerika pirtyje“ bei paminėti jo 125-erių metų jubiliejų.

Lietuvių tautinio judėjimo patriarchas, mokslininkas, gydytojas, 1918 m. Vasario 16-osios Akto signataras, Lietuvos universiteto garbės narys, profesorius, Bulgarijos mokslų akademijos narys, pir-

Palanga. Basanavičiaus prospektas. Atvirukas. XX a. 3 deš. Fotografas Ignas Stropus. Nuotrauka iš Emilijos Adiklienės archyvo, saugomo Palangos viešojoje bibliotekoje. Prieiga internete: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1650000107472>

mosios Palangos istorijos lietuvių kalba autorius dr. Jonas Basanavičius, lydintas ypatingų reikalų kariuomenės Krašto apsaugos ministro, 1924 m. liepos 15 d. atvyko paviešėti ir pastiprinti sveikatos į Palangą. Jis, ruošdamasis šiai kelionei, apie būsimas gatvės vardynas, tada, žinoma, dar nieko nežinojo.

Pačią pirmąją dieną Karo sanatorijoje jį aplankė palangiškis gydytojas Liudas Vaineikis ir pakvietė į kurorte organizuojamą iškilmingą spektaklio „Amerika pirtyje“ 25-erių metų sukakties minėjimą. Patriarchas buvo numatęs Palangoje praleisti vos dešimtį dienų ir išvažiuoti dar prieš įvykstant minėjimui, tačiau, sužinojęs apie jį, savo planus pakoregavo ir pasiliko kurorte ilgiau, kad galėtų dalyvauti renginyje.

Komedija „Amerika pirtyje“ buvo suvaidinta 1899 m. rugpjūčio 20 d. prie Palangos tilto į jūrą buvusiam grafo Felikso Tiškevičiaus prekių sandėlyje (pakhauze) ir tąsyk sukėlė daugelio lietuvių ir kitakalbių susidomėjimą ne tiek šio spektaklio menine, kiek politine prasme. Šis spektaklis spaudos draudimo laikotarpiu nuskambėjo kaip tautos savimonės žadinimo akcija ir tapo svarbiu akcentu lietuvių tautinio atgimimo istorijoje. Tad jo 25-erių metų jubiliejui palangiškiai itin ruošėsi, būsimą renginį anon-savo spaudoje, skambiai visus kviesdami į lietuvių teatro jubiliejų, pažymėdami, kad „Tam įžymiajam lietuvių kultūros gyvenimo įvykiui paminėti [...] ruošia iškilmingą vaidinimą-šventę. Bus pastatyta žinoma S. Čiurlionienės ir „tų mūsų kovos laikų drama „Aušros Sūnūs“, kurią Valstyb. Teatro artistai suvaidins du sykiu. [...] Be to sėkmadienį bus apvaikščiota su orkestru istorinės Palangos vietos ir vakarą fejerverkai pajūry.“ Taip buvo paskelbta „Klaipėdos žiniose“, kurias tada redagavo buvęs Palangos progimnazijos auklėtinis, Vasario 16-osios akto signataras dr. Jurgis Šaulys.

Iš kairės: Liudas Vaineikis 1936 m. Palangoje. Fotografas nežinomas. Originalas saugomas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje. Nuotrauka iš www.limis.lt; teatralų grupė, spektaklio „Amerika pirtyje“ 25-mečio jubiliejaus proga susirinkusi Liudo Vaineikio namuose. Antroje eilėje (iš kairės): Jonas Šliūpas, Jonas Basanavičius, Jonas Jablonskis, Stasė Vaniekienė, Liudas Vainiekis, Augustinas Janulaitis. Fotografė Paulina Mongirdaitė. Atvirukas. Leidėja Paulina Mongirdaitė. 1924 m. Palanga. Iliustracija iš asmeninio Liudvikos Rūsos Vaineikytės šeimos albumo. Saugoma Palangos viešosios bibliotekos skaitmeniniame nuotraukų fonde

Tais metais viešėdamas kurorte J. Basanavičius susitiko su bendraminčiais ir bendražygiais, su kuriais Vilniuje klojo pamatus Lietuvos valstybės nepriklausomybei: Mykolu ir Bronislava Biržiškėmis, Steponu Kairiu, Antanu ir Sofija Smetonomis, Aleksandru Stulginskiu, dr. Jurgiu Šauliu ir kitais. Šie susitikimai yra kultūros istorikų ne kartą aprašyti įvairiose biografinėse knygose, kuriose pasakojama apie lietuvių tautinio atgimimo veikėjus.

Bibliotekose, muziejuose saugoma fotografijų, kuriose sėdintis J. Basanavičius minėtą 1924-ųjų vasarą yra įamžintas apsuptas gausybės žmonių. Kai kuriose fotografijose vienas šalia kito sėdi trys visai Lietuvai svarbūs Jonai – lietuvių kalbos tėvu vadinamas Jonas Jablonskis, aušrininkai Jonas Šliūpas, kuris daug metų yra dirbęs Palangos miesto burmistru, ir Jonas Basanavičius. Kadangi daugelis švenčių, kaip ir skirtoji pirmojo Palangos spektaklio 25-mečiui, vykdavo Kurhauzo parke, šių nuotraukų fone matosi tada šalia kurhauzo stovėjusi rotunda, kurioje vasarą grodavo orkestras.

Šios Kurhauzo parke vykusios šventės akimirkos ilgam išliko palangiškių atmintyje ir įgavo trijų Jonų šventės vardą. Jos metu Jonai buvo pagerbti entuziastingai sakomomis patriotinėmis kalbomis

ir apjuosti gėlių vainikais: „Laike prakalbų ir sveikinimų p. p. Basanavičius ir Jablonskis – žiūrėdami į jaunuomenę – sportininkus, pasiryžimą jų pramintą taką niekuomet nepraleisti, – graudžiai apsverkė, tas pats patėmyta pas daugelį kitų, – rašyta 1924 m. „Klaipėdos žiniose“.

Šventės fotografijų, jų kopijų būta ir palangiškių šeimų albumuose. Kelias jų Palangos kraštotyros draugijos organizuotų ekspedicijų metu surinko ir aprašė kurorte gyvenusi pedagogė, kraštotyrininkė Emilija Adiklienė ir jos auklėtiniai. Jas galima pamatyti E. Adiklienės parengtame kraštotyriniame darbe apie Jono Basanavičiaus gatvę (ši byla saugoma Palangos miesto viešojoje bibliotekoje.)

J. Basanavičius mėgo Palangą. Jam rūpėjo ir Šventosios uosto reikalai. Viešėdamas Palangoje jis apie šį uostą parengė straipsnį (jį 1924 m. rugpjūčio 1 d. išspausdino „Klaipėdos žinios“). Tais metais poilsiaudamas Palangoje J. Basanavičius aplankė ne tik Šventąją, bet ir Karteną, Plungę, Priekulę, Šilutę, Kretingą, Klaipėdą. Su poetu Maironiu, gydytoju Vladu Nagevičiumi, kompozitoriumi Stasiu Šimkumi buvo nuvykęs į Klaipėdą pasiklausyti koncer-

(Nukelta į 30 p.)

Iš kairės: dr. Jono Basanavičiaus biusto atidengimas Palangoje 2002 m. Fotografas Juozas Baltiejus. Nuotrauka iš Palangos viešosios bibliotekos nuotraukų fondo; dr. J. Basanavičius 1905 m. prieš įvykstant Seimui. Fotografas Aleksandras Jurašaitis. 1906–1918 m. išleido Marijos ir Jurgio Šlapelių knygnas Vilniuje. Pašto atvirukas saugomas Palangos viešosios bibliotekos nuotraukų fonde

Dr. Jonas Basanavičius, Jonas Jablonskis (sėdi antroje eilėje centre) kartu su Palangoje vasarojančiais inteligentais. Palanga. 1924 m. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Palangos viešosios bibliotekos nuotraukų fondo

to. Ten S. Šimkus jį supažindino su anglų istoriku, novelistu Edwardu Owenu Rutteriu. Vėliau E. Rutteris, paprašytas J. Basanavičiaus, parašė kreipimąsi į anglų tautą, kuris buvo paskelbtas 1925 m. Londone išleistoje knygoje „Naujos Baltijos valstybės ir jų ateitis“.

Liepos 27 d. J. Basanavičius pozavo dailininkui, skulptoriui Kaje-tonui Sklėriui, kuris sukūrė J. Basanavičiaus bareljefą, daug dėmesio

skirdamas lipdybos išraiškai.

Didžiulės išskilmės, skirtos paminėti pirmojo lietuviško spektaklio 25-erių metų sukaktį, Palangoje vyko rugpjūčio 9 dieną. Ta proga kurorte buvo parodyta 1923 m. Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės parašyta pjesė „Aušros sūnūs“, pasakojanti apie knygnešių veiklą lietuviškos spaudos draudimo laikotarpiu. Po spektaklio gausių ovacijų sulaukė ne tik jo kūrybinė grupė, bet ir renginyje dalyvavę pirmojo spektaklio organizatoriai, aktoriai, taip pat ir J. Basanavičius, kurį palangiškiai pagerbė gėlių vainiku.

Šventė tęsėsi rugpjūčio 10-ąją ant Birutės kalno ir 1899 m. viešai parodyto pirmojo lietuviško spektaklio vietoje. Ten taip pat entuziastingai buvo sakomos patriotinės kalbos. Tą pačią dieną iškilmingai buvo „perkrikštytos“ (naujus vardus gavo) dvi kurorto gatvės: Plytų gatvė pavadinta Liudo Vaineikio vardu, o Tiškevičiaus prospektas – Jono Basanavičiaus. Taip atsidėkota knygnešiui, pirmojo viešo lietuvių spektaklio rengėjui dr. Liudui Vaineikiui ir vienam iš lietuviško laikraščio „Aušra“ (1883–1886) kūrėjų dr. J. Basanavičiui už jo indėlį į lietuvių tautinį judėjimą, veiklą ir parodytą drąsą spaudos draudimo laikotarpiu. Įsimintina ir tai, kad tada Palanga pirmoji Lietuvoje miesto gatvei suteikė J. Basanavičiaus vardą. Na o 2002 m. šiame kurorte, prie Vytauto ir J. Basanavičiaus gatvių sankirtos, atidengtas J. Basanavičiaus paminklinis biustas (skulptorius Jonas Zikaras, architektas Vytautas Moncevičius).

KELMĖS RAJONO DVARAI: dar ne viskas sunykę, dar daug ką verta ir reikia restauruoti, renovuoti, prikelti naujam gyvenimui

Kelmės rajonas – vienas iš tų Žemaitijoje, kuriame XIX a. pab.–XX a. pr. buvo daugiausiai dvarų sodybų ir kur jie sparčiausiai nyko. Kokia šių dvarų statistika, kas apie juos žinoma, kokios iškilios asmenybės yra su jais susijusios? Šiais ir kitais rajono dvarų išsaugojimo klausimais DANUTĖ MUKIENĖ pokalbiui pakvietė Kelmės krašto muziejaus direktorę DANUTĖ ŽALPIENĖ ir muziejininkę LAIMĄ ŠIMKUTĘ.

Iš kairės: Kelmės dvaro vartai. Valentino Lukono nuotrauka; Kelmės dvaro sodyboje švenčiama Valstybės (Mindaugo karūnavimo) diena. 2024 m. Kristinos Milašauskienės nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

– *Dabartinio Kelmės rajono teritorijoje XIX a. – XX a. I p. buvo išskirtinai daug dvarų, ypač medinių. Ar turite sukaupę statistinius duomenis apie tai, kiek jų (mūrinių, medinių) čia minėtu laikotarpiu, o gal net ir XVIII a., būta, kaip metams einant ta statistika keitėsi?*

Danutė Žalpienė: Kelmės rajono ribos per eilę metų keitėsi, todėl tikslios mūsų rajono teritorijoje buvusių dvarų sodybų statistikos neturime. Galėtume palyginti dvarų pokytį per Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį.

1989 m. tuometinio Paminklų restauravimo projektavimo instituto, kuris buvo pavaldus tuometinei Lietuvos TSR kultūros ministerijai, specialistai J. Glemža, A. Meškauskienė ir R. Stulpinas sudarė „Kelmės rajono inventorizuojamų sodybinių ansamblių– buvusių dvarų ir palivarkų sodybų – są-

rašą“. Jame nurodyta, kad tada buvo nustatyta, jog Kelmės rajone yra išlikę tik 22 dvarai, turintys architektūrinę ar istorinę vertę ir kuriuos dar būtų galima prikelti naujam gyvenimui. Iš jų tik 5 dvarai įvardinti kaip sodybo: Beržėnų, Kelmės, Kletiškės, Užvenčio ir Pagryžuvio. Likusieji 15 dvarų (Daustorių, Gelučių, Graužikų, Kalniškių, Karklėnų, Kiaunorių, Kražių, Pagryžuvio, Pakievio, Pašakarnio, Pavandenio, Plūsčių, Spyglių, Šaukėnų, Tytuvėnėlių, Užvarmio, Vaiguvos ir Verpenos) minėtame dokumente vadinami buvusių dvarų fragmentais.

Tuo metu 13-os dvarų centriniai pastatai (rūmai) buvo mediniai, 8 – mūriniai. Dvylikoje šių dvarų ankstesniems savininkams priklausiusiuose gyvenamuosiuose pastatuose gyveno čia sovietmečiu įkeldintos šeimos, o ūkiniai pastatai dažniausiai

(Nukelta į 32 p.)

Kryžiaus šventinimas buvusioje Sirvydų dvaro sodyboje 2005 metais. Danutės Žalpienės nuotrauka

Pašiaušės dvaro gyvenamasis namas 2007 metais. Danutės Žalpienės nuotrauka

Kiaunorių dvaro sodyboje apie 1938-uosius metus. Viduryje stovi dvaro savininkas Jonas Sinkevičius. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Verpenos dvaro sodyboje 1937 metais. Kairėje – dvaro savininkai Antanas ir Barbora Klimai. Deršinėje – jų svečiai. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

buvo pritaikyti tada veikusią kolūkių, tarybinių ūkių arba įvairių kitų įstaigų reikmėms. Čia veikė dirbtuvės, fermos, sandėliai ir kt. Beržėnų dvare buvo įsikūrusi Šiaulių autobuso parko poilsio bazė, Kelmės, Kletiškės ir Verpenos dvaruose – tarybinių ūkių kontoros, Kalniškių ir Karklėnų dvaruose – mokyklos, Šaukėnų ir Pagryžuvio – tuberkuliozės sanatorijos, Pašakarnio – kultūros centras.

Šiuo metu pagal Kultūros paveldo centro Lietuvos dvarų duomenų bazę Kelmės rajone yra išlikę 17 dvarų, įtrauktų į saugotinių dvarų registrą. Čia neberasime negrįžtamai autentiškumą praradusių arba visiškai sunykusių, 1989 m. sąraše buvusių, Kražių, Kletiškės, Kalniškių, Karklėnų, Pašakarnio, Plūsčių ir Spyglių dvarų.

1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, buvo pradėti tvarkyti, pilnai ar iš dalies restauruoti renovuoti minėtame sąraše buvę Kelmės, Pakėvio,

Pakražančio dvaras apie 1931-uosius metus. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Romerių koplyčia-mauzoliejus Tytuvėnuose. 2007 m. Danutės Žalpienės nuotrauka

Buvusio Šaukėnų dvaro sodybos vartai. Valentino Lukono nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Šaukėnų, Užvenčio ir Pagryžuvio dvarai. Savininkams pasikeitus šiek tiek buvo pradėtas tvarkyti gražios architektūros neogotikinio stiliaus XIX a. Beržėnų dvaras, bet netrukus darbai nutrūko ir dabar šio dvaro centriniai rūmai yra prastos būklės.

– Dvarai buvo ne tik ūkiniai vienetai, bet dažnai ir svarbūs kultūros, švietimo centrai, vieta, kurioje gimė, gyveno daug iškilių mokslo, visuomenės, kultūros, politikos ir karo veikėjų. Kokias asmenybes, susijusius su Jūsų krašto dvarais, dažniausiai kelmiškiai prisimena ir koel jų atminimas nemarus?

Laima Šimkutė: Muziejuje esame surinkę ir išsaugoję nemažai informacijos apie buvusius mūsų

Tytuvėnėlių dvaro gyvenamasis namas 1938 metais. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Išlynų dvaro gyvenamojo namo fragmentas. Danutės Žalpienės nuotrauka

krašto senuosius didesnius ir mažesnius dvarus, jų palivarkus, čia gyvenusius įžymius žmones. Kaip jau minėjo direktorė, dalies Kelmės rajono teritorijoje buvusių dvarų sodybų jau nebėra nei Kultūros vertybių registre, nei dabartinėje Kultūros paveldo centro Lietuvos dvarų duomenų bazėje. Daugelis jų jau yra visai sunykę arba jų sodybose yra likę tik nedideli čia stovėjusių pastatų, buvusių parkų fragmentai. Kai dvarai klestėjo (XIX a. II p.–XX a. pr.) keletas tų dvarų buvo pažangaus ūkininkavimo pavyzdžiai, svarbūs kultūros ir švietimo židiniai, neretai jų savininkai darė didelę įtaką valsčiaus ar net visos apskrities visuomeniniam ir kultūriniam gyvenimui, buvo žinomi ir už Lietuvos ribų.

Pavyzdžiui, PAKRAŽANČIO DVARE gimė Lietuvos tapytojas JONAS ZENKEVIČIUS (lenk. *Jan Zienkiewicz*, 1821–1888) – vienintelio

(Nukelta į 34 p.)

autentiško Simono Daukanto portreto autorius. Be to, šis mūsų kraštietis nutapė ir dvasininkų, rašytojų Motiejaus Valančiaus, Antano Baranausko, kai kurių politinių veikėjų, valstiečių ir miestiečių, įvairių šventųjų portretų. Jo kūriniai saugomi Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje, Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje.

Pakražančio dvaras priklausė Prušinskiams, XVIII amžiuje – Kiaunarskiams, kurie 1764 m. pastatydino pirmąją Pakražančio bažnyčią. Dvaras neišliko.

SIRVYDŲ DVARE (jo sodyboje yra išlikę tik parko fragmentai ir buvusių dvaro savininkų kapai bei jų antkapiniai paminklai) gimė tapytojas, figūrinių kompozicijų, realistinių peizažų, portretų autorius ZIGMAS PETRAVICIUS (1862–1955). Jo kūrinių saugoma Vytauto Didžiojo karo muziejuje, Šiaulių „Aušros“ muziejuje, Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje, Varšuvos nacionaliniame ir kituose muziejuose, taip pat ir privačių meno mylėtojų kolekcijose Lietuvoje ir užsienyje. Kelmės katalikų bažnyčioje yra jo nutapytas Šv. Jurgio paveikslas. Dailininko tėvas Karolis Petravičius buvo 1863 m. sukilimo dalyvis.

Z. Petravičius mirė Kaune.
Iš PAŠIAUŠĖS DVA-

Tradicionis Lietuvos šaulių sąskrydis buvusio Graužikų dvaro teritorijoje. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Lietuvos šaulių sąjungos Vlado Putvinskio-Pūtvio klubo nuotraukų archyvo

Šilo Pavėžupio dvaras 1939 m. per ūkvedžio Jurgio Plučiausko laidotuves. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

RO, kuris istoriniuose šaltiniuose minimas jau XVI a., yra kilęs dailininkas, architektas, rašytojas, Zakopanės architektūros pradininkas STANISLOVAS VITKEVIČIUS (1851–1915). Jo sūnus Stanislovas Ignacas Vitkevičius (lenk. *Stanislaw Ignacy Witkiewicz-Witkacy*, 1885–1939), taip pat buvo dailininkas. Jis pasirašinėjo Vitkacio slapyvardžiu, kad jo darbai nebūtų siejami su tėvo sukurtais.

Pašiaušės dvare gimė ir lietuvių keliautojas, etnografas, geografas, istorikas, karininkas JONAS VITKEVIČIUS-BATYRAS (1806–1839). Vitkevičių daugelis kartų yra susiję su Lietuvoje ir užsienyje garsiomis giminėmis.

Pašiaušės dvaro rūmai išliko. Juose daug metų veikė mokykla. Dabar šis pastatas apleistas. Sodyboje yra senosios liepų alėjos fragmentų.

Buvusio Užvenčio valsčiaus SPYGLIŲ DVARE gyvenusių bajorų P. Lisieckio ir K. Kazakauskaitės-Lisieckienės šeimoje gimė dailininkė tapytoja SOFIJA LISIECKAITĖ-PLECHAVIČIENĖ (1910–2010). Jos vyras Leonardas Plechavičius buvo Nepriklausomos Lietuvos gene-

Iš kairės: buvusios Šilo Pavėžupio mokyklos pastatas; buvusio Grauzikų dvaro kumetyno gyvenamasis namas. Danutės Žalpienės nuotraukos

rolo Povilo Plechavičiaus ir pulkininko Aleksandro Plechavičiaus brolis. Šios dailininkės kūryba yra eksponuota daugelyje Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) vykusių parodų, o jos paveikslų saugoma privačiose kolekcijose, muziejuose: M. K. Čiurlionio galerijoje Čikagoje, Žemaičių muziejuje „Alka“ (čia yra 133 jos ankstyvojo laikotarpio kūrinių).

Ši menininkė visą gyvenimą buvo ištikima aliejinėi tapybai, kūrybinius sumanymus dažniausiai realizuodavo kurdama portretus ir peizažus.

Kai kurie Spyglių dvaro sodybos mediniai pastatai išliko (kumetynas, keli ūkiniai pastatai), bet jie labai prastos būklės. S. Lisieckaitė-Plechavičienė mirė Niujorke (JAV).

IŠLYNŲ DVARE gyveno Europoje garsus mokslininkas ichtiologas, bitininkas MYKOLAS GIRDVAINIS (1841–1925). Jis gimė Vilniuje.

1877 m. vedė Išlynų dvaro savininkę Liuciją Kučevskytę, 1885 m. apsigyveno šiame dvare, čia įkūrė žuvininkystės ūkį. Jis vienas pirmųjų pradėjo tirti Lietuvos vandenį, žuvininkystei svarbią jų gyvūniją, o Lenkijoje, Vokietijoje, Ukrainoje įsteigė apie 350 žuvininkystės objektų. Išlynų dvaro pagrindinis ir keli ūkiniai pastatai išliko iki šių dienų. Dabar jie priklauso dviem savininkams. M. Girdvainis mirė Išlynuose.

TYTUVĖNĖLIŲ DVARAS istoriniuose šaltiniuose minimas nuo XV a. pabaigos. Jis yra priklausęs kelioms žinomoms bajorų giminėms. Labiausiai šį dvarą išgarsino čia gyvenusi dailininkė SOFIJA DEMBOVSKYTĖ-ROMERIENĖ (1885–1972). Brandžiausius savo gyvenimo metus (nuo sutuoktinių su Eugenijumi Romeriu 1911 m. iki tremties) ji praleido Tytuvėnų dvare. Ši lenkų

(Nukelta į 36 p.)

Iš kairės: restauruotas Pavandenės dvaro savininkų mauzoliejus-kolumbariumas (kripta). Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo; Pavandenės dvaro rūmų liekanos XX a. pabaigoje. Alfonso Būtauto nuotrauka iš: <https://byt.lt/hk2E0>

Iš kairės: Pakėvio dvaro pastatas 2004 metais. Nuotrauka Danutės Žalpienės; restauruotas Pakėvio dvaro pastatas 2019 metais. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

kilmės dailininkė meno žinovų yra vadinama akvarelės virtuoze, viena ryškiausių Lietuvos portretisčių ir peizažo meistrių.

Iki mūsų dienų išliko tik buvusio Tytuvėnėlių dvaro sodybos fragmentai: sūrinė, tvartas, parkas.

ŠILO PAVĖŽUPIO IR GRAUŽIKŲ DVARAI buvo vieta, iš kurios XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais ir XX a. pradžioje sklido švietėjiškos idėjos po visą Lietuvą. Čia gyveno kelios Žemaiti-

jos bajorų Pūtvių kartos. Ypač didelę pagarbą pelnė 1863 m. sukilimo dalyvio RAPOLO PUTVINSKIO sūnus – knygnešys, tautinio atgimimo, visuomenės, kultūros veikėjas, Lietuvos šaulių sąjungos kūrėjas, ideologas, vienas iš žuvininkystės pradininkų šalyje VLADAS PUTVINSKIS-PŪTVIS (1873–1929). Jis gimė Rygoje, mirė Kaune. Jo sūnus STASYS PUTVINSKIS (1898–1942) buvo Lietuvos žemės ūkio ministras, šaulys. Jis gimė Šilo Pavėžupyje, mirė Gorkio kalėjime (Rusija).

Pirmosios žinios apie Šilo Pavėžupio dvarą siekia XVI amžių. Šiame dvare Putvinskių giminė šeimininkavo nuo XVIII a. pradžios, o Graužikų dvare – maždaug nuo 1830 metų.

Medinis Šilo Pavėžupio dvaras neišliko. Po Antrojo pasaulinio karo jis jau buvo gerokai apleistas, bet jame dar gyveno 8 šeimos. 1983 m. kilus gaisrui, dvaro rūmų pastatas sudegė, nukentėjo ir visa sodyba. Iki mūsų dienų išliko tik XIX a. statytas medinis dvaro svirnas. Dvarvietė pažymėta paminkliniu akmeniu, skirtu Putvinskių giminės atminimui.

Yra išlikęs 1936 m. Putvinskių statytos pradinės

Nuotraukose (iš kairės): viršuje – Daustorių dvaro rūmai apie 1937-uosius metus. Fotografas nežinomas; apačioje – Daustorių dvaro gyvenamasis namas 2004 m. Danutės Žalpienės nuotrauka; dešinėje – Daustorių dvaro rūmai apie 1937-uosius metus. Fotografas nežinomas. Nuotraukos iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

mokyklos pastatas, kuris šiuo metu priklauso privatiems savininkams.

Putvinskių turėtoje Graužikų dvaro sodyboje neblogai išliko tik kumetyno su aukštu stogu ir svirno pastatai. Buvęs medinis ponų namas pokario metais buvo pritaikytas mokyklai, veikiausiai, perstatytas. 1992 m. Graužikuose buvo rasti į žemę užkasti du bidonai su Putvinskių šeimos archyvu, kuris perduotas Šiaulių „Aušros“ muziejui.

1891 m. I. IVANAVIČIUS PAGOJO DVARE (dvaras neišliko) įkūrė pirmąją Lietuvoje pienininkystės mokyklą, kuri su pertraukomis 1901–1903 metais veikė iki 1910-ųjų. Mokykla turėjo pavyzdinę garinę pieninę, kurioje buvo sumontuotas pirmasis Lietuvoje mechanizuotas pieno separatorius, varomas garo mašina. Į dvi metę mokyklą kasmet būdavo priimama apie 10 mokinių. Valdžia jiems skirdavo po 90 rublių per metus, o dvaras suteikdavo butą ir maistą. Joje dirbo 4 mokytojai. Mokiniai, baigę šią mokyklą, turėdavo minėtoje pieninėje atlikti pusantrų metų praktiką, o čia savarankiškai padirbėję trejus metus, tapdavo pienininkystės meistras.

PAVANDENĖS (SAKELINĖS) dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas nuo 1553 metų. Jo sodyba buvo įsikūrusi labai gražioje vietoje – kalneliuose ant Gludo (Bludo) ežero kranto. Kitoje ežero pusėje stūkso Moteraičio piliakalnis. Pavandenės dvaras,

Restauruotas Adošiškės dvaro gyvenamasis namas. 2007 m. Valentino Lukono nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Adošiškės dvaro gyvenamasis namas 1935 metais. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Užvenčio dvaro ponų gyvenamojo namo fragmentas. 2007 m. Danutės Žalpienės nuotrauka

atskiros jo dalys yra priklausiusios keliems šeiminiškams. XIX a. dvaras atiteko Sakelių giminei. Žinoma, kad Sakeliai savo dvare slėpė 1863 m. sukilimo dalyvius. Paskutinis dvaro paveldėtojas ZIGMANTAS SAKELIS (1879–1941) įsteigė vieną iš pavyzdingiausių ūkių Žemaitijoje,

(Nukelta į 38 p.)

Prie atstatyto Kelmės dvaro svirno vyksta Žolinių šventės renginys. 2021 m. Kristinos Milašauskienės nuotrauka

Restauruotas Užvenčio dvaro svirnas, kuriame dabar veikia Užvenčio kraštotyros muziejus (Kelmės krašto muziejaus padalinys). 2014 m. Danutės Mukienės nuotrauka

Renovuotas Užvenčio dvaro malūnas užtvenktos Ventos upės pakrantėje. 2014 m. Danutės Mukienės nuotrauka

kuris buvo garsus ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Tarpukario metais šiam ūkiui vien ariamos žemės priklausė 300 hektarų. Čia buvo auginami grynakraujai veisliniai gyvuliai, tvenkiniuose veisdavo žuvis, žemę apdirbdavo tuo laiku itin modernia technika. Dvaro teritorijoje veikė pieno perdirbimo bendrovė.

Didžiuliai dvaro parko pakelių medžiai ir vis dar šakomis dangų remiantis galiūnas ąžuolas, pastatų liekanos liudija seno, darbščių rankų išpuoselėto kampelio didingą praeitį ir griūvančią, niokojamą dabartį. Dvaro sodyboje yra išlikęs ūkinis pastatas, koplytėlė, ledainė-rūsysis, o Pavandenės alkakalnyje atvykstančiųjų dėmesį patraukia atkurtas dvarininkų Sakelių mauzoliejus-kolumbariumas.

Kadangi daugelio buvusių dvarų nėra likę nė žymės, mes, muziejininkai, rinkdami informaciją vadovaujamės ir 1923m. pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, nors tuometinių valsčių ribos nesutampa su dabartinių seniūnijų ar savivaldybių ribomis. Pavyzdžiui, pagal šį surašymą, vien Kelmės valsčiuje buvo 37 dvarai, trijuose jų gyveno daugiau kaip 100 gyventojų, vienuolikoje – daugiau kaip 50.

– Kokios, Jūsų žiniomis, buvo pagrindinės dvarų sodybų nykimo priežastys Jūsų rajone? Kiek tai aktualu dabar?

DANUTĖ ŽALPIENĖ:
Pagrindinė nykimo ir sunykimo priežastis yra ta, kad

didžioji dauguma dvarų prieš Antrąjį pasaulinį karą, likusieji po jo neteko savo savininkų, o jų sodybose buvo apgyvendinti žmonės ir dažniausiai po kelias šeimas kiekvienoje. Jie neskirdavo reikiamo dėmesio pastatų, juos supusių želdynų priežiūrai, kartais net nesuprasidavo, kad gyvena kultūros paveldo objekte. Sovietmečiu daugelyje dvarų sodybų buvo įsikūrusios valstybinės įstaigos (mokyklos, kultūros namai, kolūkių kontoros ir kt.). Jos pastatus prižiūrėdavo, remontuodavo, bet tuo laikotarpiu daugelis šių statinių prarado autentiškumą, nes valstybė dvarų paveldo išsaugojimui neskyrė reikiamo dėmesio. Šiuo metu jis yra gerokai didesnis. Nekilnojamųjų kultūros paveldo objektų valdytojai eksploatuodami jiems priklausančius paminklinius pastatus, privalo laikytis teisės aktuose nurodytų reikalavimų, susijusių su tų statinių priežiūra ir tvarkymu. Valstybė finansiškai remia pastatų atnaujinimo, restauravimo darbus. Bet... Tokių objektų restauravimo, renovavimo darbai ne tik daug kainuoja. Reikia daug žinių norint tinkamai parengti tokiems darbams reikalingus dokumentus, reikia ir kantrybės juos derinant, ieškant finansavo ir kt. Daugelis dabartinių privačių dvarų sodybų ar jų atskirų pastatų valdytojų fiziškai ir finansiškai nepajėgia pagal paveldosauginius reikalavimus restauruoti jiems priklausančių statinių, todėl daugelis dvarų sodybų toliau

Beržėnų dvaro centriniai rūmai 2007 metais. Nuotraukos Valentino Lukono ir Danutės Žalpienės

nyksta. Ypač sunku atkurti dvarų pastatus, jei jie privatizacijos laikotarpiu perėjo kelių žmonių nuosavybėn žmonių. Dabar dažnai jų valdytojai dėl vieno ir to paties pastato turi skirtingus planus, norus ir jų finansinės galimybės nevienodos. Tokiu atveju kaip taisyklė susitarti nepavyksta, darbai stringa, o vertingi buvusių dvarų pastatai, jų želdynai nyksta.

– Kiek Jūsų rajone yra buvusių dvarų sodybų, kuriuose išlikę pastatai paskutiniaisiais metais jau yra renovuoti arba restauruoti?

LAIMA ŠIMKUTĖ: Tik privačiomis arba privačiomis ir su valstybės pagalba buvo atkurta keletas mažesnių Kelmės rajono dvarų.

Pakėvio dvaro prikėlimas – pavyzdys, kaip valstybės ir privačiomis lėšomis įmanoma iš užmaršties prikelti kultūros paveldo objektą. Šis bene didžiausias Vaiguvo valsčiuje buvęs dvaras 1923 m. surašymo duomenimis turėjo 10 ūkių, kuriuose gyveno 177 žmonės. Dvaras minimas

(Nukelta į 40 p.)

Iš kairės: Liolių dvaro savininkai (iš kairės): Marija Ivanavičienė, Leonora Ivanavičiūtė ir Kipras Ivanavičius, priekyje stovi jų anūkas. Fotografuota Sibire; Liolių dvaro gyvenamasis namas tarpukario metais ir vežimas su dvariškiais prie Liolių dvaro gyvenamojo namo. Fotografai nežinomi. Nuotraukos iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

jau 1585 m. Raseinių žemės teismo aktų knygose ir priklausė Radavičių giminei. Mirus Ignui Radavičiui, 1869 m. Pakėvis atiteko Gruževskaitei-Venclauskienei. XX a. I pusėje Pakėvio dvarą nusipirko Konstantinas Naikauskas. 1940 m. dvaras buvo nacionalizuotas – čia įkurtas valstybinis ūkis. XIX amžiuje Pakėvį išgarsino čia gimęs etnografas, tautosakininkas, literatūros istorikas LIUDVIKAS ADOMAS JUCEVIČIUS, pasirašinęs Liudwik z Pokiewia slapyvardžiu.

Vaiguvos seniūnijoje yra atstatytas medinis Adošiškių dvaras. Išėjusi į pensiją savo gimtinėje apsigyveno iš Vilniaus grįžusi Regina Bytautaitė-Jancauskienė. Jos senelis Vaitiekus Bytautas šį dvarą buvo gavęs kaip palikimą. Moteris stengėsi atkurti tokį dvarą, koks jis buvo jos vaikystėje, tarpukariu. Atsakingai dirbant suremontuotas 150 metų senumo pastatas, perdengtas jo stogas.

Šio dvaro sodyboje yra išlikęs ir svirnas, tvartas, buvęs kerdžiaus namelis, ledainė. Netoliese – di-

džiulis tvenkinys, kuris suformuotas užtvenkus Knituojos upelį (jo vanduo seniau suko malūno girnas). Dabar dvaras jau priklauso kitam savininkui.

Tytuvėnų seniūnijoje privačiomis lėšomis atstatytas Pašimšės mūrinis dvaras. Viena iš paskutiniųjų dvaro savininkų buvo Kristina Orteliene. Į rytus nuo dvaro, vakariniame Tyrulių pelkės pakraštyje, yra išlikęs Ortelio akmuo, dar vadinamas Didžiuoju. Šio netaisyklingo keturkampio formos, tamsiai pilkos spalvos granito akmens ilgis – 3,5 m, plotis – 2,5 m, aukštis – 2 metrai. 1850 m. Pašimšės dvaro savininkas Mikalojus Ortelis, pasinaudodamas nemokama baudžiauninkų darbo jėga, norėdamas Tyrulių pelkę nusauginti, iškasė per ją griovius ir, siekdamas tą įvykį įamžinti, liepė šiame akmenyje iškalti įrašą „1850 metais Mikalojus Ortelis nusausino Tyrulius“.

– Kokių dvarų sodybų, juose esančių pastatų atnaujinimui, Jūsų supratimu, artimiausiais metais rajone reikėtų skirti daugiausiai dėmesio?

DANUTĖ ŽALPIENĖ:
Būtina toliau prižiūrėti Kelmės, Pagryžuvio, Beržėnų dvarų sodybas dėl jų architektūrinės, istorinės bei kraštovaizdžių kultūrinės vertės.

Būtų labai prasminga išsaugoti jau minėtos Graužikų dvaro sodybos fragmentus, parką

(Nukelta į 42 p.)

Pagryžuvio dvaro rūmai apie 2014 metus. Danutės Mukienės nuotrauka

Iš kairės: senasis Kelmės bajorų Gruževskių herbas. Nuotrauka iš: <https://byt.lt/vjp7c>; Kelmės dvaro centrinių rūmų pagrindinio fasado piešinys. 1892 m. Dailininkas F. Lechmanas. Nuotrauka iš Kelmės kršto muziejaus archyvo

Kelmės dvaro sodybos fragmentas. Virginijaus Mankaus nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

Iš kairės: atstatytame Kelmės dvaro svirne veikiančios etnografinės ekspozicijos fragmentas. 2024 m. Kristinos Milašauskienės nuotrauka; tame pačiame svirne 2016 m. surengtos Kelmės rajono mokinių kūrybos darbų parodos fragmentas. Valentino Lukono nuotrauka

dėl jo istorinės vertės. Grauzikų dvaras buvo žemaičių bajorų Putvinskių tėvonija. Čia yra išsaugotas 1863 m. sukilėlių ąžuolas, po kuriuo rinkosi Rapolo Putvinskio suburti sukilėliai. Dvarą XIX a. pab. valdė visuomenės veikėjas, Lietuvos šaulių organizacijos įkūrėjas Vladas Putviskis su žmona Emilija. Tai buvo vienas iš draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimo centrų Žemaitijoje. Čia veikė slapta lietuviška mokykla, kurioje mokė dvare šeimininke tarnavusi rašytoja Žemaitė. Nuo 1920 m. šiame kaime ant Žvėryno kalno per Jonines Šaulių sąjungos nariai organizuodavo šventes, į kurias susirinkdavo šauliai iš visos Lietuvos.

Reiktų išsaugoti ir visą Užvenčio dvaro sodybos kompleksą, ypač dėl jo istorinės ir architektūrinės vertės. Čia 1887–1898 m. su pertraukomis gyveno rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877–1930), o 1912–1940 m. šeimininkavo, pavyzdinį ūkį turėjo Lietuvos Nepriklausomybės Akto (1918 m. vasario 16 d.) signataras Jonas Smilgevičius (1872–1942). XVII a. statytas Užvenčio dvaro gyvenamasis ponų namas pagal savo išlaikytą tokios paskirties medinių dvarų gyvenamiesiems namas būdingą išvaizdą ir formą yra išlikęs vienintelis Lietuvoje.

Būtina kiek įmanoma daugiau dėmesio skirti Žemaitijos bajorams Pšeciševskiams, vėliau Romeriams priklausiusiai Pagryžuvio dvaro sodybai. 1859 m. statyti šio dvaro rūmai yra vertinami kaip vienas gražiausių Lietuvos romantizmo architektūros paminklų. Čia yra ir išpūdingas parkas. Iki šių dienų yra išlikęs buvusio dvaro centrinių rūmų pastatas, keturi ūkiniai pastatai, buvęs tarnų namas bei parkas. Nors per paskutiniuosius 100 metų jo savininkai keitėsi, bet dvaras buvo atnaujinamas ir prižiūrimas. 1923 m. čia veikė Jėzuitų naujokynas, 1949

metais – Kelmės apskrities ligoninė, 1951–2005 metais – plaučių tuberkuliozės ligoninė, vėliau – Aukštelkės pensionatas, kuriam išsikėlus dvaras perduotas Turto bankui. Dabar jis priklauso privatiems savininkams, kurie planuoja atkurti buvusio dvaro vidaus interjerą. Jau yra atlikti tyrinėjimai, parengtas techninis projektas rūmuose buvusios koplyčios atkūrimui. Minimaliai prižiūrimame parke nustatytomis valandomis gali lankytis turistai ir visi kiti to pageidaujantys. Visa tai teikia vilčių, kad šis dvaras atgis.

– *Kurios rajone esančios dvarų sodybos, atskiri jų pastatai paskutiniaisiais metais buvo restauruoti, renovuoti iš ES Struktūrinių fondų lėšų?*

DANUTĖ ŽALPIENE: 2009 m. buvo įgyvendintas projektas „Kelmės dvaro sodybos svirno restauravimas ir pritaikymas muziejinei, kultūrinei ir švietimo paskirčiai“. Jis finansuotas iš Europos ekonominės erdvės (EEE) ir Norvegų finansinių mechanizmų fondo. Projekto vykdymo metu atkurtas Kelmės dvaro svirnas: restauruotas stogas, sienos, pamatai, buvęs vidaus išplanavimas, patalpos pritaikytos muziejaus edukacinei veiklai.

2016 m. parengus projektą „Kelmės krašto muziejaus energijos suvartojimo sumažinimo priemonių įgyvendinimas“ ir gavus finansavimą iš Klimato kaitos specialiosios programos (LAAIF) Kelmės dvaro rūmuose įrengtas geoterminis šildymas.

2019 m. įgyvendinant investicinį projektą „Kelmės dvaro sodybos parterinės dalies sutvarkymas ir pritaikymas visuomenės poreikiams“, finansuotą iš Europos regioninės plėtros fondo, valstybės ir Kelmės rajono savivaldybės biudžeto lėšų, sutvarkyta Kelmės dvaro sodybos parterinės dalies takų danga, nutiesti pėsčiųjų takeliai, įrengtas teritorijos apšvie-

Iš kairės: 1830–1831 sukilimo veikėjas Julius Gruževskis (1808–1865). F. Le Villaino litografija pagal Ch. L. Bazino piešinį iš: J. Straszewicz „Die Polen und die Polinnen der Revolution vom 29. November 1830“, Stuttgart 1832–37, Varšuvos nacionalinė biblioteka; Pirmoje eilėje centre – Kelmės dvaro valdytoja Gabrielė Gruževskienė (1860–1941) su vaikais Adolfina (1891–1942), Sofija (1892–1988) ir Jonu (1895–1939). Fotografas C. Schulz. 1910 m. KKM GEK-15305-a. Nuotraukos iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

timas, pastatyti lauko suoliukai, įrengtas amfiteatras su scena, lauko tualetas, apželdinta teritorija bei įrengta automobilių stovėjimo aikštelė.

2023 m. vykdant projektą „Kelmės dvaro ansamblio parko sutvarkymas ir pritaikymas visuomenės poreikiams“, finansuotą iš Europos Sąjungos Sanglaudos fondo, buvo atkurta ir sutvarkyta Kelmės dvaro ansamblio sodybos teritorija ir parkas: buvusi sodybos struktūra, kūdrų sistema, istoriškai susiformavusios parko kompozicijos, parko medžiai, želdiniai, buvusi mažoji architektūra, sutvarkyti pasivaikščiavimo takai ir apžvalgos aikštelė.

2012 m. vykdant projektą „Užvenčio muziejaus restauravimas ir jo pritaikymas kultūrinio turizmo reikmėms“, ES finansuotą pagal Sanglaudos skatinimo veiksmų programą, buvo restauruotas Užvenčio dvaro svirnas, įrengtos patalpos ekspozicinei trijų dalių salei ir edukacinių užsiėmimų-parodų salei. Buvusio svirno patalpose buvo įrengta muziejinė ekspozicija apie Užvenčio dvare gyvenusią rašytoją Šatrijos Raganą ir Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarą Joną Smilgevičių. Buvo sutvarkyta ir teritorija apie svirną.

Privačiomis Mildos ir Alvydo Knyzelių šeimos lėšomis yra restauruotas Užvenčio dvaro malūnas.

2013 m. valstybės ir privačiomis lėšomis restauruotas Pakėvio dvaras.

– Šiomet darbai vėl vyksta Kelmės dvaro sodyboje. Koks projektas čia dabar įgyvendinamas, kas vykdant jį numatyta padaryti ir kas tuos darbus finansuoja?

DANUTĖ ŽALPIENĖ: 2023–2025 m. muziejuje yra įgyvendinamas projektas „Kelmės dvaro rūmų vidaus patalpų restauravimas ir naujos ekspozicijos įrengimas“. Darbai finansuojami pagal Valstybės investicijų programą iš valstybės ir Kelmės rajono savivaldybės biudžeto lėšų.

Šie Kelmės dvaro restauracijos darbai ne pirmieji jo ilgoje, net keturis šimtmečius apimančioje istorijoje. Istorikė dr. Rasa Butvilaitė straipsnyje „Kelmės dvaro sodybos architektūros raida XVI–XX amžiais“, remdamasi šaltiniais, pristato savo atkurtą Kelmės dvaro sodybos raidos vaizdą. Pasak moks- (Nukelta į 44 p.)

2004 m. parduodama Kiaunorių dvaro sodyba, kurios centre – 1851 m. pastatytas gyvenamasis. Yra išlikusių ūkinių pastatų, buvusio parko fragmentų. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Kelmės krašto muziejaus archyvo

lininkės, dvaro centras įvairiais laikotarpiais vystėsi netolygiai intensyviai. Didelės statybos, rekonstrukcijos, teritorijos formavimo darbai čia vyko XV a. II p., kai dvaras priklausė Kontautams, ir XVI a. I p., dvarą valdant Solomereckiams. Reikšmingi statybinės veiklos pagyvėjimo etapai siejasi su keliomis Gruževskių šeimomis: Jonu ir Sofija Radzminska (XVI a. pab.), Jurgiu ir Mariana Podbereska (XVII a. 3–7 deš.), brolių Jurgio ir Jokūbo Ernesto tandemu (XVIII a. IV ketv. – XIX a. 3 deš.), jų broliu Jonu ir vėliau jo sūnumi Bronislavu (XIX a. II p.). Ryškiausių nuosmukį sodyba patyrė XVIII a. I p. dėl vykusių karų ir šeiminių aplaidumo. Komplekse išlikti seniems ūkinės paskirties trobesiams sutrukdė 1832–1846 m. vykęs dalies dvaro savininkų turto nusavinimas, pasikeitusios ūkininkavimo sąlygos po baudžios panaikinimo, taip pat ir nuo 1919 m. Lietuvoje vykusį Žemės reformą. 1940 m. dvaras buvo nacionalizuotas. Pokario metais rūmuose veikė vidurinė mokykla, vėliau čia įsikūrė Kelmės paukštininkystės tarybinio ūkio administracija. Tuo laikotarpiu buvo pradėta rūpintis dvaro pastatų ir sodybos sutvarkymu: apie 1975-uosius metus atlikti pirmieji istoriniai tyrinėjimai, parengta restauracijos darbų techninė dokumentacija. 1987 m. rūmų pastatas iš dalies restauruotas, įrengti inžineriniai tinklai, bet tuo laikotarpiu keitėsi santvarkos, ne visi dirbo atsakingai, todėl dalis darbų buvo atlikta nekokybiškai arba liko neužbaigta.

Nuo 1990 m. rūmuose veikia Kelmės krašto muziejus. 2006 m. sutvarkytas buvęs avarinės būklės rūmų stogas, pastato fasadai, langai, lauko durys. 2012 m. atlikta dvaro rūmų rūsių rekonstrukcija, jų patalpos pritaikytos amatų centro veiklai. 2015 m.

Pašiaušės ir Jahampolio dvarams skirtas stendas, eksponuotas nuo 2001 m. Kelmės krašto muziejuje veikusioje parodoje. Danutės Mukienės nuotrauka

įrengtas geoterminis šildymas, 2018 m. restauruota terasa. Tai buvo daugiau rūsių ir pastato išorės tvarkymo darbai. Tuo tarpu rūmų vidus iš dalies buvo tvarkomas tik prieš keturiasdešimt metų. Paskutiniaisiais metais pastato vidus jau atrodė nekaip, mažai ką bepadėdavo karts nuo karto atliekamas jo smulkus kosmetinis remontas. Mansardos perdangos, inžineriniai tinklai ir stogo apšiltinimas nebeatitiko normatyvinių dokumentų esminių reikalavimų, pirmojo aukšto sienų apdaila buvo pažeista drėgmės ir užteršta tirpiomis druskomis. Pagal konstrukcijų tyrimų išvadas kai kurių perdangų būklė buvo avarinė, jos vibravo ir lingavo. Pastatas nebuvo pritaikytas ir žmonių su negalia lankymui.

Dabar vykdamas Kelmės dvaro rūmų sutvarkymo projektą bus suremontuotos rūmų vidaus patalpos, jose įrengtos ekspozicinės, informacinės, edukacinės ir socialinės zonos, muziejus bus pritaikytas lankytojams, turintiems negalią. Bus modernizuoti inžineriniai tinklai, įrengtos ryšių, apsaugos ir gaisrinės signalizacijos sistemos. Visose rūmų patal-

pose numatyta įrengti naujas grindis, nuo pirmojo aukšto ir mansardos patalpų mūrinių sienų pašalinti suirusį tinką, senus dažus, restauruoti sienose atsiradusias siūles, atstatyti suirusias plytas, paviršių nutinkuoti ir nudažyti. Planuojama projekto vykdymo metu restauruoti ir šio pastato vertinguosius elementus – autentiškas medines įsprūdines duris, tambūrą, sieninių spintų duris, metalines kalvio darbo duris, medinius laiptus, 2 krosnis, lubų lipdytinį dekorą, sienų ir lubų polichrominį dažymą. Sustiprinus pirmojo ir mansardinio aukšto medinės perdangas, bus suremontuotos lubos. Pradėjus vykdyti projektą, archeologinių kasinėjimų metu rasta labai vertingų, gilią Kelmės dvaro istoriją liudijančių XVII a. koklių, papuoštų tuometinių savininkų Jurgio Gruževskio (IG) ir jo žmonos Marianos Samsonovnos Podberskos (MSP) inicialais bei jų giminai priklausiisiais herbais.

– Neatskiriama dvarų sodybų dalis – jų parkai, čia augę sodai. Kokie yra išlikę, kuriuos jų siūlytumėt Kelmės rajone aplankyti tiems, kas domisi Žemaitijos dvarais?

LAIMA ŠIMKUTĖ: Žemaitijos regione Kelmės kraštas išsiskiria senųjų parkų gausa, tačiau lankantis dvarų sodybose paskutiniaisiais metais, nerimą kelia jų būklė. Nemažai dvarų parkų tvarkomi tik minimaliai arba yra visiškai palikti likimo valiai. Kai kurie jų daugiau panašūs ne į parkus, o į blogai prižiūrimą mišką.

Pagryžuvio dvaro parko fragmentas. XX a. pab. Laimučio Januškevičiaus nuotrauka iš RKIC archyvo

Aplankyti verta Beržėnų, Pagryžuvio, Kelmės, Užvenčio, Johampolio dvaro sodybų parkus. Minimaliai prižiūrimas Beržėnų dvaro parkas. Istoriniuose šaltiniuose Beržėnai minimi nuo XV amžiaus. Šis dvaras yra priklausęs grafams Hutten-Čapskiams. Jų laikais pastatyti mūsų dienų sulaukę, ne kartą rekonstruoti dvaro pastatai, įkurtas parkas, žvėrynas, iškasti tvenkiniai, dvaro teritorija apjuosta mūro tvora. Dvaro rūmai statyti XIX a. antrojoje pusėje. Jie neogotikinio stiliaus. Peizažinis Beržėnų parkas suformuotas XIX a. pab.–XX a. pr. Yra išlikusių senųjų želdinių. Sovietmečiu šalia senojo parko suformuota teritorija su gera ir patogia takų sistema. Parke vyrauja vietinės medžių ir krūmų rūšys. Šalia jo – didelis tvenkinys su nedidele sala. Dar vienas nedidelis tvenkinukas yra parko teritorijoje. Architektūrinę, urbanistinę, kraštovaizdinę vertę turintis Beržėnų dvaro sodybos kompleksas 1996 m. įtrauktas į Lietuvos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą. Jam priklauso rūmai, skalbyklos, koplyčios (jos rūsiuose ilsisi Čapskių giminės palaikai), sarginės, kiaulidės, svirno, karvidės, namo, tvarto, spirito varyklos pastatai ir parkas.

Taip pat minimaliai prižiūrimas ir Pagryžuvio dvaro parkas, nors jis vienas gražiausių iki šių dienų išlikusių XIX a. parkų mūsų rajone. Mišraus stiliaus Pagryžuvio parką Romeriai įkūrė 1840–1863 m. pagal architekto F. Rimgailos (jis projektavo ir Pagryžuvio rūmus) projektą gražaus reljefo teritorijoje – Gryžuvos upelio dešiniajame krante. Parkas išsidėstęs dviejose terasose: viršutinėje – prie rūmų, ir apatinėje – prie upelio. Per parką teka Blikės upokšnis. Netoli – IX–XIV a. Kalvinkalnio piliakalnis, dešiniajame upės krante – Girntkalnis. Priešais rūmus – apskritos formos parteris su apvažiavimo keliukų kilpa. Paėjus už rūmų, laiptais galima nusileisti į peizažinio stiliaus apatinę terasą, kurioje yra kanalu sujungti du tvenkiniai. Arčiau upės esantį didesnę tvenkinį supa foninis pylimas su apžvalgos kalvele. Kita apžvalgos kalvelė yra ant didesniojo tvenkinio kranto. Parko karkasą sudaro vietiniai medžiai. Introducentų yra 14 rūšių ir formų. Iš senųjų išlikę paprastieji kaštonai, europiniai maumedžiai (aukštis 22–25 m, skersmuo 64–80 cm) ir kt. Parke itin daug tujų – jų priskaiciuojama apie 200. Čia auga daug retų medžių ir krūmų.

1997 m. architektūrinę, istorinę kraštovaizdinę vertę turintis Pagryžu-

(Nukelta į 46 p.)

Beržėnų dvaro parko fragmentai. Laimučio Januškevičiaus nuotraukos iš RKIC archyvo

vio dvaro kompleksas įtrauktas į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą.

Geriausiai lankymui pritaikytas Kelmės dvaro parkas, kuris sutvarkytas 2023 m. vykdant projektą, kuris, kaip jau minėta, finansuotas iš ES struktūrinių fondų ir Kelmės rajono savivaldybės biudžeto lėšų. Šį parką šalia Vilbėno upelio (Kražantės intakas) XVII a. vid. įkūrė ir beveik 350 metų puoselėjo bajorai Gruževskiai. 1898 m. Juozas Pavlovičius buvo parengęs parko pertvarkymo projektą. Kelmės parkas 1986 m. paskelbtas gamtos paminklu. Tai ryškus baroko bruožus išlaikęs geometrinis (šis stilius čia vyrauja) parkas. Panašių parkų Lietuvoje yra išlikę tik vienetai. Į atskiras taisyklingas dalis jį suskaido stačiais kampais susikertančios alėjos. Barokinio stiliaus rūmai pastatyti ant pakilimo. Už jų atsiveria puikus vaizdas į apatinėje parko terasoje esantį gana didelį tvenkinį. Parke įrengta apžvalgos aikštelė, nuo kurios atsiveria malonūs akiai parko vaizdai, tvenkinio bei už jo esančio Kelmės miesto panorama, trys parke esantys mažesni tvenkiniai. Priešais rūmus yra palyginti nedidelė taisyklingos formos parterinė dalis. Dauguma šiuo metu augančių galingų vietinių medžių (ąžuolai, klevai, liepos, uosiai) yra senojo parko palikimas. Iš introducentų, kurių čia yra 14 rūšių, paminėtinos didžialapės liepos, pilkasis riešutmedis. Išlikęs ir senasis sodas. 1996 m. gruodžio 23 d. Kelmės dvaro sodyba įtraukta į Lietuvos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą.

Gerai tvarkomas ant Ventos upės kranto išsidėstęs Užvenčio parkas,

kurio teritorijoje yra ir užtvenktos Ventos tvenkinys. Parkas mišraus plano, užima apie 1,5 ha. Jis įkurtas XIX a. I p., yra išlaikęs planinę erdvinę struktūrą ir pagrindinius elementus. Išlikusi ir Šatrijos Raganos apysakoje „Sename dvare“ aprašyta garsioji liepų alėja. Parke daugiausiai auga savaiminių rūšių medžiai, iš kurių galingiausi uosiai ir liepos. Kai kurių jų skersmuo siekia daugiau negu 1 metrą. Yra čia ir egzotinių augalų. Išlikęs senas sodas. 1958 m. Užvenčio parkas paskelbtas kultūros paveldo objektu, 1986 m. – vietinės reikšmės gamtos paminklu.

Johampolio dvaro parkas yra neblogai prižiūrimas vietos bendruomenės. Jo teritorijoje vyksta įvairūs renginiai.

Johampolio dvaras – Kelmės reformatų monografijos autoriaus Boleslovo Gruževskio (1848–1922) tėviškė. Dvarvietėje stovi ant buvusio dvaro pamatų iškilęs mokyklos pastatas, kuriame ilgą laiką veikė mokykla (ji vadinama Mockaičių pagrindine mokykla). Buvusio dvaro sodyboje yra išlikęs parkas ir du tvenkiniai, sujungti vienas su kitu. Vyrauja vietiniai medžiai, daugiausiai liepos, ąžuolai, uosiai. Yra ir svetimžemių augalų. Parkas mišraus plano. Jo erdvinė struktūra pažeista. Nuo 1958 m. Johampolio parkas saugomas kaip kultūros paminklas, 1986 m. jam suteiktas vietinės reikšmės gamtos paminklo statusas.

– *Kokias rajono teritorijoje*

je esančias dvarų sodybas šiandien galima įvardinti kaip reprezentacines?

DANUTĖ ŽALPIENĖ: Pirmiausiai tai Kelmės dvaras, kurio pagrindiniuose pastatuose, kaip jau minėta, yra įsikūręs Kelmės krašto muziejus. Jis teikia muziejines, edukacines, salių nuomos ir vestuvių fotosesijų paslaugas. Muziejaus organizuojamose edukacinėse veiklose dalyvauja mokiniai ir suaugusieji. Turistinio sezono metu dvare dažnai sulaukiame ekskursijų.

Tarp kitų Žemaitijos dvarų Kelmės dvaras išskirtinis savo istorija bei unikalia architektūra. Jis turistams patrauklus dabar jau sutvarkyta sodybos parterine dalimi, parku, kuriame atkurta istoriškai susiformavusi jo kompozicija, želdiniai bei kūdrų sistema. Parko parterėje organizuojami koncertai, vyksta įvairūs miesto renginiai: Užgavėnių, Atvelykio, Valstybės (Mindaugo karūnavimo) šventės ir kt.

Pakėvio dvaras, kurio savininkas yra UAB „Pakėvio dvaras“, teikia restorano, viešbučio, salių nuomos, fotosesijų, edukacines ir ekskursijų organizavimo paslaugas. Ten vyksta ir kultūriniai renginiai.

Užvenčio dvaro restauruotame svirne, kaip jau minėta, veikia muziejus, o buvusiam Užvenčio dvaro malūne (savininkai Milda ir Alyvdas Knyzeliai) yra teikiamos apgyvendinimo, SPA bei salių nuomos paslaugos. Dvare jau keletą metų vasaromis organizuojami metalo, akvarelės ir keramikos festivaliai „Užventis mene“, kurių metu dvaro malūnas tampa menininkų kūrybos ir poilsio vieta.

– Prieš keliolika metų (gal jau ir seniau) lankydami Jūsų muziejuje, Kelmės dvaro vartų vienoje iš patalpų mačiau parodą, kurioje buvo eksponuojama gana daug senųjų Kelmės krašto dvarų (išlikusių ir neišlikusių) nuotraukų, buvo pateikta nemažai ir tekstinės informacijos apie juos. Kokį Kelmės krašto dvarų paveldą yra Jūsų muziejus sukaukęs? Ar šį darbą tęsiate, jei taip, kokiomis formomis?

LAIMA ŠIMKUTĖ: 2001–2004 m. Kelmės krašto muziejus organizavo keletą kraštotyros ekspedicijų. Jų dalyviai rinko medžiagą apie dabartinio rajono teritorijoje buvusius dvarus. 2001 m., iš dalies remiantis informacija, kurią surinkome pirmosios ekspedicijos metu (daugiausiai tai buvo nuotraukos), taip pat medžiaga, kurią surinkome ruošiantis ekspedicijai, ir buvo atnaujintuose Kelmės dvaro vartuose buvusios Kelmės dvaro bibliotekos patalpoje įrengta

Užvenčio dvaro parko fragmentas. Danutės Mukienės nuotrauka

muziejaus ekspozicija „Kelmės krašto dvarai“, pasakojanti apie 28 mūsų rajono dvarus.

Apie Kelmės krašto dvarus medžiagą kaupiame nuolat. Muziejus turi dvarų kartoteką: dvarų pavadinimų abėcėlės seka turime sudėliotas korteles, kuriose pateikta žinoma informacija (kad ir menkiausia) apie mūsų krašto dvarus, palivarkus. Kortelės turi tokias grafas: dvaro arba palivarko pavadinimas; vieta; buvęs savininkas; pastatai; teritorija; papildoma informacija; nuotraukos; eksponatai; mokslinio archyvo medžiaga; publikacijos. Ši kartoteka, atsiradus naujiems faktams, yra papildoma.

Kaupiamas ir mokslinis archyvas, daromos straipsnių, kuriuose aprašoma apie Kelmės krašto dvarus, įžymias kultūros, visuomenės asmenybes, gyvenusias dvaruose, kopijos. Pvz., turime gana nemažai sukaupę informacijos apie Kelmės, Beržėnų, Šaukėnų, Užvenčio, Gaštynų, Daustorių, Gelučių, Tytuvėnų, Obelynės, Pagryžuvio, Pakėvio, Pašakarnio, Pašiaušės, Pavandenės (Sakelių), Suvartuvos, Šilo Pavėžupio, Graužikų ir kt. dvarus. Kaupiamas ir nuolat papildomą Kelmės krašto dvarų fotografijų archyvą.

Dėkoju už pokalbį.

Linkiu Jums ir visam muziejaus kolektyvui didelės sėkmės!

Milda Balvočiūtė Knyzelienė: „Esu laiminga, kad šis kraštas kasmet vis sulaukia gausaus būrio menininkų ir čia vyksta gražūs dalykai..“

Justinos KNYZELYTĖS, Gabrielės KNYZELYTĖS, Šarūnės ZURBOS, AURELIJAUS VERYGOS nuotraukose – Užvenčio dvaro sodyboje 2024 m. vasarą vykusio akvarelės plenero, meninės kalvystės ir šamoto skulptūrų kūrybos stovyklos-festivalio „Užventis MENE XV. 2024“ akimirkos

„Mums Užventis, kaip ir namai, mylima vieta. „Visi keliai į namus veda“ mums svarbi tema“

Istorinėje Užvenčio dvaro sodyboje šią vasarą jau penkioliką kartą vyko tarptautinis akvarelės pleneras, meninės kalvystės ir šamoto skulptūrų kūrybos stovykla-festivalis „Užventis MENE XV. 2024“. Žemaitiškas jo šūkis skelbė: „Vėsi kelė ē nomos ved“ („Visi keliai į namus veda“). Festivalį rengė viešoji įstaiga „Užvenčio pegasas“, projektą iš dalies finansavo Lietuvos kultūros taryba.

Į atnaujinamą Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčią (kitais metais minėsime jos 200 metų sukaktį), kurioje atidaryta surengta įspūdinga festivalyje kūrusių menininkų darbų paroda „Užventis. Šimtas saulių geležinių“, lankytojai buvo pakviesti liepos mėnesio pabaigoje, jau baigiantis festivaliui. Paroda dedikuota jau minėtam artėjančiam bažnyčios 200 metų jubiliejui. Ji, pasak žinovų, didžiausia šiuolaikinės kalviškosios kryždirbystės paroda, kada nors surengta Lietuvoje.

– Kryždirbystės kolekcija Lietuvoje iš esmės yra pildoma Užventyje ir Druskininkuose. Užventyje kalvių bendruomenė susirenka kiek gausesnė. Renovuojamas miestelio bažnyčios interjeras –

tai nuostabi erdvė ir mums, kalviams, ir festivalyje kūrusiems akvarelininkams.

Iš anksto sutarėme, kad kiekvienas į Užventį atvykstantis kalvis kurs nedidelio formato savo gimtųjų vietų koplytstulpio, stogastulpio ar istorinio bažnyčios kryžiaus kopiją. Galiu pasakyti, kad pasirinktas nedidelis formatas darbą paverčia beveik juvelyrika. Kiekvienas kalvis iš savo brangiausios vietos atsivežė po simbolį ir padovanojo jį Užvenčiui. Stovyklos metu mokėme geležinių saulūčių gamybos ir vaikus, jaunimą. Norėjome daugiau dėmesio skirti mažiesiems. Spėju, kad saulių buvo sukurta net daugiau negu šimtas, – pasakoja ilgametis festivalio „Užventis MENE XV. 2024“ dalyvis, kalvių kalvis Virgilijus Mikuckis iš Mažeikių.

Užventis Lietuvoje ir už jos ribų yra garsus būtent kalviškosios kryždirbystės tradicija. Miestelyje už Ventos, už visiems žemaičiams upės šventos, liepą tradiciškai susirenkantys kalviai, tapytojai ir šamoto skulptūrų kūrėjai viską, ką sukuria, palieka Užvenčiui kaip dovaną. Taip čia išlikusio dvaro parko teritorijoje veikiančio kraštotyros muziejaus ir Užvenčio dvaro malūno aplinka tampa vienu įspūdingiausių Lietuvos muziejų po atviru dangumi.

Šamoto skulptūras užtvėntos Ventos upės saloje šiemet kūrė keramikė Živilė Bardzilauskaitė-Ber-

gins, specialiai į festivalį iš Vokietijos atvykusi jos dukra keramikė Domilė Ragauskaitė-Svirnelienė, šamoto meistrė Tiina Kaljuste (Estija) ir šamoto skulptūrų kūrimo Užventyje pradininkai – Irena Šliuželienė ir jos vyras Vilius Šliuželis.

– Mums Užventis, kaip ir namai, mylima vieta. „Visi keliai į namus veda“ mums svarbi tema. Tai keliai, kuriais vaikščiojame ir kurie veda į Užventį. Tai mūsų tautos, kultūros paveldas ir jo puoselėjimas. Tai mūsų šaknys, mūsų ramybės uostas. Visuomet prisimename, kad iš čia galime semtis stiprybės, – sako keramikė, šamoto skulptūrų autorė I. Šliuželienė. Šiomet jos kartu su vyru Viliumi sukurta įspūdinga skulptūra pavadinta „Viltimi“.

Jau 15-tą vasarą Užventyje šiomet kūręs šiaurietis akvarelininkas Voldemaras Barakauskas, laukdamas kūrybinio proceso pradžios, pažymėjo, kad keturiolikai į Žemaitiją atvykusių akvarelininkų šiųmetė festivalio tema suteikė pakankamai laisvės, kita vertus, žinojimas, kad darbai bus eksponuojami miestelio bažnyčioje, įvedė ir tam tikrų motyvų.

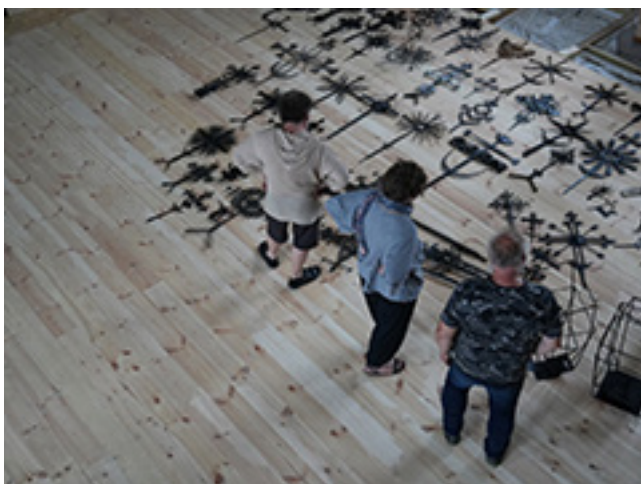
– Dailininkai galėjo kurti ir bažnyčioje. Anksčiau esu tapęs garsiojoje Paberžės, vieno Estijos

kurortinio miestelio šventovėje. Įdomus tas faktas, kad net devynių į Užventį atvykusių akvarelininkų darbai buvo eksponuojami Kaune vykusioje Baltijos šalių akvarelės bienalėje „Baltijos tiltai 2024“. Dailininkai Užventyje turėjo ypač intensyvias kūrybos savaites, – sakė V. Barakauskas.

– Rengiamo festivalio tema kasmet iš anksto yra gerai apgalvojama. Stengiamasi pasirinkti tokią, kuri rezonuotų su dabartinėmis kultūrinio ir socialinio gyvenimo aktualijomis, atspindėtų festivalyje susiburiančios kūrėjų bendruomenės vertybes. „Vėsi kelė e nomos ved“ pasirinkta kaip grįžimo prie savo šaknų, pilnatvės ir vientisumo simbolis. Namų temą yra išplėtojusi ir Užvenčiui svarbi, čia jaunystės metais gyvenusi rašytoja Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Jos kūrinys „Sename dvare“ yra namų archetipas ir šių dienų lietuvių literatūroje. Grįžimo jausmas – tai esminė mūsų festivalio dalis. Tikriausiai neatsitiktinai jo metu akvareles liejo jau trečią kartą į Užventį atvykusi lietuviškų šaknų turinti dailininkė Svetlana Pleikis. Kaip jau minėta, šiais metais šamoto skulptūras kūrė ir iš Vokietijos į

(Nukelta į 50 p.)

Lietuvą grįžusi keramikė Domilė Ragauskaitė-Svirnelienė. Tai atspindi ir bendrą festivalio rengėjų ir dalyvių kūrybinį tikslą – sukurti erdvę, kurioje menas gali jungti žmones, skatinti grįžimą į save, prie savo šaknų bei stiprinti vietos ir kūrėjų bendruomenių jungtį. Užvenčio kontekste tai reiškia, kad kiekvienas festivalio dalyvis šiltai ir svetingai priimamas šioje vietoje, čia kiekvienas gali būti savimi ir dalintis savo kūryba. Tai, kad šiame festivalyje vertinamas kryptingumas, įvietintas menas, patvirtina ir tas faktas, jog nemaža dalis menininkų šiomet čia kūrė jau penkioliktą vasarą. Penkioliktas ir šis festivalis. Jis kasmet atneša naujų kūrybinių idėjų, meninių išraiškų ir patirčių, praturtinančių ir išmokančių kažką nauja. Tuo pačiu jis stiprina tai,

kuo Užventis yra ypatingas: šio krašto kultūrą, tradicijas ir vietos dvasią. Kadangi tai jau penkioliktas kūrybinis susilieėjimas, reikia manyti, jog esame teisingame kelyje, vedančiame namo, kalba festivalio organizatorė Milda Balvočiūtė-Knyzelienė.

Šis festivalis išskirtinis ir tuo, kad jo metu Užventyje vyko Šeiko šokio teatro įvietinto šokio spektaklio-ekskursijos „Soteria“ premjera. Pasak jo režisierės Dovilės Binkauskaitės, Užvenčio erdvės tapo scenografija spektakliui, kuriame svarbus grįžimas į pilnatvės ir vientisumo jausmą, grįžimas iš būsenos „tarp“ į „čia“.

Parengė Vytis Alionis

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Festivalio uždarymo renginio akimirka. Kalba festivalio organizatorė, Užvenčio kraštotyros muziejaus vedėja Milda Balvočiūtė-Knyzelienė. Aurelijaus Verygos nuotrauka

ŠEIKO ŠOKIO TEATRO spektaklio-ekskursijos „Soteria“ premjera

Milvydas Knyzelis

Gabrielės Knyzelytės nuotraukose – scenos iš
spektaklio-ekskursijos „Soteria“

Šią vasarą Užvenčio dvaro sodyboje vykusio jau penkioliką kartą surengto tarptautinio akvarelės plenero, meninės kalvystės ir šamoto skulptūrų kūrybos stovyklos-festivalio „Užventis MENE XV. 2024“ atidarymo metu jo dalyvius ir miestelio gyventojus bei svečius nudžiugino Šeiko šokio teatro parodyta spektaklio-ekskursijos „Soteria“ premjera.

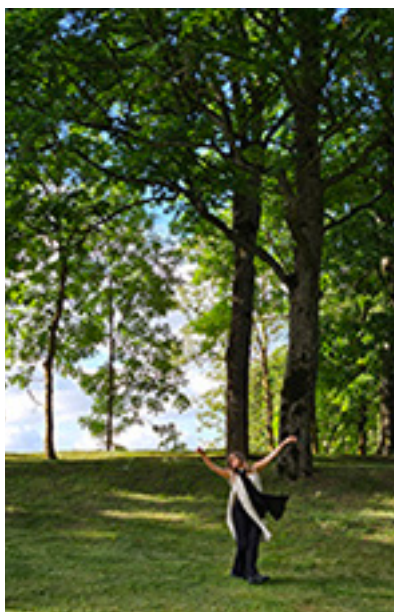
– Šeiko šokio teatro spektaklis-ekskursija „Soteria“ puikiai atitiko šių metų festivalio temą. Tai galėtų atrodyti kaip sėkmingas sutapimas, o iš tikrųjų tai yra mūsų sąmoningas siekis suburti renginius, kurie papildo ir praturtina vienas kitą. Mums svarbu, kad festivalis dalyviui suteiktų gilų ir prasmingą kultūrinį patyrimą. Šis šiuolaikinio šokio kūrinys, režisuotas choreografės Dovilės Binkauskaitės, kvietė žiūrovus į gilų ir jautrų netekties būsenos tyrinėjimą. Išbūti netekties būvį šiuolaikiniame pasaulyje nėra paprasta – gyvenimo pasiūla, gausa, stimulų intensyvumas kviečia greičiau užmiršti, nekreipti dėmesio, prasiblaškyti, gyventi toliau, kuriant „sėkmingojo / laimin-

Prasidedant spektakliui žiūrovai rinkosi prie Užvenčio Šv. Marijos Magdaliėtės bažnyčios

gojo“ įvaizdį. Traukinys tikrai nelaukia – einant metams, kiekvieno žmogaus gyvenime netekčių daugėja – netenkame artimųjų, kartais namų, darbo, sveikatos, ryšių, svajonių, tiesos, tikėjimo, vilties, lūkesčių ir kitų atramų. Spektaklis „Soteria“ apima būtent tokį pasaulį, kuris lieka po artimojo mirties – pasaulį, kur likusieji turi iš naujo rasti būdus gyventi. Graikiškas žodis „Soteria“, reiškia „išgelbėjimą“. Jis simbolizuoja pilnatvės ir vientisumo pojūtį, grįžimą

(Nukelta į 52 p.)

Spektaklio-ekskursijos „Soteria“ scenos Užvenčio dvaro parke

Spektaklio-ekskursijos „Soteria“ scenos Užvenčio dvaro sodyboje

iš „tarp“, į „čia“, – festivalio metu kalbėjo „Užventis MENE XV. 2024“ organizatorė Milda Balvočiūtė-Knyzelienė.

Choreografė Dovilė Binkauskaitė sako, kad „Pilnatvė ir vientisumas atsiranda tuomet, kai įsileidžiame į save ir išgyvename visa, kas aplanko gyvenime, tame tarpe ir sunkius jausmus, gyvenimo patirtis, išbandymus – netektis. Šis kūrinys – tarsi iškvėpimas minore. Gerai būtų, prieš nusprendžiant eiti į šį spektaklį, paklausti savęs, ar esu pasiruošęs išgyventi liūdesį? Ką norėčiau išgedėti, kas dar prašosi atminimo? Kas nori iš gelmių iškilti, būti pamatytas, pamaitintas dėmesiu? Su kuo dar norisi nukeliauti paskutinę kelionę?“

Unikalus spektaklio įvietinimas Užventyje – mažame miestelyje, kurio gamtovaizdis ir architektūra tapo neatsiejama spektaklio dalimi.

– Vykdamą į Užventį apie šį miestelį žinojau tik tai, kad čia kasmet vyksta nuostabus meno festivalis. Norėjau pamatyti miestelį, bažnyčią, nykstančias erdves, kapines, taką palei upę ir salą joje, dvarą ir malūną. Apšilankius čia liko darnos jausmas. Žmonių rūpestis, dėmesys tam, kas nyksta ir tam, kas auga, įsiklausymas į tai, ką prikelti, atgaivinti, o kam leisti iširti, sukuriant dirvą rasti kažkam nežinomam... Pajutau didelę pagarbą laikui.

Šia prasme „Soteria“ yra artima vietos dvasiai. Užvenčio gamtovaizdis spektakliui pasiūlė kryptis, dinamiką choreografijoje. Pati ašis, apie kurią sukosi judėjimas, susijusi su būsenomis išgyvenant netektį. Atsiveriantys vietovaizdžiai Užventyje suteikė papildomų prasmų spektakliui, – po spektaklio-ekskursijos sakė D. Binkauskaitė.

„Soteria“ spektaklis-ekskursija prasidėjo Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios kieme ir tęsėsi iki pat Ventos upės tvenkinio. Užvenčio dvaro salyklinėje žiūrovai išvydo spektaklio vaizdo instaliacijas. Į profesionalių Šeiko šokio teatro šokėjų gretas spektaklyje buvo įtrauktos ir šokėjos iš Užvenčio merginų tautinių šokių grupės „Lanksva“. Vietos gyventojai organiškai papildė spektaklio scenografiją – tai močiutė išėjo į savo namo kiemą, tai kaimynas darže pasirodė. Įvietintas šokio spektaklis čia buvo parodytas du kartus, o kai kurie žiūrovai net išreiškė norą jame dalyvauti dar ir pakartotinai.

Spektaklį sukūrė profesionalų kūrybinė grupė: choreografė Dovilė Binkauskaitė, dramaturgė Virginija Rimkaitė, kompozitorius Kristijonas Lučinskas, kostiumų dailininkė Polina Rumbėšaitė ir kinematografė Dali Rust.

Spektaklio projektą iš dalies finansavo Lietuvos kultūros taryba.

Festivalyje „Užventis MENE XV. 2024“ Šeiko šokio teatras parodė ir etnochoreografinę kompoziciją „Vasarvidžio regėjimai“, kurią atliko Klaipėdos Etnokultūros centro folkloro ansambliai „Kuršių ainiai“, „Kuršiukai“ ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Klaipėdos fakulteto šokio katedros studentai.

Justinos Knyzelytės ir Aurelijaus Vėrygos nuotraukose – scenos iš etnochoreografinės kompozicijos „Vasarvidžio regėjimai“

Ant Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios pagrindinio frontono kupolo – naujas didysis kryžius

Milda BALVOČIŪTĖ-KNYZELIENĖ

Galimybė pakeisti senąjį Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios pagrindinio frontono kupolo kryžių nauju atsirado šiemet restauruojant bažnyčią po to, kai čia buvo sutvarkytas ir skarda uždengtas stogas, sustiprintas pagrindinio bažnyčios frontono barokinio silueto bokštelis, pakeistos supuvusios jo konstrukcijos.

Naująjį bažnyčios kryžių dar 2009 metais nukaldino kalvis Stanislovas Špukas iš Radviliškio.

Kryžiaus keitimo idėja kilo Užventyje vykusio kalviškosios kryždirbystės simpoziumo metu. Bažnyčia kaip dvasinis bendruomenės centras yra svarbi mūsų krašto istorijos ir kultūros dalis. Keletą šimtmečių šie Dievo namai tarnauja mūsų prosenelių, senelių, tėvų ir mūsų tikėjimui. Užventyje organizuojamo kalvių simpoziumo prioritetas – kryždirbystė, todėl neatsitiktinai atkreiptas dėmesys į senųjų geležinių kryžių būklę.

Originalus Užvenčio bažnyčios kryžius, jau sudilęs, karo ir pokario laikais išvarpytas kulku, seniai buvo saugomas bažnyčioje. Nėra duomenų, kas yra šio kryžiaus autorius. Tikėtina, kad jis dėl prastos būklės nuo Užvenčio bažnyčios bokšto buvo nukeltas sovietmečio laikotarpiu perdengiant pastato stogą. Vietoje jo ant bažnyčios bokšto buvo užkeltas menkavertis, ne kalvio darbo kryžius, kuris stilistiškai skiriasi nuo šoninių kryžių. Simpoziumo metu buvo įvertinta senojo kryžiaus būklė ir nutarta jo nerestauruoti, o nukaldinti tiksliai senojo kryžiaus kopiją.

Kalvis S. Špukas atsakingai dirbdamas puikiai atkartoją lakonišką ir aiškią Užvenčio bažnyčios kryžiaus kompoziciją. Ažūrinė kryžiaus forma yra sudaryta iš kiaurapjūvių kryžmų, tarpus tarp jų

Stanislovo Špuko nukaldintą kryžių šventina Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis. 2009 m. Justinos Knyzelytės nuotrauka

puošia po vieną banguotą spindulį. Kryžmų ir perkryžmių galai puošti stilizuotais tulpių-lelijų žiedais. Apatinėje vertikaliosios kryžmos dalyje įkomponuotas puse mėnulis. Kaltoje geležyje, stangriose, bet grakščiose jos formose įkūnyta darna ir harmonija. Panašios konfigūracijos tik mažesnius bažnyčios šoninių bokštų kryžius nukalė 2023 metais simpoziume Užventyje dalyvavę kalviai-kryždirbiai Virgilijus Mikuckis, Ričardas Grekavičius ir didžio-

Gabrielės Knyzelytės nuotraukoje – Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia šalia jos 2024 m. vasarą vykstant Šeiko šokio teatro spektakliui-ekskursijai „Soteria“

jo kryžiaus autorius Stanislovas Špukas.

Užvenčio bažnyčios istorija siekia XVII a. pradžią. 1609 m. Žygimanto Senojo privilegija Užvenčio bažnyčiai patvirtinta pirmoji žemės fundacija.

Pirmoji bažnyčia pastatyta 1638 m. LDK iždininko ir matininko Gabrieliaus Vainos rūpesčiu.

1701 m. vykstant Šiaurės karui, į Užventį buvo užsukęs Švedijos karalius Karolis XII. Jis savo kareiviams leido plėsti ir sudeginti miestelį. Tada liepsnos Užvenčio bažnyčią sunaikino. Ji buvo atstatyta 1703 m. klebono Juozapo Judelevičiaus ir parapijiečių lėšomis. Yra pagrindo manyti, kad bažnyčią statė švedų belaisviai, kurie rąstus statyboms gabendavo iš netoliese esančio miško per Ventos upę. Tai liudija išlikę senųjų vietos gyventojų prisiminimai, kurie šią seklią upės vietą vadina „Švedų brastva“.

Vėliau ši bažnyčia rekonstruota koliautoriaus, Lenkijos karalystės iždo ministro, kunigaikščio Druckio-Liubeckio lėšomis. Literatūros šaltiniai nurodo, kad šie darbai vyko 1825 metais.

Nors bažnyčios pastatas einant metams buvo dar ne kartą remontuojamas (taisytas stogas, kupolai, jų medinės gontų dangos, tiesinamos sienos, performuojamos langų angos), jo tūrinė erdvinė kompozicija, kuri yra lotyniško kryžiaus plano, trinarė), principinė planinė struktūra ir architektūrinė išraiška nuo XVIII a. pakito nežymiai.

Bažnyčios viduje matant tarsi išklūpėtas grindų lentas, nejučia aplanko mintys apie kažkada šią bažnyčią lankiusią, maldas meldusią Užvenčio parapijietę Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą – vieną religingiausių XX a. pradžios lietuvių rašytojų ir vieną žymiausių krikščioniškojo ugdymo propaguotojų Lietuvos pedagogikos istorijoje.

Šilumą ir ramybę spinduliuoja bažnyčios penki liaudiški baroko altoriai, papuošti primityviomis medinėmis skulptūromis. Dar 1830 m. bažnyčios inventoriuje buvo nurodyta, kad Didysis altorius „jau senas“. Spėjama, kad šis altorius bažnyčios interjere yra seniausias. Jis istorizmo stilistikos, puošnus, dekoruotas kiaurapjūvėmis kolonomis ir drožinėtais sparnais, su tabernakuliu. Altorius ypatingas ir tuo, kad yra galimybė titulinių atlaidų ar kitomis progomis keisti jo paveikslus.

Šoniniai altoriai menčiau dekoruoti. Jie yra įreng-

Kalvis Stanislovas Špukas 2024 m. vasarą prie Užvenčio bažnyčios pagrindinio frontono kupolui nukalto kryžiaus. Justinos Knyzelytės nuotrauka

ti vėliau negu didysis, paveikslai nutapyti XIX a. pabaigoje ar XX a. pradžioje. Be šių altorių, bažnyčioje yra ir kitų vertingų meno paminklų, daug autentiškų medinio interjero elementų, iš kurių itin dėmesio vertos ant girnapiusių esančios įstrižos kolonos.

Užvenčio Šv. Marijos Magdalietės bažnyčia – vienas iš Lietuvos istorinės medinės architektūros lobyno objektų, jau ne pirmą šimtmetį sauganti vietos žmonių tikėjimą. Naujieji meniškai kaltos geležies kryžiai, kaip kažkada ir senieji, papuošė pagrindinį ir šoninius pastato bokštus bei suteikė Užvenčio bažnyčiai išskirtinai savitą siluetą, padarė šį kultūros paminklą meniškai vientisą ir užbaigtą. Kryždirbys S. Špukas, atvykęs į Užventį specialiai tam, kad stebėtų, kaip vyksta kryžiaus kėlimo darbai, prisipažino, kad nemažai metų laukė šio ypatingo momento, pagaliau jo sulaukė ir dabar jau gali jaustis ramus. Darbas padarytas...

Salontūm dvarē

DŽERVIENĒ Teklė

Ūkanuota pavakarē Kučinskis Jūzops keliava ēš dvara paluociu i sava pakajo Salontūm dvara ofici-nuo. Kuojēs šēik teik pīnies ēr galva bova mėgluota: matā, pavaišena anou švēisībē kašteliuonātis puons Gorskis Levuons. Šēndēin – Švēnts Martīns metūsē vēina tūkstontē septinē šimtā aštounēs dešimtis penktūsē. Tatā īr dēina, kumet ons, Salontūm dvara valdūm gubernatuorios, patapa bovosio ūkvaizdio Kučinskio Jūzopo. Ketorēs dešimtis metu viernā atētarnavēs puonams Vainuoms, puo anūm smertē tortu paveldietuojou puonātiou Levuonou pasēruodē besous nabrēkalings. Šēndēina atēdevē vēsa invēntuorio, apskaituos kningas ēr kētus puopierius naujējem gubernatuoriou puonou Dzekonskiou Grėgaliou, katrou pasērinka jaunāsis dvara savēninks puo sava buobotēs Vainienēs Uonuos laiduotoviu.

Puons Jūzops nagalietom sakītē, kad anon ēšvarē – ēš onksta žēnuojē, ka kētēp nabus. Pabēngē ūkēškūsius metus, sorinka činša ēš vēsūm valduos kēimūm, muokesnius ēš rēndauninku, žīdieliu, karčēmninku, malūnininku ēr ketūm žmuoniūm, katrēi bova dvarou skuolingē, ēšrēkalava baudas ēš prasēkaltosiu. Atsēskaitē lig paskotēnē šeštuoka so amatininkās, kruomelninkās, dvariunēmis ēr tarnās, atēdevē skuolas tēms, kam dar anuos bova nagroužintas. Kuožna pēninga, lig mėnķiausē posontruoka, irašē i kningas, katras šēndēina pateikē naujējem gubernatuoriou. Tas sklaidē lapus ēr mīkē po nuosē, bet pri nieka prikēbtē negaliejē.

Veiziedams i sava īpiedēni, puons Jūzops baveik atspiejē anuo mėslēs: „O pse matj, ar ir man reikēs tokius niekus užrašīnēti?“ „Reikies, reikies, – min-ties anam atētarē puons Jūzops, – tik kažēn ar muo-kiesi, ar kontrybēs toriesi?“

Nu onkstība rīta vēsē trīs so puonātio ēr nau-joujo gubernatuorio, kas raits, kas važiouts, davies po dvara valdas. Vēsō pērmo, žēnuomās, Margēninkūsē. Tēn malūnā, ožēiga so karčēmo, pēinēnē, lēntpjūvē, vēlnu karšīkla. Margēninku pramuonē

bova Kučinskē Jūzopa pasēdēdžiavēms. Daugiausē darba ēr kontribēs tēn idiejē diel tuo, kad tvierē ton palivarka ēš griovēnūm, gal sakītē, ēš nieka, maža kapitāla tatoriedams, līsdams i skuolas kartās ni puonē geradarē Vainienē nažēnont. Rizikava, bet sava padarē. Po metu trējūm Margēninkā jau devē tēik pelna, ka galiejē pradietē statības Salontūm miestalie, katruos bēnt dešimti metu bova naožkēšama skīlie. Bet šēndēin Salontā īr atkotēn. Prastē žmuonelē jau baguotiau gīven ēr amatininku vēsuokiūm čē atrasi, kruomieliu kuožnuo uličiuo po kelis, plītēnē dērb ba atvonguos, ūž malūnā, rūkst bravuora ēr kepīklas kamēnā. Ēš gautūm pajemūm dvara paluocē atnaujintē. Šēndēina palīdiejē anon puons kašteliuonātis Levuons naujēs rēistās skadās¹, vedontēs ēš dēdliuojē paluociaus i kēima so žvīroutās takelēs ēr lenkto privažiavēmo pri paradēniu gonku so aukštuoms dvēvieriems dorēmīs ont paliavuotu² vīriu, ont gelžēniu kabliu, ožrakēnamu ēš vēdaus brongē proncūzēško spīno. Puons kašteliuonātis atsēseivkēna so anou malounē, ronka paspaudē, par petius patapšnuojē, puo tam pasēsokēs bieguom nobiega soktās skadās aukštīn. Jūzops nolīdiejē anon akēmīs, bet stuovietē vēinam ēr spuoksuotē i doris ruodies nabipaduoro, tad nopiedēna i sava bota, ēš katruo kol kas nieks anuo naēšprašē.

– Je, je, – mėslējē eidams, – daugībē puonu ba-juoru ēr kētūm pavuožnūm svetiūm lēps tās skadās i Gorskiu paluocius pavēišietē, bet vargo, ar kam ateis i galva, kad tatā anuo, Kočinskē Jūzopa, rū-pesnio padērbts tas poikos pakelēms so patuogēs onžoulēnēs torieklēs, so dailēs soulelēs šalēp doru. Pavargēn galies pasēēlsietē arba prietē pri galerējēs tvuorelēs ēr pasēgruožietē platio kēimo so gielinās ēr medēs pakraštīūsē. Bet tuoks jau īr tas žmuogaus gīvenēms: padērbi – ēr tori palēktē, ēšēidams nieka napasējimsi...

Ožsēruopštēs i sava pakajo dvartarniu bodinkē, Jūzops pasējota dēdēlē pavargēs ēr atsēdriebē krieslē.

– Juokūbā, Juokūbā, – pašaukē sava slūga³, dar Geradarēs anam priskērta. Bet Juokūbs nē atejē, nē atsēlėipē. „Ok, tī, nagā sabačja⁴“, – nusēkeikē go-dēškā. Matīt, i vēralēnē pas buobas bus ēšsevėlkēs ar stoiniuo⁵ so vēžiejo kartuoms grajēj. Sosērēitēs šēp tēp nusiavē pošnis ēr, atsēdarēs šiepieli, ēšsētraukē nogerta ruopinėlē medaus so imbiero ēr gvaz-dėkelēs, katron vēsumet laikē diel savēs – „zlastē⁶

novarītē“. Sriobteliejės gera gorkšni, ni švėisuos na-degdams, šuono pavėrta ont luovas. Ka pareis Juo-kūbs, tousikės nusėdarīs ėr atsėgols naktē.

Kas tēn bagal žėnuotē, keik bova ešgoliejės, kumet bots staigē nušvėta. Puons Jūzops atsėsieda luovuo, noleida kuojės ont grindūm ėr jau taikies apėbartē ėlgā ožtrokosi tarna, bet tēp ėr lėka siedietē ėžsėžiuo-jės: tarpdorie stuoviejē anuos maluonībē Geradarē.

Žėborīs nadegē, bet pakajou bova švėisē nu Geradarės apsiausta. Puons Jūzops žėnuojē, ka tor priš Puonē ont kieliu klauptėis, ronkas bočioutē, bet nagaliejē pajodietē. Vo puonē Geradarē vėsā napīka. Tik eštėisė delnus, pelnus pėningūm, ėr eštārē maluonio balso žemaitėškā:

– Panie Juzef, atnešiau tamstā tus tris šimtus timpu, katras mon priš kelės dėinas devē. Žėnau, kad nanuoriejē doutē, juk aš napaaiškėnau tams-tā, kam anuos mon bus reikalingas. Ėr gerā darē nadoudams, anūm mon tėkrā nareikiejē.

Jūzopa na teik nustebėna anuos žuodē, keik tas, kad puonē prašneka žemaitėškā.

– Persėprašau tamstas maluonībės, ka daviau pėningus gailiedamuos, matā, toriejau lig nedielės plītėnės darbėninkams algas ešmuokietē. Vo diel timpu lai švėisiuojē puonē narūpėnas...

– Divėjīs, panie Juzef, kad prašnekau žemaitėškā, mėslėjē, ka namuoko. Pasėruoda, ka muoko. Dabar eso daug kon ešmuokosi, kuo Salontūm dvarē namuokiejau ėr ni žėnuotē nažėnuojau. Vo persėprašėnietē monės narėk. Geriau parsėprašik kiauliu pėimėnē, katram pavielavā ožmuokietē at-līgi ož dvė vasaras. So tās žuodes puonē išskietē pėrštus. Pėningā žvongiedamē pabėra ont grindūm ėr nurėitiejē i vėsus pašalius. Nu tuo garsa Jūzops pakėrda eš mėigūm – še tau, besous ožsnūdės. Na dīva, na dīva, juk pavarga par dėina, vo dar ožgierē. Būtom na pruo šali kuo nuors ožkrimstē. Viel pašaukē Juokūba, bet tuo ni kvapa nabova. Nosėtraukės drapanas palinda puo patėlās ėr mėslėjē aple sava graži sapna. Vėskon prisėmindams griaudėnuos nu Geradarės žuodiu. Juk vėskas, kon ana sakē, šventa teisībė bova: ėr tas, kad ons pėningūm skundē Geradarės rėkalams, ėr tas, kad kiauliu pėimėniuou dvejus metus alguos naožmuokiejē. Ėšlinda prisėmėnėms, kāp tomsi žėimuos vakara i raštėnē nadroušē islinka lėisios, apskorės žmuogielis ėr primėnē gubernatuor-riou atėjės alguos ož praėjosė vasara. Puonalis anam

lėipės šėndėina ateitē, tad laukous nu rīta meta, bet guoduotėns puons vės ožsėjiemės. Žėnuomās, ons bova ožsėjiemės: juk rītuo, dar naprašvėtos, toriejē važioutē i Lėipuojē so trėmis vīresnės kaš-teliuonātės, veždamuos ėlgiausi pėrkėniūm sārāša, katron ėdevē Geradarē, tad zlastės pajiemē, ka tas možėks drīst anon tuokio laiko trokintē. Ėr pavarē šalėn, lėipdams ateitē kėta dėina, bet napasakīdams kuokē. Vo juk nasunkē galiejē atėdoutē nabagou ton dešimti timpu so kelės posontruokās, tareikiejē tik atėdarītē stalčio ėr pagraibītē anamē...

Tik dabar bovės gubernatuorios tesosėmāstē, kāp tas žmogos toriejē tumet jaustėis, kou toriejē mėslītē grīždams eš dvarā raštėnės. Žėimuos šaltē mosiet najota, diel tuo, ka bova ešsegondės, apšaukts ba rėkala. Šėrdės toriejē anam geltē diel nateisībės: juk duorā atvarga vėsa vasara, kiauliu tunta puo pū-dīmus varėniedams, ni vėnuos napraganē ėr napra-gaišėna. Dabar toriejē grīžtē i sava šalta noma toš-tiuoms ronkuoms, mėslīdams, kon ėr kāp pasakīs patē so vakās, vo rasiet ėr skuolėninkams...

Bet ton vakara puons Jūzops aple kiauliu pėimė-ni namėslėjē. Galva bova ožimta rūpesnio diel ar-tiejontės keliuonės. Pasėdiejės ont stala Geradarės atsiūsta rašita palėipėma, skaičiava kapitala, katron toriejē vežtėis tėms pėrkėnėms. Sosėdarē kėlē šimtā timpu. Ak, cūdauns pėnings bova ta timpa! Ka priš ketorės dešimtis metu atvažiava jauns Jūzops anuo švėisībės konėgākštē Oginskė pariedīmo i Salon-tūm dvara pas puonus Vainius, so katrās Oginskė bova sosėgėmėniavėn par žanatvės, ėlguokā reikiejē pavargtē, kuol parprata ton majedni pėninga. Tra-kū vaivadėjuo, kor ons auga ėr muokies, pėningā bova vadėnamis grašės, auksėnās, talerės. Vo ėe, Že-maitėjuo, – timpuom. Anas dalėje i šešis šeštuokus, dvilėka trečiuoku ėr dvėdešim ketoris posontruo-kus. Diel tuo biednos žmuogos timpa muokiejē eštėmptē ėlgam ėr vėskam, vo baguotam ana bėra pruo pėrštus kap pajūrē smėltės. Kučinskis Jūzops, jau daug vieliau prisėdūrės pri sava pavardies go-bernatuoriaus tėtola, toriejē ešmuoktē ton pėnin-ga tėmptē. Ėr ešmuoka: biednus apmuonīdams, so kopčės ėr žīdelės deriedamuos, puonu ožgaidas prigėsinđams nakaltuoms malagīstiemis ėr ešsėkokė-niejėmās, diel kuo ne vėina karta bova ožsėtraukės anūm rūstībē. Metu pradiuo, kumet lioub sorinktē

(Nukelta i 58 p.)

činša, rėndas, baudas  r skuolas, puons J zops lioub  ss muokiet  alga pats sau, tvarking  irašidams ton i  slaidu kningas.

„Mano (dvaro valdu gubernatoriaus) metinis atlyginimas... nuo seno nustatytas jos malonyb s Geradar s, – 200 timpu“. Tuoki atlig n ma paskir  puon  Vainien , kumet papraš  anuo pris jimt  v sus dvara r pesnius.

Rasiet tretiuo d inuo po puona Vainiaus Jorg  pagraba našlie Vainien  Uona pas sauk  dvara  kvaizdi i paluocio. Puons J zops  r š nd ina aišk  atm n  kuožna anuos žuodi, kuožna jodesi. Kumet so neram  š rd  ons i j  pro doris, pamat  puon , siedont  kriesl  so aukšto atkalt , aps riedios  joud  nu galvuos lig kuoju.

J zops is spuoksuoj  i aksuom n  puoniuos keporel , apsi ta paporosiuoms jouduoms kvarbatkuoms, sor štuoms po žond s kap mažam v kou.  šbal s anuos veids atruod  kap i riemus istatits. Švitiej  tik plat s akis  r balts šn pštokielis, katron puon  laik  ronkuo, joudo p ršt n  apmautuo. Ton ronka ana  st is  nus l nkosem J zopou pabočiuot , vo paskiau papraš  ats siest  priš s.

Siediej  puons J zops ont minkšta kriesla kap ont  lu, soklos s  r  ss t mp s. Jauties n  š p, n  t p – juk akis i aki so tou muotr ško anam dar nateka šnekietis: v s  r kal  bova aptar niejem  so omženat lsio puono Jorgio, vo tam sos rgos, anuo nuruodim s lioub pardout  kamerd neris ar akmistr n .

– Godotinas panie Juzef, – pradiej  kalba dvara sav nink , bet tujau sok k čiuoj , pakeldama pri aki m sava baltouji šn pštokieli.  r aišk na dvara  kvaizdiou, kuoki nalaiminga  r apleista jautas l kosi ba vira, k p an  rek palaik ma  r pagoudas. Diel tuo sakies dedonti veltis i anon, Ku inski J zopa, rimta, pruotinga ir teisinga žmogo, katrou pas t k v s s  dvara r kal s ,  r je ons aps jimt m, pat kiet m anam tvarkit  žem s valdas,  ki, pinig n s pajemas, i slaidas  r kaimietiu r kalus. Je puons J zops sot kt m, tvarkit m s kap nuors abodo pas tardamo.

Ta puoniuos kalba Ku inski J zopa nustebera  r soglom na. Kas be kuo –  r š rdi pagluost . Nabašt ks puons so anou diel darb m ar r kal m nas tar , lioub tik prisakit , kon r k padarit , kon nup rkt , kon pardout . Smolkiuos  slaidu apskaituos naved .  kvaizdis ž nuoj , kad puonalis tonk  lioub paluošt  kartuoms, na v sumet ta sluošdam,

tad  r skuol m toriej . Bet J zops bova somduoms žmuogos  r diel t m r kal m sau galvuos nasoka. Dabar,  šg rd s tuoki puoniuos prašima, somet , kad sot kdams tories pris jimt  d d lius r pesnius  r atsakuomib . Je neaps jims, kuo gera, r ks  s tuo dvara  seit . Tam  bieduos namat  – ž nuoj , ka darba nasunk  sos ras  r k tor. Bet pasakit  reikiej  dabar,  r puons J zops siediej  tiliedams gera m nota. Puon  lauk , akis nod rosi i sava p ršt nietas ronkas. J zops pam sl je, kad an  nier lengv  ni prašit , ni atsak ma laukt . Ont gal  gala, ka jau abodo iriem  akis v ins i keta, puon  Uona skob n   skleid  sava šn pštokieli  r pakiel  an m pri aki m. J zopou gailo pas dar  tuos muotr šk s: ana atruod  tuoki sos griaužosi  r  s sgondosi, nasos gaudonti, kuo nus tvert , k p šnekietis so pavald nio.

Puon  nabova prat n kuo nuors prašit  žmuoni m, žemesni m ož sav m.  r Ku inskis J zops r žuos sot kt :

– Naž nau, ar aš muokiesio it kt  anuos maluonib  puon , bet nadr sto priešint is anuos val . Galio pamiegint . Vo je puon  nat ksio, juk bus valno⁷ an  k ta ekonuoma pas eiškuot .

Puon   st is   kvaizdiou p ršt nieta ronka, katron tas pavuožn  pabo iava,  r ats doksiej  so palengviej mo, ka galies ž nuomam žmuogou pat kiet  v sus dvara r kalus. Nu tuos d inuos puons J zops pas vad na Salont m dvara vald m gubernatuorio. Parveiziej s v sus puopierius, katrus anam pateik  puon  Vainien  Uona, pamat , ka dvara pajemas ret  kumet bova d dlesn s ož  slaidas, tonkiau – priešing . Nuorint at dalit  skuolas, reikiej  skai ciout  kuožna timpa. I i slaidu  r pajem  kningas mažn  tris dešimtis metu iraš niej  kuožna gauta ar  sleista timpa. Sava puon  tuos kninguos t tolava ne vardo, pavard , vo pravard , katron pats sogalvuoj  – anuos maluonib  Geradar . Š n m nota v skon pris mindams ligo  r sos sarmat j . „Geradar “ – žuodis gers  r tinkams diekavuon   ssakit . Tou žuodio lioub kreipt is i sava puonus možek , prašidam , diekavuodam , aukštindam . Bet puons J zops nabova mož ks, tad anuo l puos Geradar s vards, nuors  r nulonkiaus   štarts, toriej  p p ru smuoka⁸. Puon  Vainien  Uona, bajuor , kašteliuonien s Gorskien s muotina  r šeši m anuos v k m – kašteliuon tiu – buobot , nikumet naparuod , ka b tom nakont na,  šg rdosi J zopa

taront ton varda ar pamatiosi anon ožrašīta.

Šėndėin puons Jūzops pamėslėjė, kad ana tėkrā bova Geradarė. Ni vėins prašītuos naėšėjė ėš dvara tošts, ni vėins obags pri bažninčės nalėka napamaluonints. Puonė šelpė padėgielius, nosėgīvenosius bajuorus, pabiegielius ėš rusu nalaisvės, kor žemaitiu bajuorelė lioub pakliūtė puo konfederacėju; ana aukuojė praeinontėms maldėninkams ėr vienuolems, katrus puons Jūzops šėrdie laikė dīkadounės ėr slinkės. Ė nikuokė dīva nabova – juk vėsas timpas i prašalātiu ronkas rėitiejė ėš dvara piningėnės. Puonė Geradarė pati bova prašītuojė, vo puons Jūzops lioub krapštītė piningelius keik galiedams skūpiu. Žėnuojė, ka puonė taupītė namuok, keik tories, tėik ėr atėdous naskaitīdama. Diel tūm daliku anodo daugiausė priekaištu vėins ketam ė toriejė. Keik kartu puonė Geradarė ūkvaizdi barė ož pėgius pėrkėnius, ož prasta valgiu stala, ož drebiejėma diel kuožnuos timpas, doudamas obagou, skėramas kašteliuonātiu keliuoniems ar pramuoguoms.

Tėms prėklėms rokundams gala nabova. Pėrmāsės gubernatoriavėma metās puons Jūzops bova mažne palaiduojės sava planus ėštrauktė dvara ėš skuolūm ėr biednīstės, statītė tėltus, malūnus, bravuorus ėr kėtas pramuonės, kuokės lioub matītė po svieta keliaudams, ožvės aplink Vėlniaus miesta ar Trakū kraštė, lingoujėntemė tonkės pošīnās, pribarstītamė ežerūm ežerieliu, išvingioutamė opiu opalieliu, ėš tīriausiu šaltėniu atsėradosiu...

Ėšlaidūm kninguos daugelie vėitu lioub irašītė „douta anuos maluonībės Geradarės valė“, kas znuočėjė⁹, kad ons diel tūm ėšlaidu nalaika savės kalto. Atėjė i galva prisėmenėms, kāp žėima važiava i Lėi-puojė ont dvėjūm dėinūm apsėpėrktė ėr pasėžmuonietė so trėmis kašteliuonātės – Stanisluovo ėr dėdesniuosiuoms paneliems. Kap vėsumet apsėstuoje vuokītkas puoniuos Langienės ožeiguo. Pakuol jaunėklė po keliuonės šėldies ėr gierė arbėta, ons pats skobiejė apeitė kruomelius ėr torgo, ka nupėrktom vėskuo, kuo rėk dvara ūkiou. Ton, kas bova prisakīta nupėrktė jaunėklems, toriejė ėiškuotė so anās karto. Dėdėliausi apmauda jota pėrkdams strielba puonātiu Stanisluovou. „Kam tuoks dalīks rėkalings dar nasosėtopiejosem pėinborniou, – mėslėjė puons Jūzops, – rasiet tik bieduoms pridėrbtė?“ Bet ar gali, žmuogau, balso kam nuors pasakītė tuokės mintis? Ėr, sokondės dontis, vākštīuojė so jaunāsės

po kruomus, ėiškuodams anėms tinkamu prekiu ėr deriedamuos diel kuožna dākta, kas puonātems dėdėlė napatėka. Nagana tuo, parėjos i ožeiga sožėnuojė, ka puonātis pas Langienė ožsėprašė atskėra kombarė, ož katron ėr muokietė rėks papėlduomā, dā parėkalava dėšimtėis timpu ož luovas pakluojėma mergā. Matā, atsėdūrės tuolėi nu buobotės Geradarės, pasėjota soaugosio vīrėško. Ka grīža nomėi, irašė tas ėšlaidas i knīngas. Puonė matė, bet anuos ni akės nemėrkteliejė – nūdevė, ka tėp ėr tor būtė. Kučinskis Jūzops žėnuojė, ka anuos vaikātis Stanisluovs ėr dėdėliausis Geradarės rūpesnis. Anuo nab-sodrausminsi, kap ka mergātiu ar mažesniuojė Levuona, diel tuo, ka bova pasėpūtės ėr grobėjuons. Pats puons Jūzops na vėina karta gėrdiejė, kāp ons šnekiejė so sava buobotė. Geradarė tik dūsava ėr nosėsokosi ašaras braukė. Gerā nuors tas, ka i Salontus ons lioub atvažiutė retā ėr naėlgam.

Daug kon apmėslėje puons Kučinskis Jūzops tou nakti, posiaumėigie tūnuodams sava luovuo. Bet ont galūm gala atsėboda so sunkė galvo ėr ėšdžiūvosė borno. „Matīt, mėiguojau ėšsėžiujės“, – pamėslėjė ėr šūkteliejė Juokūba. Bet ėš tarna kamarėlės naėšgėrda ni krepšteliėjėma. Kumet tris kartus pašaukts Juokūbs naatsėlėipė, puons jau nuoriejė anou ėšbartė. Sunkė lonkstīdams kuojės par kelius, nusėleida skadās i kėima, žvalgīdamuos ar napamatīs Juokūba. Vo kāp kėtėp! Tas stuoviejė kėimė, so arklėninkās plepiedams.

Pamatės sava puona, ni nakrosteliejė.

– Kor to valkiuojīs? A nažėnā, kor tava vėita? – pradiejė bartėis puons Kučinskis.

Juokūbs nusėtraukė nu galvuos keporė, bet ronkas bočioutė nasėikė.

– Dabar navalno monėi būtė pas tamstas mīlėsta. Esmi kėtuo vėituo pri darba pristatīts.

Puons Jūzops nuoriejė pratėstė sava pamuoksla, bet, pamatės dvartarniu, katrėi vuos galiejė sosėlaikītė napradiejė jouktėis, veidus, nukonda žuodi par posė. Nomuojės ronko, nosėsoka ėr nopiedėna i šeimīnėnė, tėkiedamuos rastė kuokė nuors muotrėška, katra anam posrītė padoutom. Kokuorka¹⁰ Veruonė sotėka anon maluonė ėr pavuožnė. Pasvadėna puona ūkvaizdi pri stala, tujau atlakėna bliūda so šėltuos mėsuos šmuoto ėr spėrgės ožpėltuos kroupu kuošės. Pri tuo dar

(Nukelta i 60 p.)

atnešė dounas ėr žaliūm raugintu kopūstu.

Puonou Jūzopou atsėleida šėrdės.

– No, no, Verusė, ar šėndėina vėsėms tuokė rėi-bė posrītė doudi?

– Nė, puonali, na vėsėms, tik kãp katram. Mel-do pasėstėprintė, juk mėsłėjo, kad šėndėina puona-lis dar kousnė bornuo natoriejė.

Jūzops tik numikė ėr kėba i valgi. Veruonė koi-ties pri šopliedas¹¹, tarškindama bliūdalius ėr kriū-zelius¹². Naėlgã trokos ont stala padiejė imbriekie-li¹³ so ožplėkito arbeto ėr varėni kriūza.

– Duovėnuok, puonali, ka šiou tarpo nieka sal-dė natorio pri arbetas.

Bavalgont Jūzopa pruots praskaidriejė. Aiško, kad anuo gīvenėms dabar parsėvertė i kėta posė, tad tor džiaugtėis, kad atsėrond žmuogos, katros anuo napaniekėn ėr neėšjouk.

– Sieskis, Verusė, pasakuok naujinas. Rasiet šin rita anūm apstė atsėrada.

– Duovėnuok, puonali, siedietė natorio laika. Dedliausė naujina puonalis pats žėna, vo kas ės tuo ėsės, dar nažėnuom. Bet mėsłėjem, ka prastam žmuogou tas i gera naėšvėrs.

– Tad ar jau sosėtėkuot so naujoujo puono ūkvaizdio?

– Nė, kor tau! Ons i koknė ar šėimīnėnė vargo ar ožsoks. Rasiet kuoki tarna atsiūs. Vo je ėsbartė kou nuories, pas savi tujau pasėšauks. Napritink ba-juorou puo tarnūm kertės vãkštuiotė...

– No, no... – numikė puons Jūzops, arbata siorbstidams. Kou nuors dar sakītė ar aiškintė Ve-ruonė ons jau nabnuoriejė. Paskotėnė anuos žuodė Jūzopou pasėruodė par daug droušė. „Je aš tabibū-tiuo sava vėituo, muotrėška tuokiūm daliku nasė-rīžtom mon sakītė“.

Tad atsėstuojojė, padiekavuojojė Veruonė oš posrītė ėr, ožsėvuozės keporė, nažvalgīdamuos nužings-niava par kėima i sava boveinė, ligo žmuoniūm namatīdams. „Rėks priprastė, rėks priprastė“, – ra-mėna pats savi.

Parsėradės i sava kertė, atradės vėskon tėp, kap ėr palėka, pamėsłėjė: rėks patem vėskon tvarkītėis, nieks nabšuokėnėis aplė monėm. No ėr sosėtvarkīs, laika juk tor ožtektėnã. Pasėkluojė luova, ėsportėnės puodėška anou dailė galvūgalie padiejė. Numestus ėsėigėnėis drabužius ont vagiu sokabėna. Tousikės noėjė pri šiepalė, atėdarė anou, sosėčiškuojė imbie-

rėnės ruopėnelė, ėr, prisėpilės kupkieli, sosėvertė i borna. Puo suotiuos posrītės ta ruopėnelė dėdėlė skanė žemīn anam nuplaukė. Nuoriejė dar vėina bornelė isėpėltė, bet sosėtoriejė: napradiek, žmuo-gau, vėins pijuokautė – je tėp nuori, gali i karčema nueitė, alaus pasėjimtė, tėn tėkrã ka atsėras kas nuo-ries so tavėm pasėšnekietė... Ėr naujiesis dvara val-dītuos gal pasėmaišītė. Vargo ar palėks anon tamė botė ont puona dounas ba ožsėjiemėma? Nuors ėr septinta dešimti pradiejės, bet ketorės dešimtis metu ėsđėrbės tamė dvarė, žėnous čė kuožna kertė, kuožna žmuogo, kuožna žemės pėda, dar galietom būtė naudings. Je tabibūtom gīva Geradarė, tėkrã ka pasėšauktom, je nė so rėkalo, nuors pasėšnekietė. Rasiet pėrma karta gīvenėmė puons Jūzops pasėsgė-da tuos muotrėškas. Juk par tėik metu nabova ni vėi-na karta, ka būtom ėjės pas puonė so lengvo šėrdė.

Dėdžiausis puonu Vainium pasėdėdžiaivėms bova anū doktie Marėjuona, Žemaitėjės kašteliuona Gorskė Mėkuola pati. Ana sosėlaukė šešiūm vãkūm. Paskotėnės dvė doktėrelės – Uona ėr Kuotrīna – dar sovėsam mažas tabibova, kumet anūm muotinelė sunkė pasėlėguojė.

Nu sokatu (vieliau ton lėga džiuovo pavadėna) anã laikã vaistūm nabova. Ėr kėba ta bjaurībė pri vėsūm, naveizont sens ar jauns, biednos ar baguots. Kãp ana prikėba kašteliuonienė Gorskienė, žėniūm nier. Po tieva puona Vainiaus Jorgė laiduotoviu puonė Marėjuona ĩgolė sovėsam. Vãkus reikiejė nu anuos tuoliau laikītė, kad neapsėkriestom. Vīriau-siesis sūnos Stanisluovs bova pri tieva.

Pėrmuoji doktie Teoduora laikies pri gėmė-niūm, daugiausė Opīnas dvarė. Vo lėkosius kašte-liuonātius – sūno Levuona, doktėri Liodvėka ėr abėdvė mažiuosės – atvėžė pas buobotė Vainienė i Salontus. Tumet dvarė bėngies ramos gīvenėms. Teka geruokã sosėspaustė, diel tuo kad so vãkã at-važiava auklė, tarnã ėr mokītuojė.

Mažiuosės priveiziejė auklė vuokītātė Kerna, Liodvėka toriejė tarnaitė Gertrūda. Bova dar gover-nantė Elīza, katra Levuona ėr anuo seseri Liodvėka muokė kalbūm, mozėkas ėr paduorė apsėejėma. Bet, naveizont muokītuojū darba, vãkã bova geruokã ėslepintė ėr padīkėn, nu mažūm dėinūm isėdiejėn i galvas, kad anėi ĩr dėdėlė puonātė – kašteliuona vãkã. Ožvės sunkiau bova so vaikioko Levuono, diko, ožsėspīrosiu er naspakaino, katros omžėnã

lioub kon nuors solaužītē, sodaužītē, mergātēs sorē-kintē. Na vēina karta ūkvaizdis Jūzops torieje pērktē stīgas puonātē skripkā¹⁴, panieliu partepējuonou, naujus poudelius arbetā, gozēkus ēr žēpuonus ar sagnosis korpiems.

Po vīra mērtēis puonē Geradarē smarkē pradijē rūpintēis sava svēkato. Toriejē Klaipieduo do daktarus – Hagana ēr Bergizuona, pas katrus siuntēniejē patēkema žmuogo Šuoblinski pasēklaustē pararēmu ar parvežtē vaistūm. Kartās daktara Hagana ēr i Salontus lioub atvežtē. Ka pasēlēguojē doktie, muotinā laika sērgtē nablēka. Tad Geradrē sava dēinas dalējē tarp Vēikšniūm ēr Salontūm, naktēmis, kap žmuonis sakē, gīvendama kelie. Puons Jūzops pēktēnuos: ar puonē kašteliuonienē vīra nator, kad smolkus rūpesnius sokraun ont muotinas galvuos? Ontā parsēvēžē puonē Vainienē švēistovus žvakiems istatītē ēr sotaisīdēna Salontūsē, ož kon reikiejē pakluotē daugiau nego 40 timpu. Vo dar pernā i Vēikšnius vežē duovēnūm 17 svaru gintara, katros kaštava 30 timpu. Pas Salontūm audiejus sava kašto muotina ēšausdēna 42 mastus druobēs doktērēis prigalviems apvākstītē. Ēr valgi skaniesni vēs lioub vežtē ēš Salontūm: ta eršketa marinavuota, ta jautienas, vo vasaras laikē dar ēr cēboliu 6 vainēkus nuperka. Ruoduos, smolkē dalikā, vo ka sodedi vēskon, veiziek 50 timpu ēr nabier. Bet ar galiejē ons muotrēška peiktē? Žēnuomās, ka nagaliejē. Katra muotina, i tuokē bieda vākou patekos, narūpintomēs anou?!

Ale biedas šemē gīvenēmē puo vēina navākštiu. Kēta bieda i Salontus atslinka pasaluoms, kumet nieks anuos nasētēkiejē. Kuožna vasara lēipas mienesie dvarē lioub būtē švēntams puoniuos Uonos vardadēinis ēr gēmēma dēina. I balio lioub sosērinktē gēmēnēs ēr sosiedā ēš aplinkēniu dvarūm. Tās metās, kap ē onkstiau, balios nabova ni dēdelis, ni prašmatnos. Nieka nakvēitē, bet atvažiavosiu pasveikintē puoniuos Uonos naēšvarē. Vaišēs reikiejē sotaisītē. Žmuoniūm pri stala sosvadēna aple puora desietku, naskaitont vākūm. Par pēitus tarns, tikē prislinkēs pri Jūzopa, pašnēbždiejē dvara gubernatoriu i ausi, kad ons tujau pat išeitom i kēima. Atsēdūrēs laukē puons Jūzops ēšgērda dēdeli gvalta¹⁵.

– Bēda, bēda – vuokēškā vēs rūpava mažūju kašteliuonātiu auklē Kerna, plaštakas i dongo ēškieslosi. Kētas tarnaitēs ēr vākūm tunts bova apspētēn vīrausioujē panelē Liodvēka, dejoujēntē ēr šaukon-

tē. Ana, krovēno ronko ožsēdēngosi aki, stuviejē mergātiu prilaiukuoma. Puons Jūzops jau nuoriejē biegtē Geradarēs pavadintē, bet ana pati, matīt, ēšgērdosi kēimē alasa, tarpdorie pasēruodē.

– Kas atsitiko?

Paaiškijē, ka mergātēs ēr puonātis Levuons so svetiūm vākās lakstē puo parka, katros sopa paluocio ēš trējūm posiu, ējē lig pat pakalnie šnarontē opalēlē. Gainiuojies vēins kēta na tiktā takās, bet ēr puo žuolīnus, pēivelēs ēr krūmīnus. Pagavēn katron nuors, tujau taikies apverstē ont žemēs ar bēnt jau pastumtē. Pasūmieta panelē Liodvēka ivērtā i ruožiū krūma ēr pasēsvierē ont sausuos šakuos.

Nulūžēs anuos gals dabar stērksuojē pri pat akēis. Ēš žaizduos sunkies kraus. Puonē Vainienē, pamatiosi tou krauji, ož galvuos sosējiemē, naēšmanīdama, kon darītē. Gerā, ka šalēp atsērada anuos posseserē – puonē pataurininkienē ēš Opīnas, katra napametē galvuos.

– Ša, ša, ša, – apkabēnosi ana ramēna riekontē mergelē, – einam i tamstu kombari. Kas nuors greitiau teatnēš bliūdieli so švario vondēnio ēr audekla...

Po keliūm mēnotu puonē Vainienē prisakē ūkvaizdiou kinkītē arklus i brēka – panelē rēk lakin-tē pas daktara. Nuors žaizda ne patiuo akie, bet ba daktarūm naaiško, kāp rēk mergātē tuoliau gidītē.

Sotarē lēguonē vežtē i Gargždus. Līdietetē apsējiemē puonē pataurininkienē; ana gerā pažēnuojē Gargždūm admēnistratuorio puona Vagneri, nasunkē galiejē rastē vēita kor apsēstuotē tamē miestē.

¹ Lauptais.

² Emaliuotas.

³ Tarnas.

⁴ Ak tu, šuns koja.

⁵ Tarpinė.

⁶ Pyktis.

⁷ Bus galima.

⁸ Skonis.

⁹ Reiškia.

¹⁰ Virėja.

¹¹ Indauja.

¹² Puodėliai.

¹³ Duonos riekė.

¹⁴ Smuikas.

¹⁵ Triukšmas.

(Bus daugiau. Tēsiniš kētūs numeriūs)

NYKŠTUKAS POLITIKAS

Sofija TYZENHAUZAITĖ

(Tęsinys. Pradžia – el. žurnalo „Žemaičių žemė“ 2023 m. Nr. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 2014 m. Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8)

(XL skyriaus tęsinys)

Nykštukas papurtė galvą.

– Prašau jūsų patikinti jį, kad mano jausmai jam nepasikeitė. Susiraskite jį, juk jūs jo draugas, pasistenkite jį paguosti, sugrąžinti jį į protą, bet prieš tai maldauju jūsų, jei galite, paaiškinkite man tą nesuvokiamą paslaptį, kurios negaliu suprasti. Kodėl Balani mano brolis ir kodėl aš esu jo motinos dukra?

– Balani yra slaptos Monliuko ir ponios jūsų motinos santuokos vaisius.

– Monliuko? Vyskupo?

– Tada jis nebuvo vyskupas.

– Kas nutiko paskui?

– Kiek žinau, Monliukas, negalėdamas paskelbti apie savo vedybas, nutarė paskelbti savo sūnų, kurį šiandien įteisino, mirusiu.

– Ach, vargšė mano motina! Kas jai nutiko po to?

– Ji atvyko į Lenkiją. Bet, panele, palaukite jos žadėtų paaiškinimų. Mano žinios apie tai menkos, prisiekiu, tikrai negalėjau numatyti tokios įvykių sekos, o ir man pačiam galbūt teks apgailestauti dėl kai kurių pernelyg lengvabūdiškų savo žingsnių. Bet aš tikiuosi viską ištaisyti.

Po užgriuvusių išpažinčių ir vienas paskui kitą žaibiškai sekančių įvykių, Krasovskis suprato, kad jis pernelyg uoliai stengėsi pasitarnauti savo draugui. „Bet kas, po velnių, – mąstė jis, – būtų galėjęs nuspėti, kaip klostysis įvykiai? Argi sunku suvokti, kad apsirikau, nes ir tikroji Balani motina neatpažino savo sūnaus, ir net natūrali trauka prie jo nepadėjo atskleisti juos siejančių ryšių?“

Keletas žodžių, išsprūdusių naiviai Vandai, sukėlė ir daugiau minčių apmąstymams. „Aišku, –

Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė (1790–1878) portretas. Dailininkas Johanas Baptistas Lampis vyresnysis (1751–1830). Paveikslo originalas saugomas žemaičių muziejuje „Alka“

mąstė jis, – ji visada jautė Balani tik brolišką meilę. Nėra ko abejoti, jos metų ir tokią nekaltą, ją užvaldė jausmas, kurį ta kvaiša romantikė Ana Marten panoro įvardyti kaip meilę, nes, jos įsitikinimu, tokia ir yra meilė. Bet aš, senas kvailys, turėjau būti išmintingesnis ir neskubėti skatinti tokių neįprastų vedybų plano. Reikėjo laikytis seno ir protingesnio sumanymo dėl kašteliono Tenčynskio. Nelabai nustebčiau, kad mergina labiau linktų į pastarąjį. Teks palaukti. Beje, paskutinis kartas mano gyvenime, kai aš veliuosi į tokio pobūdžio reikalus.“ Tačiau nykštukas, negalėdamas visiškai atsikratyti seno deribininko įpročių, ir tą dieną keletą kartų paslapčia tarėsi su Ana Marten. Jis pabandė nuraminti Balani, nepajėgiantį susitaikyti su žlugusiomis viltimis, ir net slapčia derėjosi su Regina. Taigi, ta ypatinga būtybė sugebėjo taip suktis, kad galėjai įtarti jį esant vienu metu keliose vietose.

Vanda užsidarė savo kambaryje, ji net Reginos nepanoro matyti, nepanoro net atskleisti, kokie neįtikėtini pokyčiai įvyko jos gyvenime. Pagirtinas atsargumas ir išmintis kėlė baimę, kad ta nemokanti prikąsti liežuvio mergina gali plepėti ko nereikia apie moterį, kurią Vanda vertino ir gerbė kaip savo

motiną. Vargšė Vanda, jai buvo labai sunku sude-
rinti pagarbą su įsivaizduojama dorybės samprata.
Ji būtų mielai paaukojusi pusę savo gyvenimo, kad
galėtų gerbti savo motiną, bet padorumas yra gėris,
kurio nenupirksi už jokių pinigų. Kokia pamoka
Vandai! Kiek ji skyrė dangui priesaikų ir prašymų,
kiek prašė Dievo neatimti iš jos dieviško skaistumo
dovanos. „Argi siela gali džiaugtis ramybe, – mąstė
ji ašarodama, – jei neranda santaikos su dangumi?
Vargšė mano motina, kiek ji turėjo iškentėti taip il-
gai ir giliai širdyje slėpdama fatališką paslaptį, gu-
drauti ir išsisukinėti bendraudama su savo vaiku,
matyti mane greta savęs ir negalėti vadinti savo du-
kra, už visus motiniškus rūpesčius neįgydama teisės
vadintis jai priklausančiu vardu, gal netgi rausti, kai
aš imdavau kalbėti apie dorybę. O Viešpatie, ko-
kias kančias jai nuolat teko kęsti.“ Tačiau tuoj pat
iš galvos vijo, atrodo, neginčijamą tiesą, nes manė,
kad tokios mintys labai įžeidžia motiną, juk jos dera
gailėtis. Širdyje ji stengėsi ją pateisinti. Norėjo, kad
ji pati papasakotų apie įvykius, nulėmusius jos elgesį
ir visą gyvenimą. Ji tikrai nėra tokia kalta, kaip galė-
tum tvirtinti. Užvaldyta tokių minčių Vanda nebe-
galėjo atsispirti norui susirasti motiną ir paprašyti
jos paaiškinti, ką reiškia jos neseniai ištarti žodžiai.

Buvo vėlu, visi miegojo. Vanda bijojo pažadinti
Reginą, miegančią gretimame kambaryje, ir išslinko
tyliai, stengdamasi nesukelti nė menkausio triukš-
mo. Iki ponios Ljetar, dabar Anos Marten, kamba-
rio vedė ilgas koridorius. Vanda slinko patamsyje ir
apgraubomis pasiekė jai taip gerai pažįstamas duris.
Per pravertų durų plyšį ji išvydo sklindant šviesą ir
pamatė savo motiną, kuri, ranka pasirėmusi galvą,
kažką rašė. Vaizdas ją sugraudino. Kambarys buvo
sujauktas, daiktai išmėtyti, skrynios atidarytos. Su-
nerimusi, neperpratusi tokios netvarkos priežasčių,
Vanda uždėjo ranką ant durų velkės ir jau ketino
duris stumtelėti, nors nežinojo, ar motinai tai bus
malonu, kai staiga išgirdo tylų šnarėjimą korido-
riaus gale ir pasuko galvą. Išvydo Balani. Jo išblyš-
kusį veidą apšvietė rankoje laikomos lempos šviesa.
Plaukai buvo išsidraikę, akyse degė niūri liepsna.
Baisus vaizdas sukrėtė Vandą.

Ją apėmė neįveikiama baimė, ji nebegalėjo iš-
tverti tokio vaizdo, niūraus į ją nukreipto žvilgsnio
ir spruko į savo kambarį. Vanda ilgai negalėjo už-
migti, nes iš akių nenyko matytas vaizdas. Užmigo

vėlai ir nubudo jau gerokai įdieniojus. Širdyje jautė
slogutį. Pakviesta jaunosios šeimininkės, pasirodė
dirbtinę šypsena nutaisiusi Regina.

– Mano motina, – pradėjo Vanda, pamiršusi,
kad ketino nieko Reginai nesakyti, – mano moti-
na, – nes tai buvo pirma mintis ir pirmas jausmas,
kilęs nubudus.

Regina jau žinojo tiesą, nieko neatsakė, tik pra-
nešė Vandai, kad su ja nori pasikalbėti nykštukas,
nes turi jai pasakyti kai ką svarbaus.

Paskubomis apsirengusi Vanda spėriai nusileido
į saloną, tikėdamasi, kad galbūt ten ras savo motiną
arba sužinos, kur ją rasti. Bet aptiko tik nykštuką.
Tasai vaikštinėjo oriai susikaupę.

– Taigi, – prakalbo Vanda, eidama prie jo, – gal
netrukus išvysiu savo motiną?

Nykštukas neatsakė į klausimą, bet ėmė aiškinti:

– Skaitykite, panele, skaitykite dokumentus,
kuriuos mane įpareigojo jums perduoti.

– Kodėl reikėjo rašyti, juk ji gali pasikalbėti su
manimi?

– Bet tai jos rašyta ir jūs privalote gerbti jos valią.

– Paklusime, bet tikiuosi, kad baigus skaityti
man bus leista ją apkabinti. Ar ne? Jūs tylite ir nieko
nesakote? – susijaudino Vanda.

– Skaitykite, panele.

Ji drebančia ranka išvyniojo popierių ir ėmė
skaityti.

„Dievas yra teisingas, mano vaike, jis niekada
neleis, kad mūsų nuodėmės liktų neatskleistos, kad
būtume nenubausti. Vėliau ar anksčiau tiesa išaiškė-
ja ir nusidėjęs žmogus niekada neišvengia dieviško
teisingumo. Jei jam ir pavyksta kurį laiką apgaudi-
nėti žmones, jis negali atsikratyti sąžinės priekaištų
dėl padarytų nuodėmių. Sąžinės priekaištai jo ne-
apleidžia. Šis perspėjimas nėra skirtas tau, nekalta ir
tyra siela, kuri nelabai suvokia, kas yra blogis! Mano
dukra, nepyk, kad pavadinau tave tokiu švelniu
vardu, jis daro šlovę kiekvienai motinai, jį parašiau
drebėdama! Mano dukra, skaitydama šiuos žodžius
neskubėk manęs teisti, pagalvok, kad gyvenau tik
dėl tavęs, kad tu buvai mano laimė, kad tavo dory-
bes ugdžiau ir aš, ir jos išpirks mano kaltes.

Mano nelaimės prasidėjo vos man gimus, nes
beveik tuo pat metu mirė mano tėvai. Vargšę naš-
laitę, kuriai buvo lemta skursti nuo pat lopšio, pri-

(Nukelta į 64 p.)

glaudė motinos brolis, vienintelis pasaulyje likęs globėjas. Mano dėdė nebuvo tas žmogus, kuris galėjo man sukelti prierašumą ir pasitikėjimą. Tačiau jis nebuvo visiškai tamsuolis ir augino mane gana rūpestingai ir turbūt nutarė, kad esu jam visiškai tinkama, nes vos tik man sukako penkiolika metų, jis pareiškė ketinantis mane vesti. Mintis susieti savo likimą su žmogumi, kuris užėmė tėvo vietą, man pasirodė tokia baisi, kad sukėlė neįveikiamą pasibjaurėjimą juo. Niekada bjaurus veidas, amžiaus ir charakterių skirtumas, ypatingas šykštumas, polinkis lupikauti taip nesukrėtė manęs ir neatrodė tokie šlykštūs, kaip nuo tos akimirkos, kai mane sukaustė baimė, kad būsiu pasmerkta visą gyvenimą likti su juo. Mano dėdė įtikinėjo, kad neturiu nieko šiame pasaulyje (ir tai buvo tikra tiesa) ir esu visiškai priklausoma nuo jo geros valios, tad man neliko kitos išeities, kaip tekėti už jo arba tapti vienuole. Jauna, nepatyrusi, tegalėdama rinktis viena iš dviejų – arba paaukoti savo gyvenimą vyrui, kuriam neįaučiau nei prierašumo, nei pagarbos, arba tapti vienuole, kam neįaučiau nė menkiausio pašaukimo, nežinojau, kaip apsispręsti. Paprašiau leisti pagalvoti. Dėdė neprieštaravo, bet ėmė dvigubai atidžiau pavydžiai mane sekti. Tada supratau, kaip teks kentėti nuo jo nepasitikėjimo ir įtarinėjimų, jei nutarsiu tekėti už jo.

Iš prigimties buvau karšto būdo, linkusi į savarankiškumą, tad toks tironiškas elgesys sužadino manyje patį karščiausią norą atsikratyti jungo, į kurį ketinta mane įkinkyti. Tuo metu atsitiktinai susipažinau su tada jaunu ir daug žadančiu Monliuku. Jis atvirai žavėjosi mano jaunystės grožiu, aš irgi pajutau panašius jausmus. Tokia pergalė pirmiausiai paglostė mano savimeilę, o paskui užkariavo širdį. Susitikinėdavome nedažnai, bet mane žavėjo jo protas ir grožis, nes jis buvo labai ryškus kontrastas, palyginti su paniurusiu ir atstumiančiu dėde. Tačiau likau ištikima savo principams ir pareiškiau Monliukui, kad jis gaus mane tik garbingu keliu. Jo padėtis visuomenėje buvo komplikuota, aš pati buvau priklausoma nuo savo dėdės, tad mums liko vienintelė galimybė – slaptos vedybos. Mano nepatyrimas, meilė Monliukui neleido man numatyti, kokie pavojai slypi žengiant tokį lengvabūdišką žingsnį. Nė nenumaniau, kad slaptumas gali padaryti man blogą įtaką. Pastojau ir teko labai stengtis, kad tai nūslopčiau. Nuolat raginau Monliuką pa-

daryti tam galą ir paskelbti apie mūsų vedybas. Jis vis nukeldavo terminą, sugalvodavo begalę kliūčių, kol vieną siaubingą dieną, kurios niekada nepamiršiu, Monliukas atskleidė man visą teisybę. Supratau, kad jis tebuvo niekšas, ir puoliau į neveltį. Jis buvo dvasiškis, o aš už jo ištekėjau ir ruošiausi tapti motina! Nelaimingoji! Kodėl skausmas neaplenkė nuolatiniams vargams pasmerkto būtybės, kodėl ji vieną dieną turėjo taip nusižengti! Gal Monliukas jautė man švelnius jausmus, o gal viso labo užuojautą nelaimingajai aukai, todėl pasistengė mane padrašinti ir prisipažino, kad linksta į kalvinizmą, kad persekiojimų baimė kliudė jam atskleisti savo tikruosius jausmus ir vedybas, bet sūnaus gimimas būsiąs tas galingas postūmis atsisakyti duotų įžadų. Aš mylėjau Monliuką ir aklai tikėjau jo pažadais ir kalbomis, stiprinančiomis mano prierašumą prie jo. Gimė labai lauktas sūnus ir tuoj pat po jo gimimo man buvo pranešta apie sūnaus mirtį. Netekusi jo, praradau bet kokias viltis. Išvargintas mano daugiau nei teisėtų skundų ir nesiliaujančių priekaištų Monliukas visiškai nustojo manimi rūpintis, ir aš netrukus sužinojau, kad savo karališkosios globėjos dėka jis paskirtas į vyskupiją ir gavo svarbią diplomatinę tarnybą. Teisingumas, pagarba, švelnumas, meilė, – viskas buvo paaukota dėl ambicijų. Buvau motina be vaikų, žmona be vyro. Daug ašarų išliejau, apraudodama pragaištingas savo apakimo ir neišmintingo elgesio pasekmes. Išduota vyro, kuriam lengvabūdiškai patikėjau savo likimą, nelabai turėjau į ką kreiptis, užgriuvus tokioms baisioms negandoms. Gal į savo dėdę, kurią nuolat nusikalstamai mulkinau ir kuris vis atkakliau reikalavo tekėti už jo? Nepažinojau nieko, kas būtų rimčiau susidomėjęs manimi, būtų išdrįsęs kaip nors palengvinti mano beviltišką būklę, ar bent jau davęs išganingų patarimų. Be abejo, galėjau paviešinti savo vedybas ir apsisukti teismui. Bet toks žingsnis, toks juridinis skandalas būtų tik sužlugdęs Monliuką ir užtraukęs man gėdą, paviešinus mano neapgalvotą elgesį ir patiklumą. Buvau išdidi iš prigimties ir man buvo bjauru priimti Monliuko teisingumą ar jo rodomą gailestį, būtinus mano išgyvenimui, nes norėjau visa tai gauti tik iš jo meilės man. Taigi, atsidūriau nepavydėtinoje padėtyje, blaškiausi nuolat kamuojama apgailestavimų ir apmaudo. Galėjau išsigelbėti tik visiškai pasikliaudama protu ir dorybėmis, bet mano charakteris

buvo per minkštas, elgiausi nenuosekliai, tad manęs laukė pražūtis, ir aš pražuvau. Puikus pavyzdys, kaip vienintelis klaidingas žingsnis gyvenime gali išprovokuoti nepataisomą klaidų virtinę.

Mano dėdė persikėlė gyventi į Paryžių, jau visus metus buvome įsikūrę Paryžiuje, maždaug tuo metu ir Monliukas liovėsi su manimi susitikinėti. Tuo metu, be abejo, bažnyčioje, mane pastebėjo ir ėmė manimi domėtis neseniai į Paryžių atvykęs lenkų didikas. Tas vyras – seniūnas Odolinskis. Surinkęs žinių apie mane, jis slapta padarė labai viltingų pasiūlymų. Jie masino, nes buvo labai garbingi. Jis siūlė man mokytojos vietą Lenkijoje su derama alga ir suteikė vilčių dėl ateities. Nedvejodama sutikau. Išvykimas iš tėvynės, kurioje neturėjau nei tėvų, nei draugų, nei turto, kur teko iškęsti tiek kančių ir buvo likusi tik perspektyva, kad būsiu prievarta išsiųsta į vienuolyną, man pasirodė esąs gelbėjimosi plaustas skęstant laivui. Buvo neįmanoma tikėtis gauti mano dėdės sutikimą, nes tai būtų sugriovę ir sujaukę visus jo planus, o juos jis kuo karščiausiai ruošėsi įgyvendinti. Tada mudu su seniūnu sukūrėme pabėgimo planą, jis pavyko kuo puikiausiai. Paleidau gandą, kad nuskendau. Kai kurie mano drabužiai buvo apskriai išmėtyti ant upės kranto ir įtikino mano dėdę, kad aš negyva. Pasprukau iš Paryžiaus niekam net nesiruošiant manęs ieškoti. Pirmosios kelionės dienos man pasirodė tarsi pasaka. Seniūno rodomas dėmesys, nuolatinė pagalba, romantiški prisiminimai apie mano pagrobimą, vietovių ir šalių kaita, – viskas kaitino mano gyvą vaizduotę. Seniūnas neilgai slėpė savo aistrą man ir aš pajutau, kad tuštybė vėl užnuodys meilės nuodais mano silpną širdį. Iš pradžių neatsakiau į jo pasiūlymą, bet mano atsikalbinėjimai dar labiau pakurstė jo užgimusius jausmus. Žinojau, kad jis silpnavalis ir kad aš, pasinaudojusi savo protu, galiu pasiekti, kad jis pasiūlytų man savo ranką ir širdį. Bet tikėjau, kad mano ryšiai su Monliuku amžini, nesupratau, kad tos vedybos yra niekinės žmonių ir bažnyčios vertinimu, tad graužiausi dėl savo neapgalvotų žingsnių, atėmusių iš manęs daug geresnį likimą. „Net ir mano dėdė, – karčiai maščiau, – net ir mano dėdė būtų nesipriešinęs tokiam naudingam ir garbingam pasiūlymui.“

Nedrįsau atskleisti seniūnui tikrųjų savo nelaimių priežasčių, siekiau įtikinamai pasirodyti

jo akyse, kad nesu savanaudė, paaiškinau jam, kad mano kilmė yra ne ką menkesnė nei jo, kad neketinu piktnaudžiauti jo aistra man, kad man svarbu tik sąžinė. Surezgiau tokią išmoningą pasaką, kad jis dar labiau susižavėjo manimi, bet atsisakė ketinimų mane vesti. Jis dar kartą prisiekė mane amžinai mylėsiantis ir abu pasižadėjome gyventi vienas dėl kito nesusijungdami meilės saitais.

Taip sutarę pasiekėme vieną jo dvarų Lietuvos gilumoje. Netrukus jis paliko mane ir išvažiavo aplankyti saviškių. Tada pasaka ėmė blankti su lig kiekviena diena. Buvau viskuo aprūpinta, nors nelabai galėjau susikalbėti, buvo tenkinami visi mano įgeidžiai, nes man patarnavo patys švelniausi ir paslaugiausi pasaulyje žmonės. Bet nuošaliame kaime viduryje girių sielvartas, vienatvė ėmė graužti mano širdį, visiškas kalbos nemokėjimas ir šalies pročių neišmanymas kliudė man bendrauti su žmonėmis, tad vis labiau grimzdau į savo elgesio analizę.

„O jei jis nesugrįš, – maščiau verkdama, – argi turėjau kliautis vieno vyro žodžiu, jei kitas vyras nepabūgo sulaužyti priešais altorių duotą priesaiką.“

Gyvenimas parodė, kad mano baimė tikrai kilo ne be pagrindo. Pasklido kalbos, kad seniūnas vedė. Kurį laiką dar abejojau, bet smūgi sudavė pats seniūnas, patvirtinęs mano nelaimę. Jis pranešė, kad šeima privertė jį vesti labai aukštos kilmės merginą, nes toji atnešė jam didžiulį krautį, ir ta santuoka buvo naudinga. Baigdamas jis vėl tūkstančius kartų prisiekinėjo meilę, sakėsi puolęs į neviltį, tvirtino, kad pokyčiai mano gyvenime niekaip nepaveiks jo jausmų man. Tokia mintis kėlė man siaubą. „Gal jis tiki, – niršau, – kad susitaikysiu su svetimavimu?“

To buvo negana – supratau, kad antrą kartą tapčiau motina. Man tai buvo liūdna žinia ir vėl teko kreiptis į seniūną, nors ir bjaurėjausi jo pagalba, bet to reikalavo mano padėtis ir visiškas nepriteklis. Jis suteikė man deramą prieglobstį mieste, kur atvykusi netrukus pagimdžiau dukrą. Tai buvote jūs, miela Vanda. Laikydama jus savo rankose, laistydama ašaromis jūsų vaikišką veidelį, pažadėjau dangui skirti jums visą savo gyvenimą. Nutariau vėl sugrįžti į doros kelią. Nuo jūsų gimimo praėjo vos du mėnesiai, ir aš neapsakomai susijaudinau išgirdusi apie per ankstyvą seniūnienės Odolinskos mirtį. Man apie tai pranešė pats seniūnas. Jo žmona mirė

(Nukelta į 66 p.)

gimdydama dukrą. Nesitikėta, kad ir vaikas gyvens daug ilgiau nei motina. Manau, kad prie natūralaus sielvarto prisidėjo ne ką mažesnis – galėjo tekti grąžinti žmonos kraitį. Prieš mirtį seniūnienė surašė testamentą ir nurodė, kad dukros mirties atveju visi jos turtai turi atitekti jaunajam grafui Tenčynskiui, dabartiniam Voiničiaus kaštelionui.

Man kilo neįtikėtina mintis. Iš pradžių ji pasirodė pernelyg įžūli, bet paskui ėmė patikti. Išsčiau ją seniūnui ir jis džiaugsmingai ją priėmė ir pasižadėjo visokeriopai remti mano sumanymą. Matydamas, kad dukra kasdien vis labiau menksta, jis pareiškė, kad reikia pakeisti aplinką ir pasikonsultuoti su kitais gydytojais. Jis atvyko į miestą, kur augo mano miela Vanda. Kad išvengčiau įtarinėjimų, sutikau užimti gubernantės vietą tolimame kaime. Seniūnas apsimitė esąs nepatenkintas savo vaiko žindyve ir panorą ją pakeisti. Jis išsikvietė tą, kurią buvau tau suradusi, o buvusią išsiuntė atgal į jos kaimą. Mergaitė seko ir netrukus mirė, kaip ir pranašavo gydytojai, bet samdyta žindyvė, su kuria buvo susitarta, pareiškė, kad mirė jos vaikas, o ji maitina seniūnienės vaiką. Panašus amžius, šiek tiek išorės panašumų, priedėkime labai atsargų ir apdairų elgesį – visa tai palengvino laimingą sukeitimą ir mano miela Vanda paveldėjo sesers titulą ir turtą. Tą svarbią paslaptį žinojo tik du žmonės iš pašalies – tavo žindyvė ir mirusio vaiko tarnaitė. Už santūrumą joms buvo gausiai atlyginta ir jos išvyko į savo kaimus, tad daugiau niekas nebandė aiškintis teisybės. Aš išdrįsau nematyti savo mielos Vandos beveik dvejus metus ir tik baigiantis minėtam terminui seniūno prašoma sutikau atvykti ir imti rūpintis jo dukros auklėjimu. Labai džiaugiasi vėl tave išvydusi, miela Vanda, ir slapta vadinau tave pačiais švelniausiais vardais, kokius sugalvoti gali tik motina.

Seniūnas džiaugėsi, kad vėl buvome kartu, ir, atrodo, vėl pajuto man atgimstančius jausmus. Bet aš vienu žodžiu sugrioviau visas jo viltis pareiškusi, kad jei nesu verta švento motinos vardo, tai bent jau pageidaučiau, kad aplinkiniai gerbtų tą vienintelį užsiėmimą, kuris man leidžia būti su dukra, ir, jei įmanoma, vėl imčiau gerbti pati save. Pagaliau maniau, kad mano nelaimės baigėsi. Mačiau, kaip tu augi, miela Vanda, kokia tu nepaprastai žavinga. Prisirišai prie manęs lyg būtum mano vaikas, ir galėjau tuo tik džiaugtis. Seniūnas visiškai pasitikėjo

manimi, galiu tvirtinti, kad pelniau visuotinę pagarbą, pagaliau atėjo ramus ir laimingas gyvenimas. Šeimoje planuojamos jaunojo Romualdo ir Vandos vedybos buvo garantas, kad mano klaidos jau praeitis, ir mano sąžinė ėmė rimti. Tikrai nesižavėjau Romualdu, o jis manimi taip pat ne, bet tos vedybos tiko visais požiūriais. Tačiau dangus nusprendė, kad atgailauti už savo paklydimus turiu šioje žemėje ir kad pati tapsiu dangiškos bausmės įnagiu. Monliuko atvykimas į Lenkiją, nors nė nemaniau, kad taip gali nutikti, pažadino mano sieloje pačius slogiausius prisiminimus. Kai į Lomžą atvyko Balani, jo romantiška išvaizda visiškai sujaukė mano pačias išmintingiausias mintis. Mane sujaudino jo meilė tau, negalėjau suvokti, koks jausmas mane traukia prie jo, bet aš neatsispyriau Balani kerams. Ramus Romualdo prieraišumas tau man pasirodė esąs abejingumas, norėjau, kad tave garbintų, ir maniau, kad Balani gali pateisinti mano lūkesčius. Pukiškai žinojau, kaip galiu paveikti tavo tokią nekaltą ir tyrą širdį. Tvirtai tikėjau, kad tavo prieraišumas Romualdui tėra tik įprotis, nes buvai su juo nuo vaikystės, kad tai tik paklusimas tėvo valiai. Nuo ramaus jausmo iki galingos, viską užvaldančios aistros buvo toli, dėl to buvau rami. Rami buvo ir mano sąžinė, nes ketinau tavo vestuvių išvakarėse pasakyti tau teisybę, nes tikėjau, kad tu grąžinsi Romualdui turtus, kurie iš tikrųjų priklausė jam. Tačiau kokį nusikaltimą buvau suplanavusi! Apie tai pagalvojus kraujas stingsta mano gyslose! Ketinau sujungti brolių su seserimi, savo sūnų su savo dukterimi.

Dangus, teisingasis dangus to neleido ir skyrė man dar vieną bausmę už mano paklydimus ir lengvabūdiškumą. Aš tikrai nusidėjau, bet jei dėl mano nuodėmės tektų kentėti vaikams, bausmė būtų per didelė. Mano Dieve, atsiduodu tavo teisingumui. Padarysiu dar daugiau, paaukosiu baisią auką, bet pasigailėk nekaltųjų!

Vanda, dukrele, atėjo sunkiausia mano gyvenimo akimirka. Privalau pasiaukoti dėl tavo laimės, privalau išpirkti savo klaidas, turiu tai padaryti. Privalau neapleisti savo nelaimingo sūnaus. Tu, mano dukra, būsi laiminga, taip sako mano širdis, ir ši kartą ji manęs neapgaus. Likusį gyvenimą praleisiu atsiskyrusi nuo visų ir laiminsiu dangų žinodama, kad tu laiminga.

Vanda, pasielgsiu bjauriai tave palikdama nepa-

simačiusi su tavimi, bet argi, apkabinusi tave, galėčiau po to palikti? Niekada! Kai tu skaitysi šį laišką, vargšė tavo motina bus labai toli! Prisimink ją savo maldose. Ašaros temdo man akis. Sudie!“

Baigusi skaityti laišką, Vanda sukliko ir puolė prie durų, ketindama vyti savo motiną. Nykštukas sugriebė ją už suknelės.

– Ką ketinate daryti? – pasiteiravo.

– Noriu vėl matyti savo motiną! Gražinkite man motiną! – šaukė Vanda, gražydama rankas.

Išvydusi ant grindų gabalėlį popieriaus, kuris išslydo iš drebančių nykštuko rankų, ji skubiai jį pakėlė. Tai buvo Balani laiškelis, parašytas jo krauju. Jis buvo trumpas: „Jūsų nelaimingas... sako jums sudie visiems laikams. Balani.“ Žodį brolis buvo nuplovusios ašaros.

– Kokie žiaurūs žmonės, visi mane apleido! – sudejavo Vanda ir nualpo.

XLI skyrius

Atsisakęs puikios ateities, kurią jam, atrodė, žadėjo augantis Henriko palankumas, sugniuždytas skausmo, gąsdinamas jausmų, kurie ką tik buvo laimė, Balani panorė bėgti į pasaulio kraštą, kad atsiskirtų nuo vis dar pernelyg brangios Vandos. Būtent jis po baisaus neišvengiamo prisipažinimo įkalbėjo Aną Marten bėgti iš Lomžos ir Lenkijos. Prieš išvykdamą Ana Marten nykštukui perdavė seniūnui skirtą laišką, kuriame pranešė išvykstanti ir apgailėstaujanti dėl savo praeities bei ragino jį atgauti sielos ramybę, ištaisyti, kiek tai įmanoma, klaidas, padarytas su kaštelionu Romualdu, taip pat meldė nesiimti nieko, kas galėtų sudrumsti mielos merginos, kurią ji patiki jo globai, ramybę ir pakenkti jos laimei.

Vandos širdį prislėgusį neišvengiamą skausmą pakeitė tvirto tikėjimo padiktuota ramybė, todėl ji prašė nykštuko pabūti jos vedliu iki Krokuvos, kur ji norėjo susitikti su tėvu. Kelionėje ją sutiko lydėti netoliese gyvenusio garbingo bajoro žmona ir Regina. Keliaudama Vanda buvo tyli ir rami. Menka, daug žadanti viltis, kurios nedrįso prisipažinti pati sau, nedavė jai ramybės, vertė smarkiau plakti širdį.

Nykštukas vis mąstė, kaip būtų galima atkurti ramybę Vandos šeimoje ir neleisti kilti skandalui.

Vienintelė galimybė buvo pats kaštelionas, kuris tikrai jautėsi įžeistas visų tų įvykių. Negana, kad buvo apviltas, kai iš jo negarbingai atėmė turtą, jis prarado ir tai, kas jam buvo brangiausia – Vandos ranką ir širdį. Tiesa, jis nenustojė jos mylėti, bet argi buvo galima tikėtis, kad meilė vyro širdyje nustelbs įžeistą išdidumą!

Pasiekus Krokuvą, mūsų keliautojus nustebinio mieste nenutylantis triukšmas. Kuo labiau jie artėjo prie karališkosios pilies, tuo didesnis darėsi žmonių sambūris, ir žirgai netrukus buvo priversti sustoti. Nykštukas labai sunerimo, bet nenorėjo gąsdinti bendrakeleivių, tad, Vandai vis klausinėjant, nesiliovė kartojęs, kad šventė, be jokių abejonių, sutraukė šiuos žmones į pilį. Bet nykštuko tvirtinimą paneigė ginklų žvangėjimas, karių šūksniai ir sujudusios minios riksmi.

– Garantuoju jums, – kalbėjo nykštukas, nors pats žinojo, kad sako netiesą, – užtikrinu, kad visas šis triukšmas tik dėl varžybų, tik dėl turnyro. Apie tai jau buvo kalbama man išvykstant į Lomžą.

– Ach, tai turėtų būti nuostabu, – šūktelėjo Regina, ji pirmą kartą buvo išvykusi toliau nuo namų ir džiūgavo dėl visko, ką regėjo. – Kokia laimė, kad nepavėlavome!

Vanda tik šyptelėjo dėl tokio nusiteikimo, bet smalsavo tikrai ne mažiau nei jaunoji palydovė.

Pamatęs, kad vis augančioje minioje nepavyks nei važiuoti pirmyn, nei pasukti atgal, nykštukas pasiūlė išlipti iš karietos.

– Mes vos už kelių žingsnių nuo infantės rūmų, – paaiškino, – kad ten patektume, pakaks pereiti kiemą.

Išlipus iš karietos Vandą išgąsdino keistos kalbos: „Katalikai kaunasi su protestantais! Prasideda Šventojo Baltramiejaus naktis! Ne, – aiškino kiti, – žudo prancūzus!“

Didžiosios durys buvo užbarikaduotos. Haiduko ant rankų nešamas nykštukas, perrėkdamas triukšmą, liepė Vandai nebijoti ir sekti jam iš paskos. Jie nuėjo prie slapto įėjimo, ir šios durys buvo užrakintos, bet jam prakalbus atsivėrė, nes jis paskelbė, kad atvyko infantės didžiojo šambeliono duktė. Du ietininkai saugojo slaptą įėjimą. Jie sukryžiuojo savo ginklus ir Vandai teko pralįsti pro juos.

Infantės dvaras buvo virtęs kruvinų kovų arena. Baisiame ginkluotų, įnirtingai besikaunančių ir

(Nukelta į 68 p.)

kerštingai rėkujančių žmonių sąmyšyje jie pamatė kaštelioną Romualdą kruvinais drabužiais. Jis viena ranka prilaikė mirštantį karį, kita bandė kardu atmušti įniršusius užpuolikus, kurie aiškiai kėsinosi jį nužudyti. Persigandusi, kad jos vaikystės draugui gresia pavojus, Vanda nesusivaldė, ištrūko iš Reginos ir kitos bendrakeleivės rankų ir, puolusi tarp kovotojų, tarp iš visų pusių švysčiojančių kalavijų, sušuko: „Ką jūs darote, bailūs žudikai!“

Daugiau nieko ištarti nebesuspėjo, nes susijaudinimas įveikė jos drąsą ir ji be sąmonės krito ant kruvinos arenos. Netikėtai pasirodžiusi jauna graži mergina sutrikdė kovotojus.

Išvydę, kad ji pargriuvo ir nualpo, jie spruko. Tada keli su Romualdu kovėsi kareiviai apsupo savo vadą ir padėjo prilaikyti jo giminaitį kaštelioną Vapuskį, mirtinai sužeistą per susidūrimą. Deja, niekas negalėjo pasakyti, dėl kokios priežasties susidūrimas iš tikrųjų prasidėjo. Nykštukas nepaprastai nustebė, tarp kovotojų atpažinęs Zborovskio tarnus ir bajorus bei vaivados brolių, Samuelį Zborovskį, jauną ir karštą vyrą, nesusivaldantį kaip ir jo brolis, bet veltui klausinėjo visų, dėl ko viskas prasidėjo. Kiekvienas aiškino savaip ir visi tie pramanai prieštaravo vienas kitam ir buvo toli nuo tiesos. Vandą suskubo pernešti į infantės kambarius. Romualdas nenorėjo jos palikti, vis tikėjosi išgirsti skambant jos angelišką balsą. Netikėtas Vandos pasirodymas jį nustebino, jis net pamane, kad dangiška būtybė, įgavusi žavingą bekūnį Vandos pavidalą, ketina jį globoti ir ginti. „Nors Vanda atskleidė savo jausmus kitam, dar neseniai išreiškė palankumą jo varžovui, bet argi ji dabar nepasirodė tokia jaudinamai dėmesinga“, – mąstė Romualdas.

Reikėjo skubiai pasirūpinti giminaičiu, bandyti atkeršyti už jį, tad Romualdas, pakirdęs iš slogučio, liepė saviškiams palydėti jį pas karalių ir nunešti prie jo kojų kaštelioną Vapuskį. Pastarojo žmona, išgirdusi apie siaubingą nutikimą, atėmusi iš jos sutuoktinį, atbėgusi dejavo ir vaitojo taip, kad toks liūdnas vaizdas galėjo sujaudinti ir labiausiai užkietėjusias širdis. Nusiminęs būrelis pasiekė karaliaus būstą. Visos durys buvo užrakintos, o išėjimai griežtai saugomi. Henrikas manė, kad visą netvarką ir sąmyšį, pasiekusį net jo rūmų kiemą ir beveik jo paties būstą, sukėlė maištaujantys protestantai, tad labai sunerimo ir įniršo dėl tokio įžūlumo. Surinko

prie savęs visus savo palydos prancūzus ir šiek tiek lenkų, kurie jį atlydėjo iš senato. Visi buvo ginkluoti ir niūriai tylėdami laukė, kaip visa tai baigsis, nes kiekvienas bijojo pasekmių, bet negalėjo nuspėti, kokios jos bus. Klausydami triukšmingų rėkavimų, pasiekdavusių jų ausis, prancūzai nerimavo dėl karaliaus saugumo. Lenkai pernelyg gerai pažinojo savo tautos būdą, tad nerimavo mažiau ir tik keikė nerimstančius atskalūnus, dėl ko abi pusės nuolat vaidijosi. Staiga triukšmas sustiprėjo, pasigirdo beldimas į duris ir karalius davė ženklą atidaryti. Veltui keli žmonės iš jo palydos suskubo prašyti neleisti, kad jo šventam asmeniui nekiltų pavojus dėl maištininkų, nepabūgusių išdrįsti pasirodyti karaliaus buveinėje, įžūlumo.

– Atidarykite, – suriko nekantraudamas karalius, – aš jų nebijau.

Bekalbant jo akyse plykstelėjo karinga liepsnelė, veidas skaisčiai išraudo. Su skrybėle ant galvos, špaga rankoje, pasiruošęs pulti maištininkus, Henrikas vėl buvo Žarnako ir Monkontūro didvyris. Bet kaip jis nustebė, išvydęs ne maištininkų būrelį, o nusiminusius ir maldaujančius valdinius. Jų viduryje – nelaimingasis kaštelionas Vapuskis su kuoka perskelta kraujuojančia galva. Jis buvo paguldintas ant iškrūvintos ir keliose vietose perplėštos leopardo odos. Jo žmona išsidraikiusiais plaukais, apsipylusi ašaromis, ir Romualdas, puolę karaliui po kojomis, reikalavo teisingumo:

– Sere, sere, teisybės. Prašome jūsų teisybės.

Henrikas nuleido špagos smaigalį, užjaučiamai žvilgtelėjo į auką ir paprašė paaiškinti, kodėl nutiko ta tragedija. Romualdas pabandė perrėkti apsiašarojusios Vapuskio žmonos skundus ir raudas, kitų riksmus ir pagaliau išaiškino karaliui, dėl ko nutiko tas apgailėtinas įvykis.

Praėjus kelioms dienoms po Henriko įžengimo į sostinę, buvo rengiamas prašmatnus turnyras, kuriame prancūzai ir lenkai turėjo varžytis, kurie miklesni ir drąsesni. Iškilimams surengti buvo pasirinktas infantės dvaras. Vaivados brolis Samuelis Zborovskis garsėjo kaip puikus kovotojas. Jis įsmėigė arenos viduryje ietį ir padėjo skydą su užrašu, kad yra pasiruošęs sulaužyti ietį tam, kuris išdrįs pakelti jo ietį. Kroatų bajoras, tarnaujantis pas kaštelioną Romualdą, pamatė ietį, skydą, perskaitė, kas parašyta, ir ištraukė ietį. Zborovskis įsivaizdavo,

kad niekas neišdrįs su juo kautis, tad baisiai įniršo ir nusprendė, kad Romualdas ketino iš jo pasityčioti ir specialiai prikurstė kilme jam neprilygstantį vyrą sukryžiuoti kardus. Kaštelionas paklausė, kodėl jis ant skydo užrašė, kad kausis su bet kuo, kas panorės, ir pridūrė, kad kroatas yra doras bajoras, ne kartą, tarnaudamas Respublikai, įrodęs savo drąsą mūšio lauke. Toks atsakymas jo neįtikino, jis pavydėjo Romualdai geros reputacijos, nes visi gyrė jo išmintį, nepakentė, kad Romualdas vengė Zborovskio draugijos ir jo lėbavimų. Samuelis iškvietė kaštelioną į dvikovą. Šis buvo taikaus būdo ir nemėgo tokios narsos, tad dar kartą pasiūlė taikytis ir, norėdamas įrodyti, kad jam mesti kaltinimai yra be pagrindo, pasiūlė neįprastą dvikovą – susikauti turėjo kroatas su kuriuo nors Zborovskio palydos bajoru, kurį jis teiks nurodyti. Zborovskiui pasiūlymas pasirodė priimtinas. Sutartą dieną kroatas ir bajoras, pavardė Mošinskis, uždaramė kovų lauke sėdo ant savo šeimininkų žirgų ir, iškėlę vėliavėlėmis puoštas ietis, paleido šuoliais vieną prieš kitą savo kovos žirgus. Triukšmas kilo bausis, Mošinskio ietis kiaurai pervėrė kroato skydą, bet šis savo ietį buvo nuleidęs žemiau, tad perskrodė priešininko balną ir sunkiai sužeidė jo klubą. Lyg kroatui nebūtų pakakę tokios sėkmės ir šlovės bei Mošinskio pralaimėjimo, jis abiem rankom stvėrė savo kardą ir jau ruošėsi smogti lemiamą smūgį, bet Zborovskis, perpykęs, kad jo globotinis pralaimėjo, puolė kroatą su geležine kuoka ir būtų jį nudobęs, jei liudininkai nebūtų puolę į jų tarpą ir apsaugoję kroatą nuo Zborovskio įniršio. Įsiutęs Zborovskis nušuo-liavo per areną, daužydamas viską, kas pasitaikė jo kelyje, visus ragindamas susikauti su juo, įžeidindamas Romualdą, kuris užtruko senate ir negalėjo dalyvauti toje neįprastoje dvikovoje. Išvydęs kaštelioną su keliais bajoras grįžtančius į pilį, Samuelis sudrebėjo iš džiaugsmo ir lyg kraujo ištroškęs tigras, kuris vienu šuoliu puola savo grobį, mojuodamas ore savo kardu puolė Romualdą rėkdamas: „Ginkis, baily!“ Iššūkis buvo įžeidžiantis, tad kaštelionui neliko nieko kito, kaip ginti savo niekingai įžeistą garbę. Jis išsitraukė kardą ir prisiekė brangiai parduoti savo gyvybę. Tada tarp Romualdo ir Samuelio šalininkų užvirė arši kova, nors pirmųjų buvo mažiau, bet drąsa jie prilygo savo priešininkams. Pabūgęs pasekmių, kurias galėjo sukelti kautynės vidury die-

nos ir dar rūmų kieme, gerbtino karaliaus pašonėje, kaštelionas Vapuskis, švelnus ir nuosaikus žmogus, puolė tarp kovotojų, maldaudamas nuleisti ginklus. Užuoat atsakęs, Zborovskis smogė jam į galvą savo geležine kuoka ir netekusį sąmonės bei apsi pylusį krauju nuvertė ant smėlio. Zborovskio draugeliai šokosi jį pribaugti. Romualdas pamatė, kad yra beveik vienas, tad jam teko parodyti nepaprastą drąsą ir ginti savo gyvybę bei merdėjantį giminaitį nuo niekšingų žudikų gaujos.

– Sere, – kalbėjo Romualdas, pabaigęs trumpą pasakojimą, – baigsiu savo skundus, nes neabejoju jūsų teisingumu. Mano nelaimingojo giminaičio kraujas kalba garsiau nei aš pats, o nelaimingosios žmonos ašaros jums, be abejo, pasirodys iškalbingesnės nei mano šnekos.

Jis nutilo.

Kaštelionas Vapuskis truputį pakilo ant jį pri-laikančių rankų. Jį sugraudino užjaučiantis karaliaus žvilgsnis, tad jis nusilpusiu balsu ėmė gailėstingai guostis:

– Sere, pasigailėkite žudikų... Suteikite jiems malonę mano paskutinę valandą... Atleiskite už jaunystės įkarščio padiktuotas užsimiršimo ir paklydimo akimirkas...

Visiškai nusilpęs toliau kalbėti nebepajėgė. Visi ten buvę, ir net pats karalius, sujaudinti mirštančio Vapuskio didžiadvasiškumo, apsiverkė. Bet nelaimingoji moteris, kuri tuoj turėjo tapti našle, buvo ne tokia atlaidi ir be galo įsiskaudinusi dar kartą puolė karaliui po kojomis. Apkabinusi savo mažą sūnelį ji rodė jį Henrikui.

– Sere, – šaukė ji, – kliaukitės tik savo teisingumu. Jūs matote našlaitį ir jo motiną, griežtai nubauskite kaltuosius.

Henrikas jai, taip pat ir kaštelionui Romualdai, pažadėjo perduoti bylą senato žiniai ir ėmė juos guosti, tikėdamasis, kad kašteliono Vapuskio sužeidimai nėra mirtini. Paskui pasisuko į Nevero kunigaikštį ir visiškai tyliai pašnibždėjo: „Tas žmogus čia numirs, jei nesuskubsite jo išnešti. Išvaduokite mane iš to spektaklio.“

Paskui garsiai kreipėsi į Kujavijos vyskupą, kuris buvo ypatingoje jo malonėje ir priklausė artimųjų ratui:

– Prašome jūsų ekselenciją suteikti dvasines paslaugas kaštelionui ir palydėti jį iki jo būsto, o

(Nukelta į 70 p.)

paskui pranešti mums, kokia jo būklė.

Vyskupas žemai nusilenkė ir nuėjo kartu su būreliu vyrų, nešančių nelaimingąjį Vapuską. Klastūnas girdėjo paskutinius karaliaus žodžius Nevero kunigaikščiui, tad kikendamas, kaip buvo įpratęs, mestelėjo vienam prancūzų didikui:

– Prisiekiu kvailio kepure, mano mažasis gerasis princas, kitaip nei jo brolis Karolis, nemėgsta lavonų vaizdo, jei prisimenate Monfokono kartuves?

Minia jau skirstėsi, Henrikas paragino savo favoritą:

– Nenutiko tai, ko bijojome. Liepk atnešti žaidimų stalus, išdėliok kortas ir kauliukus.

Karaliaus dienos ir naktys buvo skirtos žaidimams, reikalais jis apskritai menkai domėjosi, tik iš įpročio ir vedamas pareigos pasirodydavo senato posėdžiuose, bet juose nuobodžiaudavo ir sėdėdavo išsiblaškęs, o į jam skirtus klausimus visada tekdavo atsakinėti Pibrakui.

Jis nustebo neišgirdęs atsakymo, tad apsižvalgė ieškodamas Kėliuso ir išvydo jį išsitiesusį ant sofos, išblyškusį, uostantį flakonėlį su esencijomis. Suneirimęs karalius puolė prie jo. Į karališkojo draugo klausimus Kėliusas atsakė nutaisęs silpną balsą, esą garsus astrologas jam išpranašavo, kad vieną dieną jis bus nužudytas gatvėje, tad, išvydęs nelaimingąjį kaštelioną sužeistą ir mirštantį, jis siaubingai persigando, nes prisiminė, kad ir jo laukia toks pat likimas.

– Eime žaisti, tai išblaškys tavo juodas mintis, – paguodė karalius, – noriu apsaugoti tave ateityje, tad paaukosiu auksinį rožinį Čenstakavos Mergelei Marijai, apie kurią man pripasakojo visokių stebuklų. Tikėsimės, – pridūrė pusbalsiu, baimindamasis, kad neišgirstų lenkai, – tikėsimės, kad ateityje galėsime atlikti noveną Paryžiaus Dievo Motinos katedroje.

Pasisukiojęs greta karaliaus kartu su kaštelionais, nykštukas, susiklosčius tokioms aplinkybėms, dėl įvairiausių priežasčių taip pat pasistengė išnykti jam iš akių, nes nežinojo, ką galėtų atsakyti į klausimus, kuriuos Henrikas, be abejo, būtų jam uždavęs apie jo sėkmę kelionėje.

XLII skyrius

Perneštas į savo būstą, kaštelionas Vapuskis neilgai trukus ant žmonos rankų dalyvaujant ir Ro-

mualdui išleido paskutinį atodūšį, prieš mirtį primygtinai vis prašydamas neperseikoti jo žudiko. Labai nuliūdęs Romualdas grįžo į savo būstą, esantį už įtvirtinimų, ir užsidarė miegamajame, kuris kartu buvo ir ginklų saugykla. Apstatymas atitiko jauno to meto kario skonį, bet, ko gera, atrodytų labai keistas mūsų dienų dendžiams. Kambaryje šen bei ten buvo išdėlioti arba ant sienų sukabinėti šalmai, kirasos, mušketonai, gausiai aukso ir sidabro gijelėmis išpuoštos alebardos, turkiški timpalai. Ietys prilaiškė langų užuolaidas, perdarytas iš vizirio palapinės liekanų, totoriškas balnas, lova be užuolaidų, baltojo lokio kailis atstojo minkštą pūkinę antklodę, gal net storą čiužinį. Brangiaisiais akmenimis išpuošti kardai kabėjo ant sumedžiotu bizono ragų, jie švytėjo kaip ir lovos gale stovintis švęsto vandens indas ir krucifiksas. Kėdė atstojo taburetė, uždengta tigro kailiu. Stalas uždengtas žalia staltiese, ant jo bet kaip pridėliota atverstų knygų. Tai buvo ne nauji romanai, oficialūs valstybės raštai ar madas aprašantys laikraščiai, o garsiausi lotynų klasikų veikalai ir t. t.

Sidabrinė lempa, kabanti ant to paties metalo grandinės, apšvietė kariškos išvaizdos kambarėlį. Buvo vėlus metas, vieno tų sieninių laikrodžių dideliuose mediniuose korpusuose, puoštuose dramblio kaulu ir juodmedžiu, kurių švytuoklės nuolat monotoniškai švytuoja mums prieš akis, pasidabruotas varpelis jau pranešė, kad prasidėjo poilsui skirtas metas, bet Romualdas dar negulė, mintyse perkraatinėjo dienos įvykius. Regėjo Vandą, susijaudinusią ir gražią, kupiną ryžto, tiesiančią rankas ir skubančią užstoti jį nuo žudikų. Tas mielas vaizdas kiek apramino skausmą dėl Vapusčio mirties. Mintyse vienas po kito kilo prisiminimai: tai liesas išblyškęs ponios Ljetar veidas, tai Balani, tada apnikdavo abejonės ir apimdavo įprastas liūdesys bei suglebitas. Laikrodis neskubėdamas mušė dvyliktą kartą, kai jaunojo kašteliono svajas nutraukė tylus šilkinio audinio šnaresys. Lėtai pakilo Damasko šilko portjeros kampas ir išniro nykštuko veidelis. Nustebejęs dėl vizito tokį vėlyvą metą, Romualdas pakilo ir išdidžiai paklausė nykštuko, kuriam visada jautė šiek tiek pagiežos, ko šis iš jo pageidautų.

– Atėjau, – pradėjo nykštukas, eidamas artyn ant pirštų galiukų ir paslaptinai dairydamasis aplinkui, – atėjau pranešti jums svarbią paslaptį,

bet leiskite papasakoti viską iš eilės, nes turiu tokį pavedimą.

Taip kalbėdamas išsitraukė iš užančio auksiniu siūlu perrištą antspaudootą laišką ir įteikė kaštelionui. Susijaudinęs Romualdas atpažino Vandos rašyseną ir skubiai nuleido žemiau lempą, kad galėtų perskaityti. Nykštukas sekė kiekvieną jo judesį.

Laiškelis buvo labai trumpas: „Kreipiuosi į kašteliono Romualdo garbę, korektiškumą ir kilnumą. Ištikimas draugas įsipareigojo papasakoti jam, kas keičia mano likimą, ir paprašyti, kad jis nepadarytų gėdos žiliems mano tėvo plaukams.“

Nepaleisdamas iš rankų laiško, Romualdas atsiskuto ir įsmeigė akis į nykštuką, lyg prašytų paaiškinti tai, kas parašyta. Nykštukas, savo išvaizda ir kalba panašus į mažas būtybes, pasižymėjusias ypatingu protu: silfus, nykštukus, salamandras, kaukus, tuos kažkada žmonių prietarų pagimdytus sutvėrimus, susijaudinęs, lempos šviesoje švytinčiomis akimis, prisiartinio prie Romualdo ir lėtai pranešė:

– Vanda netekės už Balani.

– Sakykite tiesą, – griežtai pareikalavo Romualdas, – ir nbandykite manęs apgaudinėti.

– Kodėl turėčiau? – nustebo nykštukas. – Vanda netekės už Balani, nes jis yra jos brolis.

– Jos brolis? – pakartotojo nustebejęs Romualdas.

– Ir ponios Ljetar sūnus.

– Na, čia jau per daug! – šūktelėjo Romualdas. – Gal ketini bjauriai pokštauti, dvaro neūžauga, karališkasis kojašluosti! Nėkrėsk juokų, nes tau teks prakeikti akimirka, kai mane supykinai.

– Pone kaštelione, ramiau, prašyčiau, – išdidžiai atsikirto nykštukas, žengtelėjęs žingsnį atgal ir rankute griebęsis už kardo, – prisiminkite, kad kalbatės su bajoru. Atėjau kaip draugas, bet nežinau, kuriam iš mūsų abiejų teks labiau gailėtis, jei išeisiu kaip priešas.

Romualdas sumetė, kad suktas nykštukas gali išeiti nieko nepasakęs, ir paprašė atleisti už nesivaldymą, nes dieną jam teko iškęsti įvairiausių nemalonių dalykų. Nykštukas nurimo ir vėl prakalbo.

– Atėjau kaip draugas, – pradėjo, – toks esu iš tikrųjų ir gailiuosi, kad nepažinau jūsų anksčiau. Aš mylėjau Balani, jūs neturėtumėte ant manęs pykti, jei ketinau jam pasitarnauti. Šiandien viskas pasikeitė ir aš taip pat uoliai galiu ginti jūsų interesus.

Romualdas būtų apsiėjęs ir be įžangos, tad vos

susilaikė nesusukęs: „Prie reikalo“, bet pabijojo jį supykdyti. Nykštukas taip pat norėjo laimėti laiko, nes vis mąstė, kaip paaiškinti tokią komplikotą situaciją, kurios ištakos Prancūzijoje, o pabaiga Lenkijoje. Dėl intrigų Romualdas neteko dalies savo turto. Daugybę kartų viską pergalojęs, nykštukas nusprendė, kad paprasčiausia bus papasakoti viską iš eilės ir nieko neslėpti, kaip jam patarė Vanda. Savo žodžius patvirtino papasakojęs apie Anos Marten pasiaiškinimą laiške Vandai. Krasovskis puikiai suprato, kad po tokios išpažinties neišvengs pykčio priepuolio. Ir iš tikrųjų, vos tik baigė kalbėti, Romualdas iš nuostabos tarsė ištiktas stabo tylėjo, bet netrukus prapliupo:

– Kokia baisi moteris, kokios pragariškos užmačios! Juk slapta kažką nujaučiau, todėl ja bjaurėjaisi, nors aš su niekuo neketinu pyktis! Tiek to dėl turto, kurį ketinta iš manęs atimti, bet kėsintis atimti iš manęs Vandos palankumą, už tai neatleisčiau niekada.

– Nurimkite, pone kaštelione, jai nieko neišdege, sakau jums, ir tikrai to neteigčiau, bet tikiu tuo taip, kaip tikiu tuo, jog esu gyvas.

Romualdas abejodamas pakraipė galvą.

– O seniūnas, – pridūrė, – koks silpnavalis, jei ne daugiau.

– Ko jūs norite? Jį apkerėjo ta intrigantė, ji tikrai turi sirenos talentą visus įvilioti į savo tinklus. Aš taip pat įkliuvau ir pritariau toms vedyboms, tiek norėdamas padėti tam vargšui Balani, tiek suviliojtas vylingų tos moters šnekų.

Paminėjęs vedybas kilnus Romualdo veidas apsiniaukė.

– O ką dabar ketina daryti panelė Vanda? – pasiteiravo apimtas virpulio.

– Pirmiausia, suprantama, ketina grąžinti jums priklausantį turtą. Ji dar neišdrįso susitikti su tėvu, bet aš pasikalbėjau su seniūnu Odolinskiu jos vardu. Žmogelis, išaiškėjęs jo paslapčiai, buvo labai sukrėstas. Nežinau, – tęsė nykštukas juokdamasis, – ar jis labiau bijojo netekti gražių Mazovijos ūkių, ar užsitraukti negarbę senatvėje. Tačiau greitai su viskuo sutiko ir prašė manęs jums perduoti, kad yra pasiruošęs perleisti visą jums priklausantį turtą bei maldavo dėl dukros ramybės pagailėti jo garbės ir prisiminti, kad visada buvo jums draugiškas, nes jei

(Nukelta į 72 p.)

ne Anos Marten intrigos, jis niekada nebūtų pageidavęs kito žento.

– O Vanda? – susimąstęs paklausė kaštelionas.

– Vanda, – atsakė nykštukas, – kalba apie vienuolyną, užsisklendimą, apie amžinuosius įžadus, nes merginos tokiais atvejais panašiai ir elgiasi.

– Ach, be abejo, – karčiai nusišypsojo Romualdas, – ji niekada nesusitaikys su tuo, kad yra tik Balani sesuo.

– Pone kaštelione, – šuktelėjo nykštukas, – niekada neišdrįščiau taip kalbėti, jei būčiau tas laimingas mirtingasis, kurį Vanda, rizikuodama savo gyvybe, gynė šį rytą.

Romualdas suprato priekaištą ir nuleido akis.

– Negi manote, kad tokia natūrali ir greita reakcija nebuvo padiktuota širdies, kuri jaučia jums švelnų prieraišumą. O man ji patvirtino įtarimus, kuriuos sukėlė keli naivoki jos pasvarstymai.

– Tačiau ji sutiko tekėti už Balani.

– Supraskite, kad nepatyrusiai merginai didžiulę įtaką darė Ana Marten. Beje, argi neturite ką prikišti ir sau? Ar jūsų jai paliktas raštelis buvo kupinas švelnumo? Regina man ne kartą pasakojo, kaip Vanda raudojo, jį vis iš naujo skaitydama, ir smerkė jus už neteisingus ir žiaurius žodžius, kurie liudijo jus esant abejingą.

Romualdas patrynė ranka kaktą, sunkiai slėpė jaudulį. Sėdėdamas ant taburetės jis tai gniaužė saujoje tigro nagus, tai mechaniškai nustverdavo timpano lazdelę ir suduodavo į karo būgną, tai stojosi, tai atsisėdavo, bet nieko nekalbėjo. Matėsi, kad išdidumo ir nepatiklumo likučius baigia įveikti meilė, bet jis dar nesiryžta atskleisti, ką jaučia iš tikrųjų. Pagaliau nykštukas ryžosi paklausti, ką atsakyti Vandai.

– Aš aplankysiu ją, – atsakė trūkčiojančiu balsu kaštelionas, – noriu su ja susitikti.

„Ach, jei jis susitiks su ja, – pagalvojo nykštukas, – mano vaidmuo baigtas ir mano paslaugos nebereikalingos. Reikalai pasitaisys greitai.“

Po kelių abipusių komplimentų nykštukas išėjo ir Romualdas liko vienas. Jis dideliais žingsniais matavo kambarį ir nesiliovė kartojęs: „Ach, tas nelaimingas laiškėlis, koks velnias sukurstė mane jį parašyti?“

Dabar jau Romualdas pasijuto esąs kaltas ir skubėjo pateisinti Vandą ir jos atsiprašyti.

Išsekęs nuo per didelio susijaudinimo, nenusiren-

gęs krito ant lovos ir šiek tiek nusnaudė. Vos tik praušo, skubiai atsikėlė ir nubėgo į prieškambarį, kur kaip papuola, ant gultų arba dengtų suolų, susisupę į kailiu pamuštas delijas, miegojo keli jo haidukai.

– Nagi, dykaduoniai, kelkitės, – riktelėjo kaštelionas, – greitai, mano juodą žirgą ir sekite paskui mane.

Tada sugrįžo į kambarį tinkamai apsirengti, pasiimti ginklus ir užsimesti apsiaustą. Priebutyje savo šeimininko laukė du ar trys bajorai, keli arklininkai, pažai ir iki dantų apsiginklavę haidukai, nes po vakar dienos nuotykių bijota naujų išpuolių. Šalia stovėjo puikus kovos žirgas. Romualdas jau buvo nulipęs laiptais, kai taurininkas, senas šaipūnas tarnas raudonu veidu, tarnavęs dar kašteliono tėvui, prisivijo savo jaunąjį šeimininką.

– Dėl Dievo, monsinjore, – kreipėsi į jį, – net negalvokite išvykti tuščiu pilvu, rytas šaltas. Jūsų šlovingos atminties tėvas vaivada niekada nekeldavo kojos iš namų deramai nepasistiprinęs, nesvarbu, ar anyžių degtine, ar virintu pienu su cukrumi ir žaliais kiaušiniai, – taip kalbėdamas padavė sidabrinę taurę, sklidiną karšto vyno su prieskoniais ir išplaktu kiaušinio tryniu. Pamalonindamas senąjį tarną kaštelionas tik pakėlė taurę prie lūpų ir nujojo su savo palyda.

– Ką tai gali reikšti, mano ponai, – kreipėsi Romualdas į bajorus, – ką reiškia tie ginklai? Gal pulsime totorių ordą arba turkų stovyklą?

– Monsinjore, – atsiliepė pagarbiai lankstydamiesi bajorai, – rūpinamės jūsų saugumu...

– Labai ačiū, broliai, – padėkojo Romualdas ir kilstelėjo ranką prie kepurės, – tikiuosi, kad jų neprireiks ir mums nėra ko bijoti.

Pasakė ir puikiu žirgu it žaibas nuskriejo į pilį. Didieji vartai buvo atverti, bet, panoręs patekti į vidinį kiemą, iš kur būtų galima pasiekti karaliaus ir infantės būstus, Romualdas rado užrakintas duris.

(Tęsinys kitame numeryje)

Iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė Virginijus Baranauskas.

Knygos originalas prancūzų kalba – „Le Nain Politique: Roman historique, par Mme la Ctese de Choiseul-Gouffier, nee Ctese de Tisenhaus“.

Jis išleistas 1826 m. Paryžiuje.

Vasarą Žemaičių kaimo muziejuje Telšiuose – vaikų dienos stovykla „KAIMA ZBĖTKAS“

Donata KAZLAUSKIENĖ

Beveik visą liepos mėnesį (tris savaites iš eilės) Žemaičių kaimo muziejuje (Žemaičių muziejaus „Alka“ padalinys) vyko vaikų dienos stovykla „Kaima zbėtkas“. Joje dalyvavo, turiningai laiką leido ir pramogavo daugiau kaip 60 įvairaus amžiaus vaikų. Trims skirtingoms stovyklautojų pamainoms vadovavo Žemaičių muziejaus „Alka“ darbuotojos Daiva Gintalienė, Diana Bomblauskienė ir Rima Servienė.

– Stovyklos veikloms įgyvendinti šiemet buvo pateikta projektinė paraiška Telšių rajono savivaldybės projektų „Vaikų socializacija. Prevencinių programų vykdymas“ programai. Gautas dalinis finansavimas padėjo užtikrinti kokybišką stovyklos turinį ir skirtingomis bei patraukliomis formomis ugdyti vaikų kūrybiškumą, skatinti komandinį dar-

bą, kritinį mąstymą, fizinį aktyvumą per įvairias praktines etninio pobūdžio ir įvairias kultūrinės veiklas. Organizuodami stovyklą siekėme, kad vaikai bent kiek atitrūktų nuo savo įprastos rutinos,

(Nukelta į 74 p.)

nuo mobiliųjų telefonų, kompiuterių... ir pastebėjome, kad Žemaičių kaimo muziejuje turime kuo sudominti šiuolaikinius vaikus. Juos traukia kaimo muziejuje esantys gyvūnai bei veikla, susijusi su jais, taip pat buvimas išskirtinai kaimiškoje aplinkoje ir noras gyvai patirti gyvenimą kaime vasarą, – pasakoja Žemaičių kaimo muziejaus vedėjas Gražvydas Kontaras. Jis pažymėjo ir tai, kad stovyklos organizavimo prioritetu šiemet buvo specialiųjų poreikių turinčių ir socialinę atskirtį patiriančių vaikų įtraukimas į užsiėmimus.

Žemaičių kaimo muziejuje ši stovykla veikė jau trečią vasarą. Kasmet ji sulaukia vis didesnio populiarumo. Čia susirinkę 7–13 metų vaikai susipažįsta su autentiška aplinka, žmogaus gyvenimu daroje su gamta ir gyvūnais, unikalaus regiono istorija ir etninės kultūros paveldu.

Šiemet stovyklautojai bendravo vieni su kitais,

kartu kūrė, žaidė senovinius žaidimus, sportavo, dalyvavo ristynių varžybose, šoko, mankštinosi, leido laiką gamtoje, daug dėmesio skyrė žemaitišioms tradicijoms, žemaičių raštui, amatams, gyvenimo būdai ir kultūrai. Stovyklos dalyviai turėjo unikalią galimybę leisti laiką tarp muziejaus eksponatų, jų apsuptyje gyvai susipažinti su savo krašto praeitimi, dalyvauti įvairiose etnografinėse patyriminėse veiklose, žaisti su gamtiniais žaislais judrius piemenukų žaidimus.

Stovyklauta ne tik Žemaičių kaimo muziejuje. Varniuose aplankytas šiemet po renovacijos atidarytas Žemaičių vyskupystės muziejus, susipažinta su Varnių regioninio parko apylinkėmis, Telšių kultūros centru, netoli Platelių esančiu Girūnės ūkiu, kai kuriais kitais didelių vaikų ir jaunimo susidomėjimą keliančiais objektais.

Daivos Gintalienės, Dianos Bomblauskienės, Monikos Sudintaitės, Rimos Servienės nuotraukose – Žemaičių kaimo muziejuje Telšiuose vykusios vaikų dienos stovyklos „Kaima zbėtkas“ akimirkos

UGNIES MISTERIJA 2024 m. vasarą Užvenčio dvaro sodyboje vykusiamame penkioliktame tarptautiniame akvarelės plenerė, meninės kalvystės ir šamoto skulptūrų kūrybos stovykloje-festivalyje „UŽVENTIS MENĖ XV. 2024“

Justinos Knyzelytės, Šarūnės Zurbos ir Aurelijaus Verygos nuotraukos

2024 m. vasarą Užvenčio dvaro sodyboje vykusiamame festivalyje „UŽ-
VENTIS MENE XV. 2024“ Irenos Šliuželiienės ir Viliaus Šliuželio
sukurta skulptūra „Viltis“. Aurelijaus Verygos nuotrauka